

**T.C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI**

**BÖLGESEL KALKINMA AJANSLARI VE
TÜRKİYE UYGULAMASI**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

HASAN BAKIR

BURSA - 2010

**T.C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI**

**BÖLGESEL KALKINMA AJANSLARI VE
TÜRKİYE UYGULAMASI**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

HASAN BAKIR

DANIŞMAN: Prof. Dr. Feridun YILMAZ

BURSA - 2010

TEZ ONAY SAYFASI

T.C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

İktisat Anabilim Dalı, İktisat Politikası Bilim Dalı'nda, 700711003 numaralı Hasan Bakır'ın hazırladığı "Bölgesel Kalkınma Ajansları ve Türkiye Uygulaması" konulu Yüksek Lisans ile ilgili tez savunma sınavı,/...../20..... gün..... - saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin/çalışmasının (başarılı/başarısız) olduğuna (oybirliği/oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

Üye (Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı)
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

...../...../20.....

ÖZET

Yazar	: Hasan Bakır
Üniversite	: Uludağ Üniversitesi
Anabilim Dalı	: İktisat
Bilim Dalı	: İktisat
Tezin Niteliği	: Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı	: xiii +137
Mezuniyet Tarihi	:
Tez Danışman(lar)ı	: Prof. Dr. Feridun YILMAZ

BÖLGESEL KALKINMA AJASLARI VE TÜRKİYE UYGULAMASI

Bölgelerarası gelişmişlik farkları ülkelerin geçmişten günümüze kadar uğraştıkları en önemli sorunlardan biri olmaktadır. Bu sorunların çözümünde hükümetlerin bölgelerarası gelişmişlik farklarını azaltmak için finansal teşvikler ve alt yapı yatırımları gibi çeşitli politikalar uyguladığı dönem, 1970’li yıllarda yaşanan kriz süreci ile birlikte önemini kaybetmeye başlamıştır. Bu dönemde üretim sisteminde yaşanan dönüşümler, teknolojiye yaşanan gelişmeler ve tüm dünyayı içine alan küreselleşme süreci ile birlikte uygulanan bölgesel politikalarda da değişim gündeme gelmiştir. Bölge artık geçmişin ulus devlet denetiminde ve ulus devlet dışına kapalı bir ekonomik sistemden, uluslar arası direk ilişkilere açık olan bir birim haline almıştır. Bölge kavramı ile birlikte bölgesel politikalarda yaşanan değişim, bölgesel farklılıkları giderme problemi olmaktan çıkmış bölgenin küresel rekabetçiliğini arttırmaya yönelik yerel aktörlerin başını çektiği bir yenilikçi ve sürdürülebilir rekabetçi bir model yaratma sorununa dönüşmüştür. Bu doğrultuda bölgesel politikaların uygulanmasında, kamu kesimi, özel kesim, sivil toplum kuruluşları ve üniversiteleri bir araya getiren, bölgelerarası gelişmişlik farklarını eşitleyici değil bölgelerarası rekabet anlayışını benimseyen, bölgenin sorunlarına çözüm bulmayı amaçlayan kurumlar ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu kurumlardan biri olan Bölgesel Kalkınma Ajansları tüm dünyada uygulama alanı bulmuştur.

Bu çalışmada, bölgesel politikalarda yaşanan değişim süreci ve bu sürecin kurumsal yansıması olan kalkınma ajanslarının ortaya çıkışı ve Avrupa Birliğine aday ülke konumundaki Türkiye’nin bu süreç ile birlikte bölgesel politikalarındaki yapısal dönüşüm incelenmiştir.

Anahtar Sözcükler

Bölgesel Gelişme, Kalkınma Ajansları, Avrupa Birliği Bölgesel Politikaları

ABSTRACT

Yazar	: Hasan Bakır
Üniversite	: Uludağ Üniversitesi
Anabilim Dalı	: İktisat
Bilim Dalı	: iktisat
Tezin Niteliği	: Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı	: xiii +137
Mezuniyet Tarihi	:
Tez Danışman(lar)ı	: Prof. Dr. Feridun YILMAZ

REGIONAL DEVELOPMENT AGENCIES AND THEIR IMPLEMENTATION IN TURKEY

The development differences among the regions have been the most important problem that the countries have been dealing with so far. In the solution of these problems, the period in which governments' implementing several policies such as financial incentives ve infrastructural investments to reduce the interregional development differences, lost its importance with the crisis period during the 1970s. In this period, some changes have come up with the transformations in production systems, developments experienced in the technology and regional policies implemented with globalization process including the whole world. Region has become a unit that is open to the international direct relationships from an economic system under the control of nation state and close to the out of nation state. With the region concept, the change experienced in regional policies has converted the problem of regional development from the issue of eliminating regional differences into creating a innovative, sustainable and competitive model directed to increase the global competitiveness, in which the local actors lead. Accordingly, in the implementation of regional policies, institutions adopting not equalizing the development differences among the regions but the conception of interregional competitiveness, gathering public and private sectors, non governmental organizations and universities, aiming to find solutions to the problems of the regions, have started to occur. Regional Development Agencies, which is one of these institutions, have found an implementation area in the whole world.

In this study, period of change which is experienced in the regional policies and occurrence of the development agencies which are institutional reflections of this period and structural conversion of Turkey, which is in the position of being a candidate country to European Union, in regional policies, has been examined.

Key Words

Regional Development, Development Agencies, Regional Polices of European Union

ÖNSÖZ

1990'lı yıllardan itibaren özellikle Avrupa başta olmak üzere dünyada sayıları hızla artan bölgesel kalkınma ajansları günümüzde bölgesel gelişmenin kurumsal ayağını oluşturmaktadır. Bölgesel alanda ortaya çıkan bu kurumlar gerek tabandan tavana doğru politika uygulama süreci gerekse farklı kesimden aktörlerin politika belirleme sürecine dahil olmaları, bu kurumlara yönelik ilginin artmasına neden olmuştur. Bu doğrultuda Avrupa Birliğine aday olan ve birlikle bütünleşmek isteyen Türkiye de bölgesel politikalarını birliğin bölgesel politikalarına entegre etme çabası doğrultusunda kalkınma ajansı kurulmasına yönelik yasal düzenlemeleri yapmış ve bölgesel politikalarında köklü bir değişim sürecine gitmiştir.

Yapılan bu çalışmada, bölgesel kalkınma politikasında yaşanan değişimler ve bu değişimler ile birlikte ortaya çıkan kurumsal yapılanma olan kalkınma ajanslarının Avrupa Birliğinde ortaya çıkış süreci incelenmiş ve Avrupa Birliğine aday bir ülke olan ve bölgesel politikalarını birlikle bütünleştirmek isteyen Türkiye'de ortaya çıkan kalkınma ajansları analiz edilmiştir.

Bu çalışmanın hazırlanması konusunda beni teşvik eden ve çalışmanın hazırlanma sürecine katkı sağlayan değerli hocam Prof. Dr. Zeynel Dinler'e, sürecin tamamlanmasında desteğini esirgemeyen değerli hocam Prof. Dr. Feridun Yılmaz'a, İktisat bölümü öğretim üyelerine ve çalışma arkadaşlarıma teşekkürü borç bilirim.

Bursa, 2010

Hasan BAKIR

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR.....	xi
TABLolar	xii
ŞEKİLLER.....	xiii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

BÖLGESEL DENGESİZLİK OLGUSU VE BÖLGESEL KALKINMA POLİTİKALARINDA YAŞANAN DEĞİŞİM

1.1. Bölge Kavramı.....	3
1.2. Bölge Ayrımları	4
1.2.1. Planlama Bölgelerinin Saptanması.....	5
1.2.1.1. Homojen Bölge.....	5
1.2.1.2. Polarize (Kutuplaşmış) Bölge.....	6
1.2.1.3. Plan Bölge.....	6
1.2.2. Gelişmişlik Açısından Bölge Ayrımı	7
1.2.2.1. Az Gelişmiş Bölge.....	7
1.2.2.2. Gelişmiş Bölge	8
1.3. Bölgesel Dengesizlik Kavramı ve Sakıncaları.....	9
1.3.1. Bölgesel Dengesizlik Kavramı	9
1.3.2. Bölgesel Dengesizliğin Sakıncaları.....	9
1.4. Bölgesel Dengesizliği Gidermeye Yönelik Bölgesel Kalkınma Politikaları	10
1.5. Bölgesel Kalkınma Politikasının Temel İlkeleri, Amaçları ve Araçları	11
1.5.1. Bölgesel Kalkınma Politikasının Temel İlkeleri	11

1.5.1.1. Sosyal Kârlılık İlkesi	11
1.5.1.2. Yapay Kalkınma Kutbu İlkesi	12
1.5.1.3. Halkın Katılması İlkesi	13
1.5.2. Bölgesel Kalkınma Politikasının Amaçları	13
1.5.3. Bölgesel Kalkınma Politikasının Araçları	14
1.5.3.1. Ekonomik faaliyetlerin her şeyden önce bir takım teşvik tedbirleriyle (mali ve vergisel avantajlar) belirli yörelere yönelmesini sağlamak	14
1.5.3.2. Bölgesel kalkınma için gerekli devlet yatırımlarının gerçekleştirilmesi.....	15
1.5.3.3. Yönetimsel örgütün bölgesel kalkınma sorunlarına adaptasyonunun sağlanması	16
1.5.3.4. Metropolitan Bölgelerin Gelişmelerinin Sınırlandırılması.....	16
1.6. Bölgesel Kalkınmaya Yönelik Teorik Yaklaşımlar	17
1.6.1. Alanda Farklılaşma İle İlgili İlk Çalışmalar	17
1.6.2. Bölgesel Büyüme Modelleri.....	18
1.6.2.1. Keynesgil Bölgesel Büyüme Modeli	19
1.6.2.2. Neo-Klasik Bölgesel Büyüme Modeli.....	21
1.6.2.3. İhracat Talep Modelleri	23
1.6.2.4. Kümülatif Nedensellik Sürecine Dayanan Modeller.....	24
1.6.3. Kutuplaşmış Kalkınma Teorileri	25
1.6.3.1. Sektörel Kutuplaşmış Gelişme	26
1.6.3.2. Bölgesel Kutuplaşmış Gelişme.....	26
1.6.3.2.1. Hirschman ve Myrdal'ın Yaklaşımları	26
1.6.3.2.2. J. Friedman'ın Yaklaşımı: Merkez-Çevre Modeli	27
1.6.3.2.3. Boudeville'in Yaklaşımı ve Lösch-Christaller Modelleriyle İlişkisi	28
1.6.3.2.4. Buttler'in Büyüme Merkezleri Yaklaşımı.....	29
1.6.4. Yeni Teoriler	30
1.6.4.1. Endojen (İçsel) Büyüme Teorisi.....	30
1.6.4.2. Yeni Ekonomik Coğrafya Yaklaşımı	31
1.6.5. Bölgesel Kalkınmaya Yönelik Alternatif Yaklaşımlar	32
1.6.5.1. Ürün Devreleri Teorisi (Product-Cycle Theory)	33
1.6.5.2. Uzun Dalgalar Teorisi	34

1.6.5.3. Esnek Uzmanlaşma ve Üretim Teorisi	34
1.6.5.4. Yenilikçi-Çevre ve Ağ Teorisi	38
1.6.5.5. Öğrenen Bölge	38
1.7. Ekonomik Büyüme Sürecinin Mekânsal Boyutu.....	40
1.7.1. Statik Dışsallıklar ve Kentsel Gelişme	40
1.7.1.1. Karşılaştırmalı üstünlükler	41
1.7.1.2. İçsel (Ölçek) Ekonomileri	41
1.7.1.3. Dışsal Ekonomiler (Yığılma Ekonomileri).....	42
1.7.2. Dinamik Dışsallıklar ve Kentsel Büyüme	46
1.7.2.1. Marshall-Arrow-Romer (MAR) Dışsallıkları	47
1.7.2.2. Porter Dışsallıkları.....	48
1.7.2. 3. Jacobs Dışsallıkları.....	48
1.8. Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Kavramı	49
1.9. Bölüm Değerlendirmesi	53

İKİNCİ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİNDE BÖLGESEL KALKINMA POLİTİKASI ARACI OLARAK: BÖLGESEL KALKINMA AJANSLARI

2.1. Bölgesel Gelişme ve Bölgesel Kalkınma Ajansları	54
2.2. Bölgesel Kalkınma Ajanslarının Tanımı ve Gelişimi	56
2.3. Bölgesel Kalkınma Ajanslarının Yapısı ve Amaçları	60
2.4. Bölgesel Kalkınma Ajansları Sisteminin Genel Özellikleri	61
2.5. Bölgesel Kalkınma Ajanslarının Faaliyetleri.....	62
2.6. Bölgesel Kalkınma Ajanslarının Yönetmel Yapıları.....	64
2.7. Bölgesel Kalkınma Ajanslarının Teşkilat Yapısı.....	65
2.8. Bölgesel Kalkınma Ajanslarının Finansmanı	67
2.9. Bölgesel Kalkınma Ajanslarının Başarısını Etkileyen Faktörler	69
2.10. Bölüm Değerlendirmesi	70

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYEDE BÖLGELERE ARASI GELİŞMİŞLİK FARKLARI VE BU FARKLARI AZALTMAYA YÖNELİK POLİTİKA ARACI OLARAK: BÖLGESEL KALKINMA AJANSLARI

3.1. Türkiye’de Bölgelerarası Farkların Ortaya Çıkış Nedenleri.....	73
3.1.1. Coğrafi Nedenler	73
3.1.2. Tarihsel Nedenler	74
3.2. Türkiye Cumhuriyeti Dönemi: Dönemler İtibari İle Uygulanan Bölgesel Politikalar	75
3.2.1. 1923–1950 Yılları Arasındaki Dönem (Devletçilik Dönemi).....	75
3.2.2. 1950–1960 Yılları Arası (Liberal Dönem).....	76
3.2.3. 1960’dan Günümüze Kadar Uzanan Planlı Dönemde, Bölgelerarası Gelişmişlik Farklarını Azaltmaya Yönelik Politikalar	77
3.2.3.1. Entegre Bölgesel Gelişme Projeleri.....	81
3.2.3.2. Kırsal Kalkınma Projeleri.....	82
3.2.3.3. Kalkınmada Öncelikli Yörelere (KÖY) Politikası	82
3.2.3.4. Sanayi Altyapı Uygulamaları	82
3.2.3.5. İl Gelişme Planları	83
3.3. Türkiye’de Plan Bölge Ayrımı	83
3.3.1. Birinci Tip Plan Bölge Ayrımı	83
3.3.1.1. Homojen Bölge Sınıflandırması	83
3.3.1.2. Bölge Valiliği	84
3.3.1.3. Polarize Bölge Sınıflandırması.....	84
3.3.1.4. Türkiye’de İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflandırması.....	85
3.3.2. Ülkemizde İkinci Tip Plan Bölge Ayrımı	88
3.4. Avrupa Birliğinin Türkiye’nin Bölgesel Politikalarındaki Dönüşüme Etkisi.....	89
3.5. Türkiye’de Kalkınma Ajansları	91
3.5.1. Kalkınma Ajanslarının Ortaya Çıkış Süreci.....	91
3.5.2. Türkiye’de Kalkınma Ajansları Deneyimleri.....	95
3.5.2.1. GAP-Girişimci Destekleme ve Yönlendirme Merkezi.....	95

3.5.2.2. EGEV ve İZTO-Ege Bölgesi Kalkınma Ajansı.....	96
3.5.2.3. Mersin Kalkınma Ajansı.....	96
3.5.2.4. EKA-Doğu Anadolu Projesi Ekonomik Kalkınma Ajansı Önerisi	97
3.5.3. Türkiye’de Kalkınma Ajansı Uygulaması.....	97
3.5.3.1. İzmir Kalkınma Ajansı(İZKA)	99
3.5.3.2. Çukurova Kalkınma Ajansı (ÇKA)	107
3.6. Kalkınma Ajanslarına Yönelik Yapılan Eleştiriler	114
3.7. Bölüm Değerlendirmesi	116
SONUÇ	117
KAYNAKÇA.....	120
ÖZGEÇMİŞ	137

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AEP	Acil Eylem Planı
BKA	Bölgesel Kalkınma Ajansları
BM	Birleşmiş Milletler
BMKP	Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
ÇKA	Çukurova Kalkınma Ajansı
DAP	Doğu Anadolu Projesi
DB	Dünya Bankası
DOKAP	Doğu Karadeniz Bölgesel Gelişme Planı
DP	Demokrat Parti
EBKA	Ege Bölgesi Kalkınma Ajansı
EGEV	Ege Ekonomiyi Geliştirme Vakfı
EKA	Ekonomik Kalkınma Ajansı
EURADA	Avrupa Birliği Bölgesel Kalkınma Ajansları Birliği
GAP	Güneydoğu Anadolu Projesi
GAP BKİ	Güney Doğu Anadolu Bölgesi Bölgesel Kalkınma İdaresi
GİDEM	Girişim Destekleme ve Yönlendirme Merkezi
İBBS	İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması
İZKA	İzmir Kalkınma Ajansı
İZTO	İzmir Ticaret Odası
KA	Kalkınma Ajansları
KİT	Kamu İktisadi Teşekkülü
KOBİ	Küçük Orta Boy İşletme
KÖY	Kalkınmada Öncelikli Yöre
KSS	Küçük Sanayi Siteleri
MEKİK	Mersin Kalkınma ve İşbirliği Konseyi
MTSO	Mersin Ticaret ve Sanayi Odası
NUTS	Avrupa Birliği İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması
OSB	Organize Sanayi Bölgeleri
SPK	Sermaye Piyasası Kurulu
STK	Sivil Toplum Kuruluşları
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi

TABLolar

Tablo 1.1: Yiğın Üretiminden öğrenen bölgelere	40
Tablo 1.2: Farklı Dönemlerdeki Düzenleme Biçimlerinin Özellikleri	50
Tablo 2.1: Geleneksel ve Yeni Bölgesel Politikaların Özellikleri	56
Tablo 2.2: Ülkelere göre kalkınma ajanslarının kuruluş yılları	58
Tablo 2.3: Avrupa'daki BKA'ların Yasal yapıları	65
Tablo 2.4.: Ajansların Organizasyon Genişliği	67
Tablo 2.5: Ülkelere göre kalkınma ajanslarının gelir kaynakları	69
Tablo 2.6: Avrupa da Ortaya Çıkan Kalkınma Ajansları	71
Tablo 3.1. Beş Yıllık Kalkınma Planlarında Bölgesel Yaklaşımların Bütünleşik Değerlendirmesi	79
Tablo 3.2: Türkiye'de İktisadi Bölge Birimleri Sınıflandırması	86
Tablo 3.3: Düzey 2 Bölgelerinde Yeni Kurulan Kalkınma Ajansı ve Kapsadığı İller	99
Tablo 3.4: İzmir Kalkınma Ajansı Bütçe Uygulama Sonuçları (2008 ve 2009 Yıllarına Ait Gelirler)	105
Tablo 3.5: İzmir Kalkınma Ajansı Bütçe Uygulama Sonuçları (2008 ve 2009 Yıllarına Ait Giderler)	106
Tablo 3.6: Çukurova Kalkınma Ajansı Bütçe Uygulama Sonuçları (2008 ve 2009 Yıllarına Ait Gelirler)	112
Tablo 3.7: Çukurova Kalkınma Ajansı Bütçe Uygulama Sonuçları (2008 ve 2009 Yıllarına Ait Giderler)	113

ŞEKİLLER

Şekil 1.1: Coğrafi Endüstrileşme Model Şeması	37
Şekil 3.1. Düzey 1 (12 Bölge).....	87
Şekil 3.2. Düzey 2 (26 Bölge).....	87
Şekil 3.3: TR 31 Düzey 2 Bölgesi	100
Şekil 3.4: İzmir Kalkınma Ajansının Organizasyon Yapısı	101
Şekil 3.5: İzmir Kalkınma Ajansı Kalkınma Kurulu Dağılımı	102
Şekil 3.6: İzmir Kalkınma Ajansı Genel Sekreterlik Organizasyon Şeması	103
Şekil 3.7: İzmir Kalkınma Ajansı Genel Sekreterlik Personelinin Statülerine Göre Dağılımı	103
Şekil 3.8: TR 62 Düzey 2 Bölgesi (Adana ve Mersin).....	108
Şekil 3.9: Çukurova Kalkınma Ajansının Organizasyon Şeması	110
Şekil 3.10: Çukurova Kalkınma Ajansının Kalkınma Kurulu Dağılımı.....	110
Şekil 3.11: Çukurova Kalkınma Ajansı Genel Sekreterlik Personelinin Statülere Göre Dağılımı	111

GİRİŞ

Küreselleşme süreci, teknolojik değişimler ve üretim yöntemlerinde yaşanan değişim mekâna bakış açısını değiştirmiştir. İkinci Dünya savaşından 1970'lerin ortalarına kadar devlet toplumsal gelişmenin en güçlü aktörü olarak görülmekte ve yine bu dönemde ulus devlet etkin yönetim biçimi olmaktaydı. 1970'lerin ikinci yarısında yaşanan kriz süreci üretim örgütlenmesinin değişmesine, yeni teknolojik gelişmelerin ortaya çıkmasına ve devletin etkinliğinin azalmasına neden olmuştur. Bu dönemde esnek üretim sisteminin uygulandığı küçük sanayi işletmelerinin krizden daha hızlı çıkmaları, ilginin esnek üretim örgütlenmesine yönelmesine neden olmuştur. Yine bu dönemde bilgi teknolojilerinde yaşanan değişim süreci, sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçişi hızlandırmış ayrıca geçmişin ulus devletler dünyasının yerini küresel bir dünya almış ve ulus devletlerin toplumun geleceğini belirleyen aktör olma işlevi de ortadan kalkmıştır. Bu doğrultuda eskinin yönetim kavramının yerine farklı kesimlerden aktörlerin karar mekanizmasına dâhil olduğu yönetişim kavramı almıştır. Gerek bölge tanımında yaşanan değişim ve bölgenin küresel bir aktör olarak ortaya çıkması gerekse yönetişim kavramının gündeme gelmesi, merkezi hükümetin karar verme ve uygulama sürecini yakından etkilemiştir. Bu gelişmeye bağlı olarak merkezi hükümetlerin yukarıdan aşağıya uyguladığı bölgesel politikaların yerini aşağıdan yukarıya bölgesel aktörlerin eşit katılımı ile belirlenen bölgenin sorunlarını çözmeye yönelik, aynı zamanda da ulusal programlarla uyumlu plan ve programlar gündeme gelmiştir. Uygulanacak bölgesel politikalarda yerel ve merkezi kuruluşlar arasında koordinasyon sağlayan, yerel kurum ve kuruluşları bölgesel politikaların belirlenmesine dâhil eden, bölge sorunlarına çözüm arayan ve bu doğrultuda yerel kaynakları harekete geçirecek bir yapılanmaya ihtiyaç duyulmuştur. Bu yapılanmanın adı Bölgesel Kalkınma Ajansları'dır.

İkinci Dünya savaşından sonra sayıları özellikle Avrupa Birliği ülkelerinde artan kalkınma ajanslarının yapısal farklılıkları olmakla beraber bölgesel rekabetçiliği gerçekleştirmek için yabancı yatırımcının bölgeye çekilmesi ve bölgenin kaynaklarını kullanarak içsel büyümenin gerçekleştirilmesi gibi ortak amaçları da bulunmaktadır. AB

lkelerinde ortaya çıkan başarılı bölgesel kalkınma ajansları örnekleri akademik ilginin bu kurumlara yönelmesine neden olmuştur.

2000’li yıllara gelindiğinde AB’ye aday ülke konumundaki Türkiye bölgesel politikalarını birlikte bütünleştirme doğrultusunda bir dizi reform yapmıştır. Bu reformlardan biriside kalkınma ajanslarının kuruluş kanununun yasallaşmasıdır. Ajansların kurulması ile birlikte bölgesel politikadaki çok uzun tarihsel geçmişi olan merkeziyetçi yapının yerini farklı kesimlerden aktörlerin dahil olduğu, politikaların aşağıdan yukarıya uygulandığı ve bölgesel önceliklerin daha etkin belirlendiği daha âdem-i merkeziyetçi bir yapılanma almıştır. Kalkınma ajansları olarak adlandırılan bu yapılanma ile birlikte bölgesel politikalarda önemli bir değişim ve dönüşüm gerçekleşmiştir. Ancak bu değişim kolay olmamakta bir takım sıkıntılar da beraberinde getirmiştir.

Bu çalışmada bu sıkıntıların giderilmesi doğrultusunda dünyada ki bölgesel politika dönüşümlerini ve AB lkelerindeki bu alanda yaşanan gelişmelerin yansıtılması amaçlanmıştır. Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde bölgesel kalkınma politikalarında geçmişten günümüze yaşanan değişim süreci incelenmiştir. İkinci bölümünde Avrupa’da kalkınma ajanslarının ortaya çıkış sürecini ve kalkınma ajansların özellikleri analiz edilmiştir. Çalışmanın nc bölümünde ise, Avrupa Birliğine uyum sürecinde Türkiye’nin bölgesel politikalarındaki değişimi ve bu değişimler doğrultusunda Türkiye’de ortaya çıkan bölgesel kurumlar olan kalkınma ajansların ortaya çıkış süreci incelenmiş, pilot proje olarak hayata geçen İzmire ve Çukurova Kalkınma Ajansları analiz edilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

BÖLGESEL DENGESİZLİK OLGUSU VE BÖLGESEL KALKINMA POLİTİKALARINDA YAŞANAN DEĞİŞİM

1.1. Bölge Kavramı

“Etimolojik kökleri Latince olan ‘regio: çevre alan’ anlamına gelen bölge çok boyutlu, çok anlamlı” bir kavramdır (Mengi 2001: 23). Bölge kavramı tüm dünya da olduğu gibi ülkemizde de açıklığa kavuşmuş bir kavram değildir. Bölge kavramının ifade ettiği mekânın boyutu yapılan tanımlamalara göre değişiklik göstermektedir. Örnek olarak, Avrupa Birliğinin (AB) planlama açısından bölge kavramı incelendiğinde kent ve metropol alanlardan çok geniş kırsal alanlara kadar ulaşan çeşitli bölge tanımlaması yapılabilmektedir (DPT 2000: 7). Bölgesel politikaların merkezinde yer alan ve bölge olarak tanımlanan kavramı çeşitli kriterleri baz alarak sınıflandırmaya tabi tutabiliriz. Örnek olarak homojenlik faktörü esas alınarak yapılan tanımlamada bölge (Brasche 2001: 9);

- *coğrafi (kıyı bölgeleri, dağlık bölgeler, kömür madeni bölgeleri vb.),*
- *kültürel (etnik çoğunluk, dil, din),*
- *tarihsel (tarihteki ortak kökenler, örneğin “eski” sınırlar),*
- *yerleşim ve yoğunluk bakımından (merkezi bölgeler-çevredeki bölgeler, yüksek nüfus yoğunluklu alanlar- kilometre kare başına az sayıda insan düşen uzak bölgeler) bölgeler olarak tanımlanabilir.*

Bölge kavramının, yeni ekonomik yapılanmalar ve ortak çıkarlar faktörüne göre tanımlanması halinde(Brasche 2001: 9);

- *belirli sektörlerin hâkim olduğu alanlar (tarım, sanayi, turizm, gemi inşa, vb.),*

- *bir komşu devletle sınırı olan ve bu ülkenin ekonomik faaliyetlerinden etkilenen alanlar,*
- *uzun mesafeli trafik akışı bağlamında transit bölgeleri (Alp dağları, vb),*
- *ortak bir yerleşim alanının ekonomik yapısından etkilenen bölgeler (Akdeniz ülkeleri, Baltık denizine kıyısı olan ülkeler, vb) şeklinde de tanımlanmaktadır.*

Yönetimsel anlamda bölge bir yönetim kademesi ve bir yerel yönetim biçimi olarak tanımlanmaktadır (Apan 2004: 2). Ekonomik açıdan bakıldığında ise bir planlama ve analiz birimi olarak bölge ülkeden küçük kentten ise büyük bir alanı kapsamaktadır. Günümüzde küreselleşme ve bölgeselleşme süreci, teknolojik değişim, üretim sisteminde yaşanan dönüşüm (fordizm'den post-fordizme) ve postmodernizm süreci çeşitli değişim ve dönüşümleri de beraberinde getirmiştir. Ekonomik, sosyal ve siyasal alanda orta çıkan bu değişim ve dönüşümler geleneksel bölgesel politika kavramının tartışılmasına neden olmuş ve yerine yeni bir tanımlamanın yapılmasını gündeme getirmiştir. Geleneksel anlayışta bölge kavramı; yan yana gelmiş yerel birimlerden oluşan, ulus devletin denetiminde ve ulus devletinin dışına kapalı sınırları belirli olan birimdir. Yaşanan değişim ve dönüşüm ile beraber bölge kavramı artık 1960'ların yarı kapalı bir ekonomik sistemi değil, dünyadaki farklı nitelikteki ağlar içinde yer alan ve iletişimde bulunan, uluslararası direk ilişkilere açık olan birim olarak tanımlanabilir. Her ne kadar yeni bölgesel anlayış ile birlikte geleneksel anlayış etkisini kaybetse de, tamamen ortadan kalktığı anlamına gelmez. Nitekim geleneksel anlayışın gerek yönetim kademeleri arasında koordinasyonu sağlamada gerekse bölge dışında ve bölgelerarasında rekabette oynayacağı yönlendirici rol geleneksel anlayışın önem kazanmasını sağlamıştır (DPT 2000: 7-8; Eraydın 2004: 127).

1.2. Bölge Ayrımları

Bölgesel farklılaşmadan sistematik olarak ilk bahseden alansal ekonominin kurucusu olan Von Thunen'dir. Günümüzde ise bölgeler ekonomik olarak incelenirken iki tür sınıflandırılmaya tabi olmaktadır. Bunlardan ilki Fransız iktisatçı Jacques Bouddeville'nin yaptığı sınıflandırmada bölgeler Homojen, Polarize ve Plan bölge

şeklinde üçe ayrılmaktadır. Diğer bir bölgesel sınıflandırma ise bölgelerin gelişmişlik derecesine göre yapılan sınıflandırmadır. Bu sınıflandırma da iki şekilde yapılmaktadır. Bunlar az gelişmiş ve gelişmiş bölgedir (Erkan 1987: 27; Gündüz 2006: 3).

1.2.1. Planlama Bölgelerinin Saptanması

Bir ülkede ekonomik gelişmenin o ülkenin bölgeleri arasında dengeli dağılımını sağlayacak politikanın izlenebilmesi için yapılması gerekli plan bölgelerinin saptanmasında bölgeler, Homojen, Polarize ve Plan bölgeler olarak üçe ayrılır (Dinler 2008: 75).

1.2.1.1. Homojen Bölge

Bölgelerarası gelişmişlik farklarının azaltması politikasına başlanırken başvurulan bölgesel ayırım olan homojen bölgeler aynı gelişmişlik düzeyine sahip olan bölgelerin yan yana gelmesinden oluşmaktadır. Homojen bölge yan yana gelmiş homojen alanların toplamından oluştuğundan homojen bölgenin daha iyi kavranması için homojen alan kavramının da bilinmesi gerekir. Homojen alan bütün noktaları kendi aralarında önemli ölçüde yakın özellikler gösteren alan olarak tanımlanmaktadır. Bu anlamda homojen alanı tespit etmek için kentli nüfus oranı, eğitim düzeyi, beslenme düzeyi, işsizlik oranı, endüstriyel işletme sayısı ve fert başına düşen milli gelir gibi çeşitli ölçütler kullanılmaktadır. Nitekim bu ölçütler ekonomik gelişmişlik ölçütleri olduğundan homojen alan, aynı gelişmişlik düzeyine sahip illerin gruplandırılması sonucu oluşmaktadır diyebiliriz (Dinler 2008: 75-76).

Bölge kavramı alan kavramına kıyasla daha az geneldir. Aralarındaki farklılık büyüklük ve küçüklük gibi ölçüle ilgili değildir. Bölge bitişik coğrafi öğelerden oluşmaktadır. Bu doğrultuda homojen bölgeler bitişik homojen alanlardan oluşmaktadır. Örnek olarak İstanbul ile Ankara illeri homojen alan oluşturmalarına karşın bu iller komşu olmadıklarından dolayı homojen bölgeyi oluşturamazlar. Bölgelerarasında gelişmişlik farklarının belirlenmesini sağlayan homojen bölge ayırımı statik bir değerlendirmedir. Yapılan değerlendirme, bölgelerarasında yaşanan gelişmişlik farkları ile ilgili olarak bilgilenmemizi sağlar (Dinler 2008: 76-79).

1.2.1.2. Polarize (Kutuplaşmış) Bölge

Bölgelerarasındaki ilişkilerin yoğunluğunu ortaya koyan ve dinamik bir yaklaşım olan bölgeye polarize (kutuplaşmış, nodal) bölge denir. Bölgeler arasındaki ilişkide küçük yerleşim merkezleri büyük yerleşim merkezlerinin etkisi (cazibesi) altında kalmaktadır. Büyük bir yerleşme merkezi kendisinden küçük yerleşim merkezlerini etkisi altına alarak bir cazibe merkezi haline gelmiştir. İşte oluşan bu cazibe merkezinin kendisi ve etkilediği alanda polarize bölgeyi oluşturmaktadır. Polarize bölgelerin saptanmasında “bölgesel girdi çıktı kare matrisi” yöntemi kullanılmaktadır. Bu yöntemde yerleşme merkezlerinin diğer yerleşim yerleri ile olan ilişkisi tespit edilmektedir. En yüksek ilişki değerine sahip olan bölge birinci derece polarize bölge olarak anılmaktadır. Ancak elde edilen verilerin yetersizliği bu analizin yapılmasını güçleştirmektedir. Bunun yerine belirli yerleşim yerleri arasındaki “karayolu ulaşım yoğunluğu, denizyolları ve demiryolları ulaşım yoğunluğu ve hatta şehirlerarası telefon konuşmaları yoğunluğu vb.” gibi çeşitli göstergelerde polarize bölgelerin saptanmasında kullanılan değişkenlerdir (Dinler 2008: 79-80).

Polarize bölge yaklaşımında ekonominin mekân boyutu dikkate alması sebebiyle mekân ekonomisi analizlerine en uygun düşen yaklaşımdır. Ayrıca bu yaklaşımda kuruluş ve yerleşim merkezlerinin farklı bölgelerde toplanabileceğini, bu toplanmanın meydana getirdiği yığılma ekonomileri ile birlikte bölgede hiyerarşik bir yapı oluşacağını ve oluşan bu yapı içinde merkez ve çevre arasında yaşanan ilişkilerin analiz edilebileceğini belirtmektedir (Kumral 1993: 15).

1.2.1.3. Plan Bölge

Plan Bölge, bölgesel politikayı uygulayan yönetimin yetki alanı içinde kalan ya da bölgesel planın uygulandığı alanın bütünüdür. Plan bölgeler, ülkedeki planlama anlayışına göre tüm ülkeyi kapsadığı gibi sadece belirli bir bölgeyi de kapsayabilmektedir. Bu açıdan plan bölgeleri ikiye ayırarak incelemek mümkündür. Bunlardan ilki olan birinci tip bölgesel ayırım, ulusal kalkınma planına mekân boyutunu katmak için oluşturulan bölgesel ayırımdır. Ulusal kalkınma planları uygulayan ülkelerde karşılaşılan ve ulusal planların bölgeselleşmesi için ülkelerin bölgelere

ayrılması ile ortaya çıkmaktadır. Plan bölge ayırımına örnek olarak Fransa verilebilir. İkinci tip bölgesel ayırım ise bölgesel sorunların olduğu bölgelere yönelik yapılan bölgesel planlama tipidir. Ulusal kalkınma planları uygulamasından önce ya da uygulanmasına rağmen ortaya çıkan bölgesel sorunların (geri kalmış bölgeler, işsizlik, tarımsal göç, hızlı sanayileşme, nüfusun belli yerlerde toplanması vb.) ortadan kaldırılması doğrultusunda uygulanan bir bölgesel planlamadır. Bu planlama tipi İtalya, İngiltere, Almanya ve Türkiye’de uygulanmaktadır (Dinler 2008: 85).

Plan bölge yaklaşımı bölgesel ekonomi politikasının uygulanabilmesini sağlayan bir araç görünümündedir. Plan bölgenin sınırları ülkenin politik ve idari yapısına göre belirlenmektedir. Plan bölge yaklaşımı bölgesel karar ve uygulamalarını kolaylaştırdığı için ekonomi politikalarının da uygulaması kolaylaşmaktadır (Kumral 1993: 15).

1.2.2. Gelişmişlik Açısından Bölge Ayrımı

Bölgeler gelişmişlik açısından azgelişmiş ve gelişmiş bölgeler şeklinde ikiye ayırarak incelemek mümkündür.

1.2.2.1. Az Gelişmiş Bölge

Ülkenin bütünü ve diğer bölgeleri ile karşılaştırıldığında ekonomik ve sosyal açıdan geri olan bölgelere az gelişmiş bölge denmektedir. Az gelişmiş bölgelerin, gelir artış hızı nüfus artış hızından düşük, gelir dağılımında adaletsizliklerin olduğu, sosyal imkânların kısıtlı, eğitim faaliyetlerinin zayıf, gelir düzeyi düşüklüğü nedeniyle tasarruflarında düşük olduğu ve bölgede yeterli istihdam olanağı sağlayamayan bölgelerdir (Gündüz 2006: 11-12).

Az gelişmiş bölgelerin temel özellikleri (Gündüz 2006: 12-13):

- Üretim faktörlerinin verimliliği düşük ve faktör dağılımında dengesizlik mevcut,
- Altyapı yatırımları yeterli değil,

- Bölgede gelir dağılımı adaletsiz,
- Bölgede kullanılan teknoloji düzeyi geri,
- Bölgede eğitim, sağlık, beslenme düzeyleri düşük,
- Tarım ağırlıklı ekonomisinde toprak verimliliği zayıftır.

Bu özelliklerin yanı sıra az gelişmiş bölgede şehirleşme oranı ülke ortalamasından düşük, tarımsal nüfus, doğurganlık, çocuk ölüm ve işsizlik oranı ülke ortalamasından yüksektir. Az gelişmiş bölge kavramı sadece gelişmekte olan ülkelere özgü değildir. Nitekim sanayi devrimini gerçekleştirmiş olan İngiltere’de Wales, İskoçya ve Güney Batı bölgeleri bu tür bölgelerdir. Bunun yanı sıra İtalya, İsveç, Norveç, Finlandiya, Hollanda ve Fransa gibi gelişmiş batı ülkelerinde de az gelişmiş bölgelere rastlamak mümkündür. Nitekim ülkemizde az gelişmiş bölge deyince aklımıza gelen ilk bölgeler Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleridir. Bu bölgelerin gelişme düzeyleri ülke ortalamasının oldukça altındadır (Dinler 2008: 118).

1.2.2.2. Gelişmiş Bölge

Ülkenin diğer bölgeleri ile kıyaslandığında ekonomik ve sosyal gelişmişlik düzeyi açısından ileri olan bölgeye gelişmiş bölge adı verilmektedir. Gelişmiş bölgelerde gelir düzeyi yüksek, sosyal olanakları ülkenin diğer bölgelerine göre daha fazladır. Ayrıca gelir düzeyinin yüksek olması tasarruf düzeyini yükselterek bölgede yatırım artışına dolayısı ile yeni istihdam alanlarının oluşmasını sağlamaktadır. İstihdam olanaklarının arttığı bölge dışarıdan göç almaktadır. Gelişmiş bölgelerin temel özellikleri; üretim faktörlerinin verimliliği yüksek ve faktörler arasında dengesizlik olmayan, altyapı yatırımları yeterli, coğrafi özellikleri yatırım yapmaya elverişli, gelir dağılımı adaletli ve kalkınma hızı yüksektir (Gündüz 2006: 13-14).

1.3. Bölgesel Dengesizlik Kavramı ve Sakıncaları

1.3.1. Bölgesel Dengesizlik Kavramı

Sanayi devrimi ile birlikte devrimi gerçekleştiren ülkelerin 1750'lerden itibaren milli gelirlerinde çok büyük bir sıçrama görülmüştür. Sanayi devrimi sürecinden günümüze kadar ulaşan dönemde devrimi gerçekleştiren ülkeler hızla gelişirken, devrimi gerçekleştiremeyen ülkeler ise gelişmelerini aynı hızla gerçekleştirememişlerdir. Bu gelişme hızları farklılıkları ülkelerin gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler olarak sınıflandırılmalarını ortaya çıkarmıştır (Dinler 2008: 99). Ekonomistler, ekonomik gelişmenin her yerde aynı anda başlamadığı görüşü üzerinde birleşmektedirler. Herhangi bir bölgenin coğrafi konumu, doğal kaynakları ya da ortaya çıkan önemli bir buluş o bölgenin diğer bölgelerden daha hızlı gelişmesine neden olabilir. Bölgelerarası gelişme, ülkeler arası olabildiği gibi aynı ülkelerin bölgeleri arasında da meydana gelir. Bu farklılıklar ekonomik olduğu gibi kültürel ve sosyal açıdan da ortaya çıkabilir. Bazı bölgelerin ekonomik gelişmeye elverişli koşulları gelişmenin o bölgelerde başlamasına neden olmaktadır. Bazı merkezlerde başlayan gelişme içsel ve dışsal ekonomilerden yararlanmak isteyen yatırımcıların bölgeye gelmesi ile kutuplaşma meydana gelmekte, merkez ve etrafında yoğun bir ekonomik ve sosyal hareketlilik yaşanırken ekonomik gelişmeye elverişli koşullara sahip olmayan bölgede ise süreç tersine işlemektedir. Bölgelerarası gelişmişlik farklılıkları az gelişmiş ülkelerde olduğu gibi gelişmiş ülkelerde de görülmektedir. Ancak gelişmiş ülkeler bu farklılıkları azaltırken gelişmekte olan ülkelerde bu farklar gittikçe artmaktadır (Tunçsiper 1995: 24-25; Gündüz 2006: 15).

1.3.2. Bölgesel Dengesizliğin Sakıncaları

Bölgesel dengesizlik gelişmeye başlayan her ülkenin ulaşması gereken ilk aşama özelliğini göstermektedir. Bu nedenle her ülke mutlaka bu sorunla karşılaşmakta ve bölgelerarası yaşanan dengesizlik sorununa en kısa sürede çözüm bulmak istemektedir

Bölgesel dengesizliğin ekonomik sakıncaları (Tunçsiper 1995: 32-33);

- Az Gelişmiş bölgelerden gelişmiş bölgelere doğru göç başlayacak, yaşanan bu göç sonucu gelişmiş bölgelerde aşırı nüfus artışı, işsizlik, altyapı gibi çeşitli ekonomik ve sosyal sorunlar meydana gelecektir.
- Yaşanan bu göç süreci ile birike az gelişmiş bölgeler kıt olan kalifiye elemanlarını kaybedecek zaten altyapı, doğal kaynak ve coğrafi koşullardan dolayı yatırım yapmakta isteksiz olan girişimcinin tamamen bölgeden çıkmasına neden olacaktır.
- Bölgelerarası oluşan bu gelişmişlik farkları artışının önüne geçilemez ise ülkenin bütünlüğünün tehlikeye girmesi kaçınılmaz olmaktadır. İspanya'da Basque, İrlanda da ve Amerika'da Kuzey Güney çatışması Fransa da Bratagne sorunu bu alanda önemli dersler çıkarabileceğimiz örneklerdir.

1.4. Bölgesel Dengesizliği Gidermeye Yönelik Bölgesel Kalkınma Politikaları

Sanayileşme süreci ile birlikte ekonomik kalkınma sürecine giren ülkeler, yatırımlarının hangi sektörlere ve hangi bölgelere yönelik olacağını tamamen piyasa güçlerine bırakmışlardır. Ancak bölgelerarası farklar bu sürecin bölgelerarası farklılıkları azaltmada yeterli olmadığı sonucunu ortaya çıkarmış ve ülkelerin kısmi müdahalesini gündeme getirmiştir. Özellikle ikinci dünya savaşından sonra kalkınma planlarında ve hükümet programlarında bölgelerarası farklılıkların azaltılması için ekonomiye müdahaleler yer almaktadır. Bölgesel dengesizlik sorununun bilincine ilk olarak Birinci Dünya Savaşından sonra batı ülkeleri varmıştır. Bölgesel dengesizlikle ilgili modellerin ortaya konmasından önce bu ülkelerde bölgelerarası dengesizliğin ortadan kaldırılması yönünde devlet müdahaleleri gerçekleştirilmiştir (İldırar 2004: 14-16).

İkinci Dünya Savaşından sonra ise savaşın verdiği tahribatın onarılması için başta batı Avrupa ülkeleri olmak üzere yoğun çaba gösterilmiştir. Gerek az gelişmişlik ve kalkınma sorunlarının üzerinde yoğun bir şekilde durulması gerekse Harrod, Domar, Joan Robinson, Solow, Kaldor ve Arrow gibi birçok iktisatçının bu konular üzerinde yoğunlaşmaları büyüme ve kalkınma teorilerinin ekonomik analizlerde önemli bir yer

almasını sağlamıştır. Ancak ortaya konan bu teorilerde mekânsal boyutun göz ardı edilmesi önemli bir eksiklik olarak gözlenmektedir. İkinci Dünya Savaşı sonrası gelişmişlik farkının sadece ülkelerarasında değil ülkelerin kendi içinde de ortaya çıktığının farkına varılması ekonomik büyüme teorilerine mekânsal boyut katılmasını gündeme getirmiş ve bölgesel ekonomik teoriler üzerine yapılan çalışmalar artmıştır. Bu nedenle bölgesel ekonominin bir bilim dalı olarak ortaya çıkması İkinci Dünya savaşı sonrası bu konuya gösterilen yoğun ilgi sonucu oluşmuştur (Kumral 1993: 1-2)

19. yüzyılın başlarında ortaya çıkmaya başlayan bölgesel gelişim literatürleri, bölgesel gelişmenin zaman boyutunu analiz dışında bırakan statik modeller olmaktadır. Bu nedenle bu teoriler bölgesel gelişme sorununu ortadan kaldırmakta yeterli olmamaktadır. 1990'lı yıllarda büyüme literatüründe meydana gelen gelişmelere paralel olarak kalkınma literatüründe de yeni teoriler gündeme gelmektedir. Bu teoriler bölgesel gelişme sorunlarına yaklaşırken ekonominin zaman boyutunu da analiz eden dinamik modeller olmaktadır (Peşelioğlu 2007: 20; Ildırar 2004: 46).

1.5. Bölgesel Kalkınma Politikasının Temel İlkeleri, Amaçları ve Araçları

1.5.1. Bölgesel Kalkınma Politikasının Temel İlkeleri

Geri kalmış bölgelerin kalkındırılmasında izlenecek politikanın üç temel ilkesi mevcuttur. Bunlar, Sosyal Kârlılık İlkesi, Yapay Kalkınma Kutbu İlkesi, Halkın Katılması İlkesi'dir.

1.5.1.1. Sosyal Kârlılık İlkesi

Her ekonominin hangi sistemi uygularsa uygulasin karşılaşacağı üç temel sorun bulunmaktadır. Bu sorunlar;

- Ekonomide kıt olan kaynakların tümünün üretime katılması (tam kullanım) sorunu
- Kıt kaynakların, toplumdaki kişilerin gereksinimleri karşılayacak mal ve hizmetlerin üretiminde görev alması (etkin kullanım) sorunu

- Eldeki kaynaklarla üretilen mal ve hizmetlerin miktarının artırılması (ekonomik büyüme ve kalkınma) sorunu

Liberal ekonomi anlayışını benimseyen ülkelerde de karşılaşılabilecek olan yukarıda bahsettiğimiz ekonomik sorunlar düzgün işleyen piyasa mekanizması aracılığı ile çözümleneceği varsayılmaktadır. Bu anlayışta, kâr peşinde koşan girişimcilerin kendi yararını en üst düzeye çıkarmak isteyeceği ve bu amaç uğrunda istemeden toplumun çıkarlarını da en üst düzeye çıkaracağı savunulmaktadır. Ancak gerçek hayatta süreç böyle işlememektedir. Kendi çıkarını düşünen girişimci toplumun çıkarını arka plana itmekte ve sistemin aksamasına neden olmaktadır. Kendi çıkarını düşünen yani kısa zamanda karını maksimum yapmak isteyen girişimci yatırımlarını, altyapısı tamamlanmış ve gelişmiş bölgelere kaydırarak, bölgelerarası yaşanan dengesizliğin artmasına sebep olacaktır. Bu doğrultuda bu farkların azaltılması görevi yani toplumsal faydanın korunması görevi devlete kalmaktadır. Devlet kendi eliyle gerçekleştirdiği altyapı ve yatırımlar ile geri kalmış bölgelerin cazibesini arttırmaya ve bölgelerarası gelişmişlik farklarının azaltılmasına neden olmaktadır.

1.5.1.2. Yapay Kalkınma Kutbu İlkesi

Ekonomik gelişme ülkenin tüm bölgelerinde aynı anda başlamaz. Bazı bölgelerde başlayan ekonomik gelişme bu bölgelerin gelişmesini sağlayarak ekonomik canlanmaya neden olur. Daha sonra yaşanan bu canlanma ülkenin diğer bölgelerine de yayılma eğilimi gösterir.

Gelişmiş ülkelerin yanında geri kalmış ülkelerde de belirli bölgelerde başlayan gelişmenin diğer bölgelere yayılma süreci ortaya çıkmıştır. O halde geri kalmış bölgelerde oluşturulacak yapay kalkınma kutupları bu bölgelerin gelişme süreçlerini hızlandıracaktır. Kuşkusuz bu süreçte devletin oynayacağı rol sürecin başarılmasında çok önemli olmaktadır.

1.5.1.3. Halkın Katılması İlkesi

Bölgesel politikaların başarısı bölge halkının bölgesel politikalarda söz sahibi olması ile mümkündür. Böylece bölgesel politikaların halk tarafından benimsenmesinin, denetlenmesinin önü açılmış olacak ve demokrasinin gereği olan katılımcılık ilkesi gerçekleşecektir.

1.5.2. Bölgesel Kalkınma Politikasının Amaçları

Bölgeler arası gelişmişlik farklarını azaltıcı iktisat politikalarının iki amacı olması gerekliliğinden bahsedebiliriz. Bu amaçlardan ilki nüfusun ussal dağılımı diğeri ise geri kalmış bölgelerin kalkındırılmasıdır.

Uygun koşullarda ortaya çıkan kalkınma kutuplarının bölgeler arasında gelişmişlik farklarını ortaya çıkardığı gibi diğer bölgeler üzerinde olumsuz etki yaratmaktadır. Bu olumsuz etkilerden biri azgelişmiş bölgelerden gelişmiş bölgelere doğru yaşanan göç eğilimidir. Yaşanan bu göç ile beraber az gelişmiş bölgeler daha da gerilemekte bunun yanında gelişmiş bölgelerde aşırı nüfus artışı ile beraber çeşitli sorunlar yaşamaktadır. İşte kalkınma politikasının öncelikli amaçlarından biri nüfusun az gelişmiş bölgelerde tutulmasıdır. Nüfusun bu bölgelerde tutmaya yönelik bu bölgelerde kalkınma kutbu oluşturulmalıdır. Oluşturulan bu kalkınma kutubuna '*denge metropolu*' denilmektedir. Bölgesel kalkınma politikasının ikinci amacı, geri kalmış bölgelerin ekonomik ve sosyal kalkınmasını sağlamaktır. Bunu yaparken, bölgesel planların ulusal kalkınma planları ile uyum içinde olması, ekonomik faaliyetlerin gelişmiş bölgelerden transferi ile değil geri kalmış bölgelerin kalkınma düzeylerinin arttırılması ve bölgedeki gençlere yönelik mesleki ve teknik eğitimlerin verilmesi gibi hedefler belirlenmelidir (Dinler 2008: 276–278).

Bunların yanı sıra bölgesel kalkınma politikasının; genel ülke ekonomisinin daha hızlı büyümesi için bölgelerde büyümenin sağlanması amacı, ekonomide istihdam ve gelirin istikralı bir gelişim göstermesini sağlamak için istikrar amacı ve ekonomi kaynaklarının bölgelerarasında dengeli dağıtımı ve eşit altyapı imkânlarını sağlayan

dengeleme ve eşitleme amaçları vardır. Belirtilen bu amaçlar ulusal kalkınma politikası paralelinde ülkenin kalkınmasını amaçlamaktadır (Ildırar 2004: 20).

1.5.3. Bölgesel Kalkınma Politikasının Araçları

18.yüzyılda endüstri devrimi ile birlikte her ülkede bölgelerarası farklılıklar ortaya çıkmıştır. Bu bölgelerarası farklılıkları ortadan kaldırmaya yönelik politika araçları, gelişmiş ve az gelişmiş ülkelerde farklılıklar göstermektedir. Genel olarak bölgesel kalkınma politikasının temel araçları (Dinler 2008: 279-280);

- Ekonomik faaliyetlerin her şeyden önce bir takım teşvik tedbirleriyle (mali ve vergisel avantajlar) belirli yörelere yönelmesini sağlamak,
- Bölgesel kalkınma için gerekli devlet yatırımlarının gerçekleştirilmesi,
- Yönetimsel örgütün bölgesel kalkınma sorunlarına adaptasyonunun sağlanması,
- Metropoliten bölgelerin gelişmesinin sınırlandırılmasıdır.

1.5.3.1. Ekonomik faaliyetlerin her şeyden önce bir takım teşvik tedbirleriyle (mali ve vergisel avantajlar) belirli yörelere yönelmesini sağlamak

Az gelişmiş bölgelerin, gelişmiş bölgelere göre dezavantajlı durumları, en az maliyetle en fazla kâr elde etmek isteyen özel sektör yatırımlarının bu bölgelere gelmesine engel teşkil etmektedir. İşte az gelişmiş bölgelerin bu dezavantajlarını azaltmaya yönelik olarak devlet tarafından çeşitli teşvik tedbirleri uygulanmaktadır. Bu tedbirler; vergi ve gümrük muafiyeti, ucuz kredi olanağı vb.dir (Tunçsiper 1995: 43).

Teşvik tedbirlerinin etkinliği bazı koşullara bağlıdır. Bu koşullar; Uygulamada başarılı olabilecek projelerin teşvik edilmesi, teşviklerle ilgili onayların bölgenin özelliklerini ve yapısını bilen yerel ya da bölgesel idarelere verilmesi, verilen teşviklerin işletmelerinin yaşamasını sağlayacak nitelikte olması, teşviklerin bölgedeki ya da dışarıdan gelen girişimcileri harekete geçirecek düzeyde olması, bölgedeki ekonomik ve sosyal altyapının belirli bir düzeye erişmiş olması gerekir. Teşvik tedbirleri sürekli olmaktan ziyade ilk hareketi ve ekonomik yapının yeni koşullarına uyumu sağlama

amacında olmalı, seçici olmalı, ülkede ekonomik ve siyasi istikrar sağlamalıdır (Dinler 2008: 283-284).

1.5.3.2. Bölgesel kalkınma için gerekli devlet yatırımlarının gerçekleştirilmesi

Bölgelerarası gelişmişlik farklarını azaltmaya yönelik bir diğer bölgesel kalkınma politikası aracı kamu yatırımlarıdır. Geri kalmış bölgelere hükümet eliyle yapılan yatırımlar, bölgede satın alma gücü kapasitesini yükseltebilmekte, üretim kapasitesini arttırılabilmekte ve bölgenin altyapı sistemini tamamlanmasına yardımcı olarak yatırımcılar için cazip bir bölge haline dönüşmesine neden olabilir

Devletin az gelişmiş bölgede gerçekleştireceği kamu yatırımları üretken kamu yatırımları ve alt yapı yatırımları şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Üretken kamu yatırımları devletin az gelişmiş bölgelerin canlanması için bölgeye devletin bizzat kendisi üretici olarak girmektedir. Günümüzde serbest piyasa ekonomisi uygulayan ülkelerde de uygulanan bu yaklaşım işletmeleri kâr elde edecek düzeye gelmeleri ile birlikte özel sektöre devri ile son bulmaktadır. Geri kalmış bölgelere uygulanan kamu yatırımları doğal olarak verimlilikten fedakârlık etmektedirler. Çünkü yapılan bu fedakârlık yatırımların sosyal yönünü oluşturmaktadır. Bu yatırımlar yapılırken dikkat edilmesi gereken husus verimlilikten çok fazla fedakârlık etmeden kamu yatırımlarının geri kalmış bölgelere kaydırılmasının sağlanmasıdır. Devletin gerçekleştireceği bir diğer yatırım türü alt yapı yatırımlarıdır. Alt yapı yatırımları, sadece yol ve haberleşme şebekelerini değil su, eğitim, sağlık, sosyal olanaklar gibi işletmelerde çalışan işgücünün verimini arttıran tüm yatırımları kapsamaktadır. Alt yapı yatırımlarının maliyeti yüksek ve getirisi uzun vadede sağlandığından özel sektör tarafından yapılmak istenmemesi nedeniyle sosyal getirisi yüksek olan bu yatırımlar devlet tarafından yapılmaktadır. Ayrıca ekonomik israfı önleme ve halkı korumak gibi nedenler dolayısıyla bu yatırımlar devlet tarafından gerçekleştirilmektedir (Dinler 2008: 287-288).

1.5.3.3. Yönetimsel örgütün bölgesel kalkınma sorunlarına adaptasyonunun sağlanması

Bir ülkede bölgesel kalkınma politikası uygulamasına geçilmesi ile birlikte mevcut yönetimsel örgüt bölgesel kalkınma politikalarının gereklerine cevap vermekte genellikle sorun yaşamaktadır. Bu nedenle bölgesel kalkınma politikasının yönetilmesi için bölgesel düzeyde yeni bir örgütlenmeye gidilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu anlamda bölgesel kalkınma politikası uygulamasına geçen ülkelerin yönetimsel örgüt bağlamında karşılaşacağı sorunları şu şekilde sıralamak mümkündür. Bunlar (Dinler 2008: 293-294);

- Saptanan plan bölgelerine göre yeniden örgütlenmek,
- Plan bölgelerinde oluşan yönetim kademelerine yetki devri, yetki genişliği ve yerinden yönetim ilkelerini uygulamak,
- Bölgesel yönetimin mali olanaklarını arttırmak ve personel ihtiyacını karşılamak,
- Halkın yönetime katılımını sağlamak,
- Yönetim kademelerinde koordinasyonu sağlamak ve
- Bazı durumlarda belirlenen özel görevleri yerine getirmek için geleneksel yönetim kademesi dışına çıkılarak özel kuruluşlar oluşturmaktır.

1.5.3.4. Metropoliten Bölgelerin Gelişmelerinin Sınırlandırılması

Gerek gelişmiş ülkelerde gerekse gelişmekte olan ülkelerde bulunan büyük metropollere diğer bölgelerden yoğun göç gelmekte ve kentler aşırı kalabalıklaşmaktadır. Gelişmiş ve geri kalmış ülkelerin ortak sorunu olan metropollerin bulunduğu aşırı kalabalık bölgelere gerekli belediye hizmetlerinin götürülememesi nedeniyle bu hizmetlerin pahalı olması, bu bölgelerde faaliyette bulunan işletmeleri zamanla olumsuz dışsal ekonomilerle karşılaşmaları ve bunun sonucu olarak maliyetlerinde artış yaşanması ve çevresel kirlenmenin ileri boyutlara ulaşması bu bölgede yaşamı oldukça güçleştirmektedir. Bu sorunların ortadan kalkması için geri kalmış bölgelerin gelişmesinin sağlanması, göç eden nüfusun geri kalmış bölgelerde tutulmasını

kolaylaştıracaktır. Ancak bu sürecin uzunluğu sebebi ile alternatif tedbirler ortaya sürülmüştür. Bu tedbirler şunlardır (Dinler 2008: 303);

- Nüfusun kırsal alanda tutulmasını sağlamak,
- Büyük kentlere girişte vize ve kelle vergisi uygulamasına başvurmak,
- Büyük kentlerde ki bir kısım ekonomik faaliyetleri geri kalmış bölgelere yönlendirilmesi,
- Büyük kentlere alternatif yeni kentler yaratılmasıdır.

1.6. Bölgesel Kalkınmaya Yönelik Teorik Yaklaşımlar

1.6.1. Alanda Farklılaşma İle İlgili İlk Çalışmalar

Alansal ekonominin kurucusu olan Von Thünen'den önce alanı ekonomik faaliyetleri etkileyen bir unsur olarak analizlerine katan Richard Cantillon, Adam Smith, David Ricardo gibi çeşitli ekonomistler vardır. Cantillon; kentlerin bulunduğu alan ile taşıma giderleri arasındaki ilişkiyi dikkate alan çalışmalar yapmış, Smith ise alanda farklılaşmanın nedeni olarak ülkelerin üretimdeki mutlak üstünlüğünü belirlemiş, mutlak üstünlüğü ise ulaşım olanakları ve iş bölümü gibi belirleyici unsurlara bağlı olduğunu belirtmiştir. Ricardo ise insanları verimli topraklar ve tüketim merkezlerine yakın yerlere öncelikle yerleştirdiğini belirterek alanda ussal yerleşme teorisini ortaya koymuştur (Dinler 2008: 7-9).

1800 ile 1950'li yıllar arasında Alman bilim adamları alansal ekonomik düşüncenin öncülüğünü yapmışlardır. Alansal ekonomi ile ilgili olarak Alman bilim adamları tarafından yapılan ilk çalışmaların farkına varılması ancak yirminci yüzyılın ortalarında bu çalışmaların İngilizceye çevrilmeleri ile mümkün olmuştur (Edwards 2007: 3). Alansal ekonominin kurucu olan Alman Von Thünen 1826 yılında yayınladığı *Ekonomik Bağımsızlığı Olan Bir Şehrin, Tarım ve Milli Ekonomi ile İlişkisi* adlı eseriyle yeni bir ekolün öncülüğünü yapmaktadır. Thünen taşıma harcamalarının üretimde büyük engel olduğunu fark ederek, tüketim merkezlerine

uzaklığına göre hangi ürünlerin üretiminin ekonomik olacağını saptamaya çalışmıştır (Dinler 2008: 10-11). Thünen'in tarımsal alan kullanma modeli bugünün kentsel alan modelleri için temel teşkil etmektedir (Edwards 2007: 4).

V.Thünen'in açtığı bu yoldan hareket eden iktisatçılardan biri de Alfred Weber'dir. Weber'in ortaya attığı kuruluş yeri teorisinde taşıma masraflarını, emek faktörüne ödenen ücreti ve yöreden sağlanan avantaj ve dezavantajları analiz etmiştir. Alansal analiz yapan ekonomistlerin bir diğeri de Tord Palander'dır. Palander Optimal kuruluş teorisi yanında, alanda fiyatın oluşumunu da analizlerine dâhil etmiştir. Auguste Lösch ise genel dengenin sağlanabilmesi için sanayilerin optimum kuruluş yerinin neresi olacağını saptamaya çalışmıştır (Dinler 2008:14-18).

Alan ekonomisi ve ekonomik faaliyetlerle ilgili kuruluş yerleri teorileri, 19.yy da yapılan çeşitli çalışmalara rağmen ne klasikler ne de neo-klasikler tarafından dikkate alınmıştır. 1950'lere kadar devam eden bu süreçte mekânsal ekonomi göz ardı edilmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında ekonomik büyüme ve gelişmeye mekânsal boyut kazandırılması ile beraber bölgesel büyüme ve gelişme ile ilgili konular analiz konusu edilmeye başlanmıştır (Kumral 1993: 7). Alan teorisi her ne kadar üzerine kurulduğu varsayımlar nedeni ile eleştirilse de, kentleşmenin mekânsal dağılımını açıklaması açısından önemlidir (Koyuncu 2006: 45-46).

1.6.2. Bölgesel Büyüme Modelleri

Bölgesel büyümeyi inceleyen modeller büyük ölçüde büyüme teorisinin etkisi altında kalmıştır. Büyüme teorisinde geliştirilen modeller bölgesel büyüme sorunlarına uyarlanarak bölgesel büyüme modelleri yaklaşımları geliştirilmiştir (Erkan 1987: 7). Bu alanda yapılan çalışmaları dört başlık altında analiz edebiliriz. Bunlar (Amstrong ve Taylor 2000);

- Keynesgil Bölgesel Büyüme Modeli
- Neoklasik Bölgesel Büyüme Modeli
- İhracat-Talep Modeli

- Kümülatif Nedensellik Sürecine Dayanan Modellerdir.

1.6.2.1. Keynesgil Bölgesel Büyüme Modeli

Keynesgil analizin bilindiği gibi ilgilendiği alan ekonominin talep yönüdür. Bu ilgi bölgesel büyüme modelleri içinde geçerlidir Keynesgil bölgesel büyüme modellerinin dayandığı temel denklemlere ilişkin varsayımlar değiştirilerek ya da yeni varsayımlar eklenerek Keynesgil bölgesel büyüme modelleri ile ilgili önemli sonuçlara ulaşılmıştır (Erkan 1987: 8).

Keynesgil bölgesel ihracat modeli, Keynesgil bölgesel büyüme modelinden hareketle üretilmiştir. Bölgenin ihracatında meydana gelen değişme bölgenin gelirinde de aynı yönde bir değişim meydana getirmektedir. Yani gelirdeki değişim bölge ihracatının bir fonksiyonu olmaktadır. Model de bölgesel büyümenin ana kaynağı ihracat olarak ortaya çıkmıştır (Armstrong ve Taylor 2000: 12). Bölgenin geliri, bölgede gerçekleştirilen tüketim, yatırım, ihracat ve ithalat toplamından oluşmaktadır. Özünde Keynesyengil çarpan analizi bulunan bölgesel ihracat modelinde bölgenin ekonomik faaliyetleri iki gruba ayrılmaktadır. Bunlar ihracata yönelik (temel) ve ihracata yönelik olmayan (temel olmayan) faaliyetlerdir (Erkan 1987: 9).

Keynesgil bölgesel ihracat modeli (Erkan 1987: 11);

- Ekonominin sadece talep yönünü incelediği, arz yönünü ihmal ettiği,
- Tek belirleyici değişkenin (ihracat) bulunması, bölge içi unsurların ihmal edilmesi (sermaye, işgücü, teknoloji vb.),
- İhracatın olmaması durumunda hem büyümenin hem de bölge içi faaliyetlerin yapılamaması gibi bir durumla karşılaşılması,
- Bölgesel gelişmenin yalnızca bölgelerarası ilişkilerin sonucu olmadığı, ihracata yönelik malların bölge içi üretim faaliyetlerinin sonucu olduğunun dikkate alınmaması,

- İhracata konu olan malların (tüketim ve yatırım mallarının) yaratacağı etkilerin dikkate alınmaması örnek olarak yatırım malları ihracatının yaratacağı etkilerin analiz dışı bırakılması,
- Model talep yönlü olmasına karşın bölgesel talep değişimlerini dikkate almaması gibi çeşitli eleştirilere maruz kalmıştır.

Ancak teori gerek bölgesel gelişme ve planlama çalışmalarında gerekse uluslar arası ticarete yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Modelde bölgesel gelişme, bölgelerarası yapılan ihracata bağlı olmaktadır. Bölgesel gelişmenin motoru ihracat olarak görülmektedir (Leichenko 2000: 304-305).

Yatırım fonksiyonu içeren bölgesel talep büyüme modellerin tipik örneği, kesikli zaman analizi kullanarak Hartman ve Seckler tarafından geliştirilmiştir. Model yatırım fonksiyonu içermesine rağmen bölgesel ihracat modelinin eksikliklerini giderme ve bölgesel gelişme sorunlarına inmekte yetersiz kalmaktadır. Modelin ulaştığı en önemli sonuç büyüme olayının kümülatif bir süreç olduğundan bahsetmesidir (Hartman ve Seckler 1967; Erkan 1987: 13).

Harrod-Domar tipi bölgesel büyüme modeli Keynesgil bölgesel büyüme modellerinin bir diğer tipi olmaktadır Keynes'in de belirttiği gibi bugünkü yatırım harcamaları bugünkü toplam talebi ve denge gelir seviyesini belirtmektedir. Ancak yapılan yatırımlar bugünkü gelirin yanı sıra gelecek için de bir sermaye artışı gündeme getirmektedir. Bu sermaye artışı ile beraber ortaya çıkan üretim artışı talep tarafından karşılanmaz ise yatırımcılar ileriki dönem yatırımlarını geri çekecek ve gelir seviyesinin düşmesine neden olacaklardır. Bugünkü yatırımlar ileriki dönem kapasitelerini arttırdığından bu artan kapasitenin kullanımı içinde ileriki dönem talep ve geliri de arttırılmalıdır. Bunu da sağlamak için gelecekte yapılacak yatırımlar bugünkü yatırımlara kıyasla arttırılmalıdır (Hiç 1967: 41; Erkan 1987: 13). Domar'ın büyüme modelinde yatırımların iki türlü etkisi olmakta bunlardan ilki yatırımların gelir arttırıcı etkisi diğeri ise yatırımların kapasite arttırıcı etkisidir. Domar'a göre dengeli büyümenin gerçekleşmesi için büyüyen bir ekonomide gelir artışı ve kapasite artışlarının dengede tutulması gerekliliğinden bahsedilmektedir. Harrod'un büyüme modelinde ise

ekonomide fiilen gerçekleşen büyüme oranı (fiili büyüme oranı) ile ekonomide arzu edilmeyen stok fazlası veya eksikliği ile karşılaşılmamasını sağlayan büyüme oranının (gerekli büyüme oranı) eşitliği denge noktası olarak belirlenmiştir. Bu denge noktasında halkın tasarrufları eşit büyüklükte yatırımlara kanalize olmaktadır (Acar 2002: 85-89).

Harrod-Domar tipi büyüme modelinde ekonominin dengeli büyümesi için bütün bölgelerin aynı büyüme hızına sahip olması gerekmektedir. Bu modelde bölge dış ticaretine de yer verilebilir. Bölgenin gerçekleştirdiği ithalat gelirin bir fonksiyonu olurken bölgenin ihracatı ise dışsal bir büyüklük olarak dikkate alınmaktadır. Bölgenin büyüme hızı, bölgenin tasarruf eğilimi, ithalat eğilimi, sermaye/hâsıla oranı ve ihracatın gelir içindeki payına bağlı olmaktadır. Modelde işgücü artışı ve azalışı dikkate alınmamaktadır (Erkan 1987: 14-15).

Şimdiye kadar incelediğimiz modellerde ekonominin talep yönü incelenmiş, arz yönü ise ihmal edilmiştir. Bunun yanı sıra bölgesel gelişmeyi etkileyen birçok unsur analiz dışı bırakılmıştır. Aşırı soyutlamalar yapılarak elde edilen bölgesel modellerde bölgesel büyüme ile alakalı sınırlı sonuçlar elde edilmiştir. Aşağıda inceleyeceğimiz Neo klasik bölgesel büyüme modelleri ise Keynesgil bölgesel büyüme modellerinin ihmal ettiği alanlara yönelmektedir. Bu alan ekonominin arz cephesidir (Erkan 1987: 15).

1.6.2.2. Neo-Klasik Bölgesel Büyüme Modeli

Neo-Klasik bölgesel büyüme modeli ilgisini Keynesgil bölgesel büyüme modellerinde ihmal edilen ekonominin arz cephesine yoğunlaştırmakta ve analizlerinde üretim fonksiyonlarını kullanmaktadır (Erkan 1987: 15).

Modelin temel dayanağını oluşturan toplam üretim fonksiyonlarında teknolojik değişim ve gelişimin sabit olduğunu kabul edersek çıktı düzeyini, kullanılan sermaye ve işgücü miktarı belirleyecektir. Modelde belirtilen girdi ve çıktılar arasındaki ilişkinin açıklanmasında Cobb-Douglas üretim fonksiyonu yardımcı olmaktadır. Teknolojik gelişmenin sabit olduğu ve ölçeğe göre sabit getiri varsayımı altında bu modelde kişi

başına çıktı düzeyi kişi başına sermaye miktarına bağlı olarak artmakta ancak bu artış azalan verimler nedeni ile azalan oranlı olmaktadır (Armstrong ve Taylor 2000: 66–68).

Daha sonra ise Solow ve Swan tarafından geliştirilen Neo klasik gelişme modellerinde üretim miktarları, iş gücü, kapital ve dışsal olarak belirlenen teknoloji düzeyinin bir fonksiyonu olmaktadır. Üretim fonksiyonu sabit getiriye sahiptir. Bölgelerin artan verimliliği teknolojik gelişmeye, çalışan başına kapital miktarının artışına ve kaynak dağılımının etkin bir şekilde gerçekleşmesine bağlı olmaktadır (Edwards 2007: 210).

Neo-klasik bölgesel büyüme modellerinde yukarıda da bahsedildiği gibi çıktı düzeyini belirleyen üç temel faktör vardır. Bunlar, teknoloji, sermaye ve işgücü'dür. Bölgeler arasında yaşanan büyüme farklılıklarının da nedenleri bu faktörlerde yaşanan değişimlerden kaynaklanmaktadır. Neo-klasik model'de gerek işgücü ve sermayenin bölgelerarasında farklı dağılımı gerekse bölgelerarası gerçekleşen faktör göçü bölgeler arası yaşanan farklı büyüme düzeylerini göstermektedir (Armstrong ve Taylor 2000: 72).

Neoklasik iktisatçılar tam rekabet, fiyat esnekliği ve faktör fiyatlarının faktörlerin marjinal verimliliğini yansıtması gibi varsayımlar altında bölgelerarası dengenin sağlanacağını ileri sürmektedir. Çünkü üretim faktörleri ve malların tam hareketliliği varsayımı altında faktör ve mal fiyatlarının düşük olduğu bölgeden yüksek olduğu bölgeye fiyat düzeyleri eşit olana kadar hareket eder. Faktör fiyatlarının eşitlenmesi sonucu gelir seviyesi de eşitlenerek bölgelerarası gelişme farklılığının da ortadan kalkacağını varsayımlarıdır (Altay ve diğ. 2004: 16).

Neo-klasik bölgesel büyüme teorisi yerel düzeyde üretim faktörleri ve sermayenin tam hareketliliği sonucu ekonomide bölgedeki büyüme, ücret, gelir, kira ve sermayenin getirilerinin eşitleneceğini savunmaktadır. Ancak günümüzde aynı ekonominin bölgeleri arasında yaşanan gelir düzeyi farklılıkları Neoklasik bölgesel büyüme teorisini bu açıdan doğru çıkarmamaktadır. Ayrıca teknolojik değişimin dışsal olarak kabul edilmesi modele yapılan önemli eleştirilerden biridir (Edwards 2007: 213-215).

Modelin varsayımları ekonomik olayları nokta ekonomisi şeklinde ele alıp ideal çözümler sunmaktadır. Modele yöneltilen eleştiri ekonomik olayların nokta ekonomisinden alınıp mekân ekonomisi anlayışının belirlenmesi ile ekonomik sorunların mekân ekonomisi anlayışında çözümlerinin aranması, nokta ekonomisi anlayışını benimseyen bu modelin geçersizliğini ortaya koymaktadır (Erkan 1987: 20).

1.6.2.3. İhracat Talep Modelleri

İhracat temelli teorilere göre ticaret gelişmenin motorudur. Nitekim bölgeden gerçekleşen ihracattaki artış verimlilik ve dışsallıklar yaratarak bölgesel ekonomik gelişmeye neden olacaktır (Leichenko 2000: 304). 1950'li yıllarda Charles Tiebout ve Douglass North tarafından geliştirilen ihracat talep modellerine göre bölgenin gelişmesi dış dünyanın bölge mallarına olan talebine bağlıdır (Dawkins 2003: 138).

North (1955), bölgesel büyümenin dış talep aracılığı ile sağlanacağını, bölgenin gelişmesi ile birlikte kişi başına hâsıla artışı sağlanacağı ve yerel üretimin yükseleceğini bu arada üretim faktörleri hareketliliği nedeni ile üretimin bölgelerarasında yayılacağı ve bu nedenle bölgenin özelliğini kaybederek bölgelerarası gelişmenin eşitleneceğini vurgulamaktadır (Dawkins 2003: 138).

Tiebout (1956), North'un ortaya attığı bu modeli birkaç sektörün baskın olduğu küçük bir bölgede geçerli olacağını, ihracatın kısa dönemde ancak ekonomiye yön verebileceğini uzun dönemde ekonomiye bölgede yerleşik endüstrilerin yön vereceğini belirtmiştir. İhracatı etkileyen arz yönlü faktörleri analiz dışı bıraktığından ve ihracatın bölgesel gelişmeyi belirleyen tek faktör olduğunu belirttiğinden dolayı model eleştirilmektedir. Ayrıca Tiebout, modeli kişi başına hâsıla eşitliğini savunan modellerin aşırı basitleştirilmiş hali olduğunu belirtmektedir. Bununla beraber Tiebout, North'un modelini yanlışlaşmamakta ancak aşırı sınırlama altında geçerli olacağını belirtmektedir (Dawkins 2003: 138).

Bu bağlamda ortaya çıkan diğer alternatif modeller; ihracatı etkileyen talep ve arz koşullarını dikkate almaktadır. Uygun talep ve arz koşullarında ihracat artışı, faktör talebini artıracak ve bu artış faktör göçünü ortaya çıkararak bölgelerarası

dengesizliğinin kaynağı olacaktır. İhracat-Talep modellerinin Neo-Klasik bölgesel büyümeye göre üstünlüğü ekonominin arz yönünü ve talep yönünü birlikte analiz etmesidir. Ancak model bölgenin ihracatına yönelik talepte talebin gelir esnekliği ile ilgili bir açıklama yapmadığından eleştiri konusu olmuştur (Amstrong ve Taylor 2000: 94).

1.6.2.4. Kümülatif Nedensellik Sürecine Dayanan Modeller

Neo-Klasik bölgesel büyüme modelinin varsayımlarının ve bölgelerarası yaşanan gelişmişlik farklarının zamanla azalacağı yaklaşımının geçerliliğinin sorgulandığı modeller Mrydal, Kaldor, Dixon-Thirwall tarafından kümülatif nedensellik temelinde gerçekleştirilen modellerdir (Dawkins 2003: 139).

Mrydal, endüstrileşmiş bölgelerin belirli alanlarda kümelenerek gelişmenin kendini besleyen bir süreç yarattığını belirtmiştir. Az gelişmiş bölgelerin ucuz iş gücü avantajına sahip olmalarına rağmen gelişmiş bölgelerdeki bu kümelenme hareketi az gelişmiş bölgelerin sağladığı avantajdan yüksek olmaktadır (Dawkins 2003: 139). Mrydal'a göre gelişmiş bölgelerin geri kalmış bölgeler üzerinde olumlu yayılma etkisi (spread veya trickling-down effects) ve olumsuz geri-itme veya polarizasyon etkisi (backwash veya polarization effects) olmak üzere iki tür etkisi vardır. Mrydal modelinde gelişmiş bölgelerin geri kalmış bölgeler üzerindeki olumsuz geri itme etkisinin olumlu yayılma etkisinden büyük olduğunu bu nedenle bölgelerarası gelişmişlik farklarının zamanla azalacağına tam tersi artacağını belirtmiştir (Erkan 1987: 24-25).

Kaldor, kümülatif nedensellik ilişkisini, endüstrileşme süreci ile beraber ortaya çıkan dışsal ekonomi ve yığılma ekonomilerinin sebep olduğu ölçüğe göre artan getiri durumunda ele almıştır. Bölgedeki teknik ilerleme hızı bölgesel gelirin artış hızının bir fonksiyonu olarak belirlenmiştir (Verdoorn yasası) (Erkan 1987: 25). Kaldor'un model tartışmasının iki temel ögesi vardır. Bunlardan ilki 1957'de Mrydal'ın ortaya attığı geri-itme etkisi üzerine yaptığı açıklamadır. Bu açıklamaya göre sermaye ve işgücü çevreden merkeze doğru akmakta ve merkezde biriken sermaye ve iş gücünün ortaya çıkardığı teknik yeniliklerde merkezden çevreye doğru yayılmaktadır. Teoride merkez ve

çevrenin birlikte güçleneceğini varsayar. Kaldor'un tartışmasında ikinci önemli açıklama işgücünün tam hareketliliğinde reel ücretlerin farklı olamayacağını ancak Verdoorn yasasına göre hızlı büyüyen bölgelerde gerçekleşen verim artışı nedeni ile bu bölgelerde etkin ücretlerin düşük olması nedeni ile bu bölgelerin daha hızlı büyüyeceğini belirtmiştir. Kaldor'un modeli incelendiğinde (özellikle Verdoorn yasası) modelin sınırlı bir başarıya sahip olduğu sonucuna varılmıştır. Ancak model bölgesel gelişme farklarının nedenlerini açıklamada ve ölçüğe göre artan getirilerin bölgesel kalkınma modeline etkisi konusunda bir alternatif sunmaktadır (Leichenko 2000: 307).

Mrydal ve Kaldor'un geliştirdiği bu modellerin zayıf yönünü gelişmiş ya da geri kalmış bölgelerin başlangıçta nasıl gelişmiş ya da geri kalmış olduğunu açıklayamamaları olmuştur. Dixon-Thirwall tarafından geliştirilen modelde kümülatif nedensellik sürecinin bölgenin gelişmesini etkileyeceği ve bu etkinin bölgenin rekabetçi yapısını arttıracığından bahsetmiştir (Amstrong ve Taylor 2000: 95). Ayrıca Dixon-Thirwall da bölgesel gelişme oranı farklılıklarının kaynağı olarak verdoorn etkisini göstermektedir (Dawkins 2003: 139).

1.6.3. Kutuplaşmış Kalkınma Teorileri

Bölgesel büyüme modellerinde ortaya atılan denge görüşünün aksine, bölgesel kalkınma teorilerinin asıl ilgi alanı farklılaşmalar, kutuplaşmalar ve dengesizlikler olmaktadır. Bölgelerde yaşanan farklılaşma, kutuplaşma ve dengesizlikler bölgesel gelişmenin özünü ve dinamiğini oluşturmaktadır (Erkan 1987: 20). Sektörler arası ilişkileri inceleyen dengesiz kalkınma analizinde ekonominin mekân boyutunun da dikkate alınması ile birlikte kalkınma kutupları teorisi ortaya çıkmaktadır (Altay ve diğ. 2004: 18).

Bölgesel ekonomide farklılaşmalara neden olan kalkınma kutupları sanayileşme süreci ile ortaya çıkmıştır (Özgür ve Erdal 2003: 344). Ekonomik sürecin kutuplaşma olgusu ise sektörel ve bölgesel olmak üzere iki boyutta gerçekleşmektedir.

1.6.3.1. Sektörel Kutuplaşmış Gelişme

Sektörel kutuplaşmış gelişme teorisi F.Perroux'un yaptığı çeşitli analiz ve çalışmalara dayanmaktadır. Perroux'un ortaya attığı büyüme kutupları kavramına, kalkınma kutupları, büyüme merkezleri ve çekirdek bölge vb. gibi çeşitli kavramlarla ilgi kurulmuştur. Perroux'un büyüme kutupları teorisi, Schumpeter'in yenilikler teorisinden esinlenmiştir. Ancak Schumpeter ekonomide yaşanan gelişmeyi sektörel ve zamansal boyutta incelerken Perroux sektörel-zamansal ve mekânsal (soyut) boyutta incelemiştir (Erkan 1987: 21).

Büyüme kutbu birbirleri ile girdi-çıkı ilişkisi olan endüstrilerin oluşturduğu alana denmektedir. Her büyüme kutbunda bir sürükleyici endüstri mevcut olmaktadır. Sürükleyici endüstri etrafında diğer endüstriler kümelenerek endüstriyel kompleksi oluşturacaklarından bahsetmektedir. Sürükleyici birim etrafında ileri ve geri bağlantılar yoluyla aralarında güçlü bir ilişkinin olduğu endüstrilerin ortaya çıkardığı dinamik gelişme alanı kalkınma kutbu olarak tanımlanmaktadır (Erkan 1987: 22).

Perroux'a bu bağlamda yönetilen eleştiri modelde sürükleyici endüstri ve endüstriyel kompleks tanımlarından bahsetmesine karşın gerek kavramların tanımlanmasında gerekse karşılıklı ilişkilerin belirlenmesinde yetersiz kalınmıştır. Bununla beraber büyüme kutupları ve genel ekonomi arasındaki ilişkinin açıklanmasında da başarısız olunmuştur. Perroux'un yaptığı bu analizde sektörel analizler ön planda dururken bölgesel analiz arka plana itilmiştir (Erkan 1987: 22-23).

1.6.3.2. Bölgesel Kutuplaşmış Gelişme

1.6.3.2.1. Hirschman ve Myrdal'ın Yaklaşımları

Myrdal ve Hirschman'ın yaklaşımlarında ekonomik gelişmenin bütün bölgelerde aynı anda ortaya çıkmayacağı, bölgesel gelişmenin dengesiz bir süreç olduğu ortaya atılmıştır. Hirschman'a göre ülke çapında gelişmenin sağlanması için çeşitli bölgelerde büyüme kutuplarının oluşturulması gerekliliğinden bahsetmiştir. Oluşan büyüme kutuplarının yarattığı dışsallıklar sayesinde büyümenin sürekliliği sağlanacaktır. Büyüme kutuplarının olduğu bölgeler gelişmiş bölge olarak adlandırılırken diğer

bölgeler az gelişmiş veya yoksul bölgeler olarak adlandırılmaktadır. Myrdal ve Hirschman büyüme kutuplarına sahip gelişen bölgelerin diğer bölgeler üzerindeki etkisini iki grupta incelemiştir. İlki Olumlu yayılma etkisi diğeri ise olumsuz geri itme etkisidir. Olumlu yayılma etkisi (spread or trickling down effects) gelişen bölgenin diğer bölgelerinde gelişmesine neden olmasıdır. Olumsuz geri-itme veya polarizasyon etkisi ise (backwash or polarization effects) ise büyüme kutbuna sahip bölgenin diğer bölgeler üzerinde olumsuz etki yaratmasıdır. Hirschman'a göre büyüme kutuplarının yaratacağı olumlu etki, olumsuz etkiden büyük olacaktır. Örnek olarak işgücünün önceleri büyüme kutbu olan gelişmiş bölgeye doğru akması az gelişmiş bölgedeki işgücü fazlalığının azalması ile emeğin marjinal verimliliğinin artacağını ve az gelişmiş bölgede yayılma etkisinin devreye gireceğini savunmaktadır. Myrdal göre ise olumsuz geri-itme etkisi olumlu yayılma etkisinden daha büyük olmaktadır. Kümülatif nedensellik içinde müdahale olmaz ise gelişmiş bölgeler daha da gelişirken geri kalmış bölgelerin daha da yoksullaşacağından bahsetmiştir. (Erkan 1987: 24)

1.6.3.2.2. J. Friedman'ın Yaklaşımı: Merkez-Çevre Modeli

Myrdal ve Hirschman yaptığı bölgesel kutuplaşma ile ilgili açıklamalarında gelişmiş ve az gelişmiş bölge tanımlamalarını kullanmıştır. J.Friedman ise açıklamalarında merkez ve çevre ilişkisini kullanarak bölgelerarası yaşanan farklılaşmayı açıklamaktadır. J.Friedman'a göre merkez-çevre ilişkisinin ortaya çıkışı "endüstrileşme öncesi ekonominin endüstriyel yapıya geçiş döneminde ortaya çıkmaktadır" (Erkan 1987: 25).

J.Friedman açıklamasında ekonomik gelişmenin belirli bir merkez etrafına toplanırken bu merkeze bağlı diğer bölgelerde çevreyi oluşturmaktadır. Merkezde yaşanan gelişim hareketi ile birlikte çevreden merkeze işgücü, sermaye ve doğal kaynaklar akmaktadır. Myrdal'ın bahsettiği olumlu yayılma ve olumsuz geri itme etkisi merkez-çevre ilişkisi modelinde de görülmektedir. Merkezin ekonomik gelişmesi hızlanırken çevre yoksullaşmaktadır. Ancak Myrdal'ın aksine J.Friedman merkez-çevre ilişkisinde oluşan olumsuz geri itme etkisinin zamanla ortadan kalkacağını belirtmiştir.

Merkezde yaşanan ekonomik ve teknolojik ilerlemenin zamanla çevreye yayılacağını belirtmiştir (Erkan 1987: 25-26).

Friedman merkez ve çevre ilişkisinin sürekliliğinden ve bölgesel gelişmenin gerçekleşeceği aşamaları; endüstri öncesi, geçiş, endüstri ve endüstri sonrası dönem olarak sıralanmaktadır (Chakravorty 1994: 2). Endüstri öncesi dönemde merkez ve çevre arasındaki etkileşim az ve çevre ülkeler merkeze bağımlı olmakta, endüstri sonrası dönemde ise artık çevre ekonomik olarak merkezden bağımsız olmaktadır (Nelson 1993: 30). Kalkınma kutupları teorisine yöneltilen eleştiriler ise, amaçlarından biri olan geri kalmış bölgelerin hareketlenmesini sağlamada başarısız olması, uygun olmayan girdi çıktı analizi kullanması ve bazı kalkınma kutbuna sahip bölgelerin diğerlerinden neden daha hızlı geliştiğini açıklayamamasıdır (Dawkins 2003: 140).

1.6.3.2.3. Boudeville'in Yaklaşımı ve Lösch-Christaler Modelleriyle İlişkisi

Gerek Myrdal ve Hirschman'ın gerekse J.Friedmann'ın analizlerinin yanı sıra coğrafik mekân ve bölge kavramına açıklık kazandıran asıl kişi Boudeville'dir. Boudeville, Perroux'un sektörel kutuplaşma ile ilgili görüşlerini coğrafik mekâna aktarmakla bölgesel-sektörel büyüme kutuplarını geliştirmiştir. Boudeville, büyüme kutupları yaklaşımını coğrafi mekâna aktararak sürükleyici endüstri ve endüstri komplekslerine sahip şehirlerin bölgesel büyüme kutupları oluşturacağını belirtmiştir. Sürükleyici endüstrilere sahip olan şehirlerin bölgesel büyüme kutupları oluşturması görüşü Boudeville'yi Christaler ve Lösch'ün geliştirdiği merkezi yerler teorisi ile ilgilenmeye sevk etmiştir. Çıkış noktası V.Thünen'e dayanan merkezi yerler teorisi üretim faktörlerinin coğrafi mekanda optimal dağılımını incelemiştir. V.Thünen analizlerinde birincil sektör olarak tarım sektörünü ele alırken, Christaller ve Lösch ise sanayi ve hizmetler sektörü üzerinde analizlerini geliştirmişlerdir. Christaller taşınmaz hizmetleri analiz ettiğinden merkezi yerler teorisi şehir hiyerarşisine dayanmaktadır. Lösch ise taşınabilir malları analizinde dikkate aldığından kuruluş yerleri, faktör ve mal piyasa yapılarının yanında karşılıklı gerçekleşen etkileşimleri de dikkate alan analizler gerçekleştirmiştir. (Erkan 1987: 27-28)

Merkezi yerler teorisinde bütün yerleşim merkezlerinin merkezi yer olabilmesi için çevresindeki nüfusa mal ve hizmet sağlaması gerekmektedir. Madencilik şehirleri ve turistik yerler merkezi yer olarak görülmezler çünkü bu yerleşim yerlerinin gelişimi çevrelerine sundukları mal ve hizmetlere bağlı değildir. Ayrıca teoride düşük mallar ve yüksek mallar ayrımı vardır. Düşük mallar sürekli tüketilen mallardır yüksek mallar ise daha az sıklıkla tüketilen yüksek harcama gerektiren mallardır. Merkezi yerler teorisinde yerleşim yerleri arasında sınıflandırılmaya gidilmiştir. Bu sınıflandırma, köy-altyı, köy, belde, şehir ve bölge merkezi şeklinde olmaktadır. Yukarıda bahsettiğimiz yüksek mallar bölge merkezi ve şehirlerde satışa sunulurken düşük mallar ise diğer yerleşim yerlerinde satışa sunulmaktadır. Merkezi yerler teorisinin dayandığı varsayımlar; merkezi kentin çevresini düz ve homojen bir alan olarak görür ve faktör hareketi serbest olduğunu, tüketicilerin talep ettikleri mal ve hizmetleri en yakın merkezlerden alacağını ve son olarak ta girişimcinin işletmesini devam ettirebilmesi için gerekli minimum destek ve satış miktarını sağladığı sürece girişimcinin üretim faaliyetine devam edeceğini varsayar (Özgür ve Erdal 2003: 351-352). Merkezi yerler teorisinde merkezi yerleşim ve kuruluş yerleri hiyerarşik bir yapı içinde birbirleri ile ilişki ve etkileşimde bulunmaktadırlar. Kuruluş ve yerleşim yerleri hiyerarşik bir biçimde incelenmesine rağmen bu merkezi yerler teorisi bölgesel büyümeyi açıklamaktan uzak kalmış statik bir teoridir. Christaller ve Lösch'ün statik merkezi yerler teorisi, gerek bu teoriye katkı sağlayan Isard ve v.Böventer'in çalışmaları gerekse teoriyi dinamikleştirmeye çalışan Lange'nin çalışmaları, bölgesel gelişmeyi açıklamak için değil üretim faktörlerin coğrafi dağılımını bizlere açıklamaktadır. Merkezi yerler teorisi ekonomik faaliyetlerin coğrafi dağılımını analiz etmekte bölgesel gelişmişlik sürecini analiz dışı bırakmaktadır. Boudeville ise analizlerinde hem coğrafi hem de ekonomik kutuplaşmaları açıklamaya çabalamıştır (Erkan 1987: 29-30).

1.6.3.2.4. Buttler'in Büyüme Merkezleri Yaklaşımı

Buttler, coğrafi büyüme kutupları ile merkezi yerler teorilerinin sentezini büyüme merkezleri olarak adlandırmaktadır. Buttler'in büyüme merkezleri teorisi sektörel kutuplaşmaya dayanan bölgesel kutuplaşmanın yanı sıra şehirleşme süreçlerini de analizine dahil etmektedir. Bu yaklaşımda şehir merkezlerinin coğrafik dağılımı ve büyüklüklerini dikkate alarak yerleşim yerlerinin hiyerarşik yapılanmasına bağlı olarak

kutuplaşmaların oluşacağını belirtmektedir. Buttler'in bu yaklaşımında şehir ve şehirleşme sürecinin bölgesel büyüme üzerine olan etkileri vurgulanmaktadır (Erkan 1987: 30).

1.6.4. Yeni Teoriler

İktisatçılar arasında ulusal ve bölgesel kalkınmanın doğrusal olmayabileceği fikrinin kabul edilmesi, yeni teorilerin gündeme gelmesine neden olmuştur (İldırar 2004: 76). Ortaya çıkan bu yeni teoriler;

1. Endojen (İçsel) Büyüme Teorisi ve
2. Yeni Ekonomik Coğrafya Yaklaşımıdır.

1.6.4.1. Endojen (İçsel) Büyüme Teorisi

Neo klasik büyüme teorisi'ne göre üretim fonksiyonu ölçeğe göre azalan getirilere sahip ve ekonomik gelişme dışsal olarak belirlenen nüfus artışına ve teknoloji faktörüne bağlı olmakta, kamunun modelde rolü bulunmamaktadır. Neo klasik büyüme modelinde insan sermayesindeki fiziksel kapasitede ve nüfus miktarında artış yaşandığı varsayılabilirse bile ölçeğe göre azalan getiriler varsayımı ülkelerin ve bölgelerin birbirine yakınlaşacağını varsaymaktadırlar. Ancak yapılan çalışmalar üretim fonksiyonunun artan getirilere sahip olduğunu ekonomik gelişmenin tamamının teknolojik gelişme ile açıklanamayacağını ve bölgelerin yakınsama süreçlerinin gerçekleşmediğini ortaya çıkarmıştır. Neo klasik modelin bahsedilen problemlerini ortadan kaldırma doğrultusunda ortaya çıkan yeni teori içsel büyüme teorisi olmaktadır (Martin ve Sunley 1998; Leichenko 2000: 309; Shaw 1992).

İçsel büyüme teorileri Neoklasik modelin dışsal olarak kabul ettiği teknoloji ve beşeri sermayeyi model içine dahil etmiştir. İçsel büyüme teorileri daha sonra bazı ekonomistler tarafından uzun dönem bölgesel ekonomik kalkınmanın açıklanmasında bölgesel kalkınma modelleri olarak kullanılmıştır (Martin ve Sunley 1998: 202). İçsel büyüme fikri ilk olarak 1986 yılında P.M.Romer tarafından ortaya atılmıştır. Daha sonra Lucas, Rebeleo, Barro, Krugman, Romer ve Grossman gibi iktisatçılar tarafından

geliştirilmiştir (Acar 2002: 127-129). Model önceleri ulusal anlamda içsel büyümeyi incelerken Lucas ve Grossman ve Helpman gibi teorisyenler içsel büyüme teorisinin bölgesel boyutu ile ilgilenmişlerdir (Leichenko 2000: 309). İçsel büyüme teorilerine bölgesel boyut kazandırılması ile birlikte üç önemli faktör gündeme gelmiştir. Bunlar artan getiri ve dışsallıklar, bölgede mevcut olan beşeri sermaye ve teknolojik yenilik ve teknoloji transferinin önemidir. (Martin ve Sunley 1998: 211)

Endojen büyüme teorisine yönelik üç önemli eleştiri yapılmaktadır. Bu eleştirilerden ilki modelin ekonomik gelişmenin temel faktörünü ihracat için gerekli talep olduğu ve arz tarafını ihmal ettiği, ikinci önemli eleştiri istikrarsız olan bölgesel gelişmenin açıklanmasında artan getiri varsayımının her zaman gerekli olmadığı, üçüncü yapılan eleştiri ise içsel modelin gelişme süreçlerini uygulayacak kurumlara önem vermemesidir (Martin ve Sunley 1998: 217). İçsel büyüme teorisi bu eksiklerine rağmen büyümenin kendi içsel dinamikleri aracılığıyla gerçekleşeceğini belirten ve bu süreçte etkili olacak faktörleri belirleyen ayrıca politika analizlerine olanak veren yapısı ile büyüme literatürüne katkısı önemli boyutta olmaktadır (Ercan 2000: 136).

1.6.4.2. Yeni Ekonomik Coğrafya Yaklaşımı

Paul Krugman (1991b), yeni ticaret teorisinde ölçeğe göre artan getiri ile yaptığı katkıya ek olarak aynı coğrafi alanda bulunan firmalarında aralarında oluşturacakları yatay ve dikey entegrasyon süreci ile birlikte tüketici, tedarikçi, firma ve kurumlar gibi aktörler arasında bir iletişim ve etkileşim süreci gerçekleşeceğini ve bu sürecin dışsallıklar yaratarak sanayinin mekansal dağılımını doğrudan etkileyeceğini belirtmiştir. Nitekim Krugman belirli bölgede gerçekleşen ekonomik aktivitelerin coğrafi yakınlıklarından kaynaklanan dışsal ekonomilerin ekonomik büyüme sürecindeki etkilerini analiz ederek bu alanda gerçekleşecek önemli gelişmelere öncülük etmiştir. Sanayinin mekânsal dağılımı konusunda ortaya çıkan bu yaklaşım yeni ekonomik coğrafya (new economic geography) olarak adlandırılmaktadır (Akgüngör ve Falcıoğlu ,2005: 5; Bilen 2006: 259).

Yeni ekonomik coğrafya yaklaşımı neoklasik teorisinin dışsal olarak belirttiği değişkenler yerine aksak rekabet, farklılaştırılmış ürün ve artan getiriler gibi ekonomide

yerleşim kararları üzerinde etkili olan içsel değişkenleri analizlerine dâhil etmiştir (Krugman 1991a).

Krugman, endüstrilerin belirli bölgelerde kümelenmelerini yerleştikleri alandaki ürünlerine olan talep miktarına bağlamaktadır. Genel olarak firmaların ürünlerine olan talebin geniş olduğu alanlara yerleşeceğini belirtmiştir. Çünkü artan getirilerin ölçek ekonomilerini meydana getireceğini ve diğer yerleşim birimlerine de bu bölgeden ürün ihracatının gerçekleştirileceğini belirtmiştir. Tabi ki bu açıklamalar yapılırken düşük taşıma maliyetlerinin göz önüne alındığını belirtmekte yarar vardır. Yerleşim birimindeki yüksek talep miktarı diğer firmalarında bu alana gelmelerine neden olacaktır. Krugman, bölgedeki geniş talep ve artan getirilerin yanında firmaların belirli alanlarda kümelenmelerine neden olan diğer bir faktöründe dışsal ekonomiler olduğunu belirtmiştir. Krugmanın dışsal ekonomiler kavramı, klasik Marshall tipi dışsal ekonomilerine dayanmaktadır (Krugman 1991b). Firmaların bir araya toplanması girdi masraflarının azalması ve firmaların ölçek ekonomilerinin artmasına neden olacaktır. Bölge zamanla iş gücünün uzmanlaştığı, üretimim arttığı ve firmalar arasında bilgi akışının gerçekleştiği ve firmaları birbirlerinin dışsallıklarından yararlandıkları bir alan olacaktır (Helmsing 2001).

Yeni ekonomik coğrafya yaklaşımı bölgesel gelişme ve ticaretin alansal boyutunu açıklamada önemli bir model olsa da modelin, iş gücü hareketliliği, alan kullanımı ve bölgesel dinamikler gibi dayandığı bazı varsayımlarda ortaya koyduğu kısıtlamalar eleştiri konusu olmuştur. Günümüzde modele konulan bu kısıtlamaların esnetildiğini görmekteyiz (Dawkins 2003: 148).

1.6.5. Bölgesel Kalkınmaya Yönelik Alternatif Yaklaşımlar

Son yıllarda özellikle gelişmiş ülkelerde yüksek gelişme hızlarına sahip bölgelerin ortaya çıkışı akademik ilginin bu bölgelere yönelmesine neden olmuştur. Teknolojiye dayalı olarak gerçekleştirilen bu yerel ekonomik büyümenin kaynaklarını ve sırlarını ortaya çıkaracak olan bu yaklaşımlar bölgesel iktisatçılar ve ekonomik coğrafyacılardan ilgisini çekmiş ve analiz konusu olmuştur. Bu doğrultuda bölgesel

ekonomik büyüme yaklaşımına alternatif olarak geliştirilen bu yeni yaklaşımlar analiz konusu olacaktır (Kazdağlı 1998: 83).

1.6.5.1. Ürün Devreleri Teorisi (Product-Cycle Theory)

Ürün Devreleri Teorisi, 1961’de Posner tarafından ortaya atılan teknoloji açığı hipotezinin 1966 yılında Vernon tarafından geliştirilmiş ve genelleştirilmiş şeklidir (Seyidoğlu 1998: 80). Vernon’un (1966) geliştirdiği ürün devreleri teorisi firmaların şehir ya da kırsal alanlara yerleşme özelliklerini bize göstermektedir (Edwards 2007: 261). Teoride üretilen malların üç aşamayı takip ettiklerini belirtmektedir. Bu aşamalar başlangıç, standartlaşma ve olgunlaşmadır.

Ürün Devreleri Teorisinin ilk aşamasında firmaların tedarikçilere ve araştırma ve geliştirme firmalarına yakınlığı önem arz etmektedir. Bu nedenle bu aşamada büyük kentler tercih sebebi olmaktadır. Yine bu aşamada üretim maliyetleri yüksek ve talebin fiyat elastikiyeti düşüktür. Ürün devreleri teorisinin ikinci aşaması olan ürünün standartlaşma aşamasında, gerek iç piyasadan gerek dış piyasadan ürüne olan talebin arttığı, kitle üretimin yaygınlaştığı, maliyetlerin ve rekabetin önemli olduğu ve dikkate alındığı bir aşamadır. Ürün devreleri teorisinin üçüncü aşaması pazarın doyum noktasına ulaştığı olgunlaşma aşamasıdır. Bu aşamada firmalar üretimlerini üretim maliyetlerinin düşük olduğu ve ürünlerine talebin var olduğu ülkelere yönlendirmektedirler. Bu süreç ile birlikte ürünlerin üretildiği eski üretim merkezlerinde yeni ürünler ortaya çıkmakta ve süreç kendini yenileyerek üretimine devam etmektedir. Rantların bitme süreci ile birlikte yeniliklerinde bitme ihtimaline karşılık Schumpeter rantların bitmesini önlemek için bu süreçte oligopistik güç ve yetenekleri kullanarak ürün yaşam sürecini uzatmayı amaçlamaktadır. Ürün devresinin başlangıç aşamasında kentleşme süreci ile endüstriyel çeşitlenmeler hâkim olurken, olgunlaşma aşaması ile birlikte yerleşim kaymaları gerçekleşmektedir (Kazdağlı 1998: 84-85; Leichenko 2000: 306-307; Dawkins 2003: 142).

Ürün devreleri teorisinin en önemli eleştirilen noktalarından birisi modelin firma stratejilerini ve değişen talep koşullarını vurgulamasına rağmen modelin deterministik olmasıdır. Yapılan eleştirilere rağmen Ürün Devreleri Teorisi Hecker-Ohlin teorisine

alternatif olmakta ve Leontief paradoksuna açıklık getirmektedir (Leichenko 2000: 307).

1.6.5.2. Uzun Dalgalar Teorisi

Uzun dalgalar teorisine göre ekonomik gelişmenin uzun dönemde devrevi dalgalanmalar içinde gerçekleşeceği ve bu devrevi dalgalanmaların her birinin gelişme, refah, resesyon ve bunalım evrelerini içereceği belirtilmektedir. Devrevi dalgaların uyarılmasını sağlayan temel faktör teknolojik gelişmelerdir. Teknolojik gelişmeler ile birlikte yeni başarılı endüstriler ortaya çıkacak ve ulusal ekonominin gelişmesine katkı sağlayacaktır. Schumpeter tarafından “Kontradief Dalgaları” adı verilen “Uzun Dönem Dalgaları”, Schumpeter geleneğine dayanmakta ve Schumpeter’in yaratıcı yıkım olarak belirttiği yeni endüstrilerin geleneksel endüstrilerin yerini alması ile başlamaktadır. Mensch, tarafından yapılan araştırma, ekonomik bunalım evrelerinin yeniliği ortaya çıkaran koşulları olgunlaştırdığı ampirik olarak ortaya çıkarılmıştır. Her uzun dalga kendi büyüme bölgesini ortaya çıkarmakta ve bu büyüme bölgesinden çevreye teknolojik yayılma gerçekleşmektedir. Uzun dalgalar teorisini savunanlar, konjonktür devrelerinin başlangıcında olan gelişme evresinin teknoloji ile uyarılması sonucu gerçekleştiğine dair ortak bir fikir birliğindedirler. Ancak yinede bu teori ile ilgili olarak, dalgaların uzunluğu, farklı teknolojik gelişmelerin yaratacağı etkiler, firma büyüklükleri ve organizasyon yapıları konusunda tartışmalar devam etmektedir (Sternberg 1996: 521–524).

1.6.5.3. Esnek Uzmanlaşma ve Üretim Teorisi

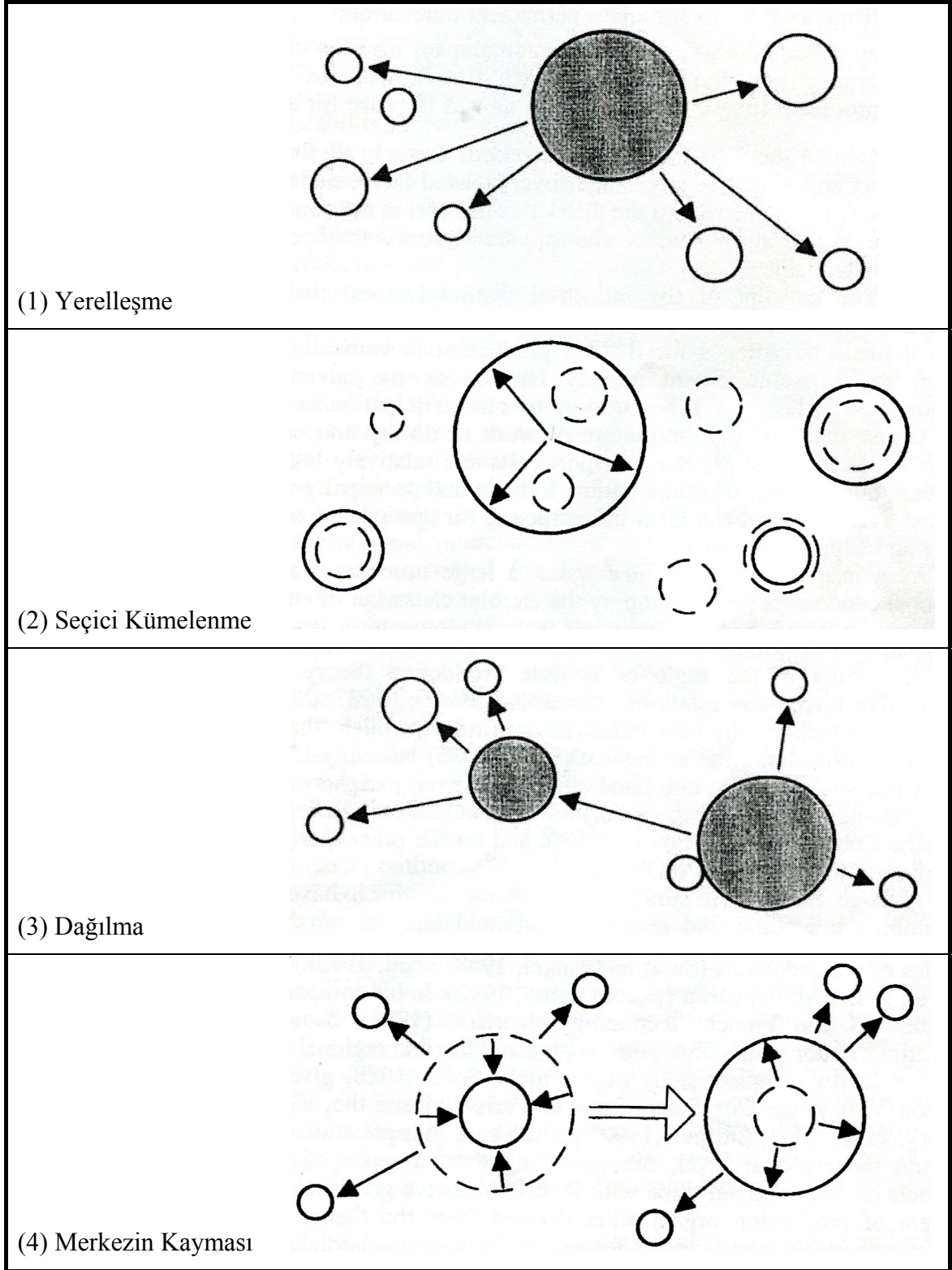
Yetmişli yıllarda yaşanan petrol şokunun ardından üretim sitemlerinde yaşanan değişim ile birlikte yani fordist üretim siteminden post-fordist üretim sistemine geçiş esnek uzmanlaşmayı da ortaya çıkarmıştır. “Esnek uzmanlaşma, kitlesel üretimin aksine nitelikli emek ve esnek üretim biçiminde, genel amaçlı makineler kullanılarak gerçekleştirilen çeşitli ürünlerin küçük ölçekli imalatıdır ” (Altay ve diğ. 2004: 19). Esnek üretim sistemi gerek maliyetlerde sağladığı düşüş gerekse üretilen malların kalitesinde sağlanan artış sayesinde küçük ve orta ölçekli firmaların büyük ölçekli firmalarla gerek yurtiçinde gerekse yurtdışında rekabet etmelerinin önünü açmış ve

aralarında ürün farklılaşması ve ağ yapısına dayanan sınaî kümeler oluşturmalarına neden olmuştur (Altay ve diğ. 2004: 20).

Piore ve Sabel (1984), esnek uzmanlaşma modelinin, kullanılan esnek işgücü ve kapitalin sayesinde değişen piyasa şartlarına kolayca adapte olacaklarını ileri sürmüşlerdir. Ayrıca esnek uzmanlaşma modelini beraberinde bilginin paylaşıldığı bir ağ yapısının da beraberinde getireceğini ve ortaya çıkan bu ağ yapısının güven unsuruna dayandığından bahsetmektedirler. Porter (1990), coğrafik kümelenmenin bir organizasyon gücü olarak ulusal endüstrinin rekabetçi yapısını nasıl etkileyeceği üzerinde analizlerini gerçekleştirmiştir. Ayrıca coğrafi kümelenmenin firmalar arasında bilgi alışverişini kolaylaştıracağını, yeniliklerin yayılmasını sağlayacağını belirtmiştir. Scott (1992), bölgedeki ağ yapılarının temel özelliğinin bölgedeki kamu ve özel sektörü destekleyen kurum ve kuruluşları, teknolojinin yayılması, firmalar arası etkileşimin sağlanması ve yenilik odaklı firmaların bölgede yoğunlaşması gibi önceliklerin sağlanmasına yönlendirmek olduğundan bahsetmektedir. Markusen vd. (1999) esnek uzmanlaşma modeline, büyük firmaları, devlet temsilcilerini, yerel sabit kapitali ve vasıflı işgücü gibi unsurları katarak modelin önemini vurgulamıştır (Dawkins 2003: 144).

Esnek uzmanlaşma ve üretim teorisine göre; endüstriyel bölgelerin ortaya çıkış süreci, endüstriyel bölgelerin örgütlenme biçimi ile yakından ilişkili olmaktadır. Ayrıca bu teoride diğer bir önemli noktada da endüstrilerin bölgenin karakteristik özelliklerini etkileme gücüne sahip olmalarıdır. Bu bağlamda ortaya atılan Storper-Walker yaklaşımında; endüstriler ara tedarikçi ve tüketicilerin oluşturduğu alana yerleşmek yerine kendi ekonomik alanını oluşturarak bölgesel büyümenin ana faktörünün bölgesel karakteristikler değil bizzat endüstrilerin kendisi olduğunu ortaya koymuşlardır. Yeni endüstriyel bölgeler yaklaşımı olarak ta bilinen bu yaklaşıma göre fordist üretim sürecinin 1970'lerin sonunda yerini bilgi ve teknoloji yoğun ve esnek üretim örgütlenmesine sahip firmaların oluşturduğu endüstrilere bırakma süreci ile birlikte bu yeni endüstriler için yerleşim imkânı ortaya çıkmıştır. Yeni endüstrilerin yerleştiği bölgelerde büyüme süreci yaşanırken diğer bölgelerde gelişme ya çok az ya da hiç görülmemektedir. Bu evrede, ana firmaya bağlı küçük firmaların oluşturulması (dikey ayrışma) temel özelliktir. Bu sürecin sonunda bölgeyi oluşturan sektör içinde dışsal

ölçek ekonomileri gerçekleşirken diğer taraftan büyüyen endüstrinin oluşturduğu yeni yığılma ekonomileri ortaya çıkmaktadır. Bu dinamik evrenin son sürecini ise “büyüme periferileri” oluşturmaktadır. Esnek üretim teorisi Kaliforniya Dışsal Ekonomiler Ekolü’nün bir ürünü olarak gelişmiştir ve Marshall’ın endüstriyel bölge kavramı üzerine kurulmuştur. Firmalar için dışsal, bölge için ise içsel olan endüstriyel bölge kavramının avantajlarından yararlanmak için firmaların belirli alanlarda yoğunlaşmaları gerekli koşul olmaktadır. Böylece ortaya çıkan avantajlardan yararlanma süreci neoklasik yığılma ekonomisi teorisindeki yerelleşme (localization) ekonomilerinin oluşmasını sağlamaktadır. Şekil 1.1’de görüldüğü gibi belirtilen dinamik sürecin izlediği aşamalardan ilki yerelleşme aşamasıdır. Bu aşamada eski sanayi alanlarından farklı yerlerde yeni endüstriyel alanlar oluşturulmaktadır. İkinci aşamada ise endüstrilerin yerleştiği bu yeni alanlar büyürken diğer bölgeler gerilemekte ya da aynı kalmaktadır. Üçüncü aşama ise ana firma faaliyetlerini farklı yerlerdeki firmalara devretmektedir. Dördüncü ve son aşamada ise bölgesel hiyerarşi tersine dönmekte ve merkezin kayması söz konusu olmaktadır (Sternberg 1996: 524-526; Kazdağlı 1998:85-86).

Kaynak: Sternberg, 1996: 526

Şekil 1.1: Coğrafi Endüstrileşme Model Şeması

1.6.5.4. Yenilikçi-Çevre ve Ağ Teorisi

1990'lı yılların başında geliştirilen yenilikçi çevre ve network yaklaşımında yapılan yenilikler, yeniliği yapan firmalar, birey ve kuruluşların oluşturduğu ağın kolektif ve dinamik sonucudur. Bu ortamda firmalar, kurumlar ve işgücü arasında karşılıklı bir öğrenme süreci hâkim olmaktadır. Ayrıca öğrenme sürecinin etkili olabilmesi için gerekli olan önemli bir faktörde coğrafi yakınlık olmaktadır. Bu sürece katılan firma, kurum ve iş gücü fayda sağlarken en büyük faydayı küçük ve orta boy işletmeler sağlamaktadır. Bu mekânsal yakınlık süreci ile birlikte küçük ve orta boy işletmelerin oluşturduğu karşılıklı etkileşim süreci yeniliklerin kaynağı olmaktadır. Firmalar arası ağ ilişkileri büyüme kutupları teorisinde daha önce kullanılmış olsa da bölgesel bir içerik kazanması ve sadece firmalar arasında değil diğer birey ve kuruluşlar arasındaki değişik ilişkileri bütünleştirme süreci yenilikçi-çevre ve ağ teorisi ile mümkün olmuştur. Bu bütünleşme sürecinde yerel endüstrilerin önemi büyük olmaktadır (Sternberg 1996: 529-530).

Yenilikçi çevre ve ilişkilerinin ortaya çıkmasında gerekli koşullar şunlardır (Sternberg 1996: 530):

- Bilgi teknolojisinin hammaddesini, Ar-Ge, eğitim kuruluşları ve üniversitelerden elde etmek,
- Kalifiye insan sermayesi ve
- Yeni teknolojilere yatırım yapabilecek risk alıcı müteşebbislerdir.

1.6.5.5. Öğrenen Bölge

Öğrenme, son zamanlarda farklı alanlarda çalışan akademisyenler tarafından başarılı ekonomik kalkınmanın gelecekteki kavramı olarak kullanılmaktadır. Öğrenen ekonomi kavramı, kurumsal ekonomistlerin Aalborg (Danimarka) grubu tarafından ortaya atılmıştır. Kavram, enformasyon, bilgisayar, haberleşme sektörlerinde yaşanan değişim ve esnek üretim sistemlerinin ekonomideki egemenliğini belirtmede kullanılmaktadır. Öğrenen bölge kavramı ise ekonomide yaşanan bu dönüşümün

mekânsal etkisi olarak tanımlanmakta ve günümüzde yoğun tartışma alanı bulmaktadır. Kavram yeni ve hâla tartışılmakta olduğundan konuya ilişkin çeşitli yaklaşımlar bulunmaktadır. Bu yaklaşımlardan biri de öğrenen bölgeyi yığın ekonomilerinden bilgi yoğun ekonomiye geçerken ortaya çıkan toplumsal değişimin mekansal etkisi olarak ele almaktadır. Öğrenen bölgeler ile birlikte dikey karar hiyerarşisi daha yatay hale getirilmiştir (Kumral vd. 1998: 28-30). Tablo 1.1'de görüldüğü üzere yığın ekonomilerinden öğrenen bölge süreci beraberinde büyük toplumsal değişimleri getirmektedir. Bölgeler günümüzde yaşanan bilgi yoğun kapitalizm sürecinin ana unsuru olmaktadır. Çünkü bölgeler bilginin yaratılmasında ve öğrenilmesinde etkin unsur olmaktadır. Öğrenen bölge kavramı da bilgilerin toplandığı ve sağladıkları altyapı ve çevresel koşullar ile bilgi, fikir ve öğrenmenin yayılmasının kolaylaştırıldığı alan olarak tanımlanmaktadır. Bu nedenle öğrenen bölgeler, yeniliğin, ekonomik gelişme ve küreselleşmenin önemli bir aracı durumundadır (Florida 1995: 528).

Öğrenen bölge açısından, bölgesel kalkınmanın en önemli faktörü kobi'lerin yenilik becerileridir. Ancak kobi'lerin yenilik süreçlerini geliştirmede gerekli bilginin sağlanması ve kendi ihtiyaçları doğrultusunda uyarlanması için desteğe ihtiyaç duymaktadır. Bu destek firmaların faaliyette bulunduğu yerel ortamdan sağlanmaktadır. (Kumral vd. 1998 :32).

Tablo 1.1: Yığın Üretiminden öğrenen bölgelere

Rekabetin Temeli	Rekabetçi avantajlar; <ul style="list-style-type: none">• Doğal kaynaklar• Fiziksel işgücüne dayanmaktadır.	Sürdürülebilir avantajlar; <ul style="list-style-type: none">• Bilginin yaratılması• Sürekli gelişmeye dayanmaktadır.
Üretim sistemi	Kitle üretimi: <ul style="list-style-type: none">• Fiziksel işgücü değer kaynağı olmakta• Yenilik ve üretim süreçleri birbirinden ayrılmaktadır.	Bilgi temelli üretim: <ul style="list-style-type: none">• Sürekli yaratıcılık• Bilgi değer kaynağı olmakta• Yenilik ve üretim arasında bir sentez oluşturulmakta
Üretim altyapısı	<ul style="list-style-type: none">• Mesafeli tedarikçi ilişkileri	<ul style="list-style-type: none">• Firma ağları ve tedarikçi sitemleri yeniliğin kaynağı olmakta
İnsan Altyapısı	<ul style="list-style-type: none">• Kalifiye olmayan ucuz işgücü• Taylorist işgücü• Taylorist eğitim ve mesleki eğitim	<ul style="list-style-type: none">• Kalifiye işgücü• İnsan kaynaklarında sürekli gelişme• Eğitim ve mesleki eğitimde sürekli gelişme
Fiziksel ve iletişim Altyapısı	<ul style="list-style-type: none">• Ülke içine yönelik fiziksel altyapı	<ul style="list-style-type: none">• Gglobal fiziksel ve iletişim altyapısı• elektronik data değişimi
Sanayi Yönetim sistemi	<ul style="list-style-type: none">• İşbirlikçi olmayan ilişkiler• Düzenleyici yapının yönetim ve kontrolü	<ul style="list-style-type: none">• Karşılıklı bağımlı ilişkileri• Ağ organizasyonu• Esnek düzenleyici yapı

Kaynak: Florida 1995: 533

1.7. Ekonomik Büyüme Sürecinin Mekânsal Boyutu

Son yıllarda ekonomik büyüme ve kentsel gelişim arasındaki ilişkiyi ortaya çıkaran teorilerde önemli aşamalar kaydedilmiştir. Bu doğrultuda gerek statik yığılma ekonomileri ile kentlerin oluşumunu belirleyen değişkenlerin kentleşme süreçlerine etkisi gerekse modern içsel büyüme modeli çerçevesinde ortaya atılan dinamik dışsallıklar ve bu dışsallıkların MAR, Porter ve Jacobs versiyonları ortaya çıkan kentsel gelişme sürecinin açıklanmasında kullanılmıştır (Küçüker 1998: 40-41).

1.7.1. Statik Dışsallıklar ve Kentsel Gelişme

Ekonomik büyüme sürecinin mekânsal karşılığı kentleşme sürecini içermektedir. Bu nedenle büyümenin zaman ve mekân boyutunun incelenmesi kentleşme ve endüstrileşme süreçlerinin analizini gerekli hale getirmektedir. Ekonomik coğrafya veya kentsel ekonomi literatüründeki yerleşme teorilerine göre kentlerin oluşumunda

belirleyici olan faktörler, karşılaştırmalı üstünlükler, içsel ekonomiler ve dışsal ekonomilerdir (Küçüker 1998: 43).

1.7.1.1. Karşılaştırmalı üstünlükler

Karşılaştırmalı üstünlükler belirli bir bölgedeki doğal kaynaklar, fiziksel ve beşeri sermaye ve iş gücünün yeterli olup olmaması dolayısı ile ortaya çıkmaktadır. Nitekim bu faktörlerin her bölgede farklı olması bölgelerin farklı karşılaştırmalı üstünlüklere sahip olmasına neden olmaktadır. (Fang ve Dewen 2003: 5-6).

Bu faktörlerin bölgede bulunması ile birlikte başlangıç avantajı elde eden bölgeler belirli ürünlerde uzmanlaşmaya ve bölgelerarası yaşanan ticaret de endüstriyel kentlerin oluşumuna yol açmaktadır. Taşımacılıkta oluşan ölçek ekonomileri ile birlikte oluşan pazar alanları, merkezileşme ve nüfus yoğunluğunda yaşanan artış ile birlikte ortaya çıkan pazar kentleri gelişimini sürdürmüş ve pazar alanının genişliği de pazar kentlerinin ölçek büyüklüğünü belirlemiştir. Bu doğrultuda endüstrileşme süreci ile birlikte de karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olan bölgeler de yersel alansal yoğunlaşmalar devam ederek kentsel hiyerarşilerin oluşmasına neden olmuştur. Bu nedenle karşılaştırmalı üstünlükler, ayrıcalıklı bölgelerde yoğunlaşmaları meydana getirmekte, kentsel hiyerarşi oluşturmakta ve bölgelerarası dengesizliğin oluşmasına neden olmaktadır (Küçüker 1998: 43).

1.7.1.2. İçsel (Ölçek) Ekonomileri

Kentlerin oluşma sürecinde etkili olan bir diğer faktör üretim ve tüketim sürecinde ortaya çıkan ölçek ekonomileridir. Girdilerde yaşanan bölünemezlik süreci nedeniyle ortaya çıkan faktör uzmanlaşması, firmanın içinde gerçekleşen büyük ölçekli üretimin daha etkili olması yani ölçek ekonomilerinde yaşanan etkinlik, pazar alanlarının oluşmasına ve nüfusun yoğunlaşmasına neden olmaktadır. Bu sebeple bölünemezlik süreçleri ve ölçek ekonomileri nüfusun belli bir alanda toplanmasına ve kentlerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır (Küçüker 1998: 44).

1.7.1.3. Dışsal Ekonomiler (Yığılma Ekonomileri)

Karşılaştırmalı üstünlükler ve ölçek ekonomileri kentlerin oluşum süreçlerinde etkili olurken özellikle büyük endüstriyel kentlerin oluşumunda ise üretimde gerçekleşen pozitif dışsallıklar belirleyici olmaktadır. Nitekim *dışsallıkları geniş bir kapsamda bireylerarasında gerçekleşen fiyat dışı bütün karşılıklı ilişkilerin toplamı şeklinde tanımlarsak* kentlerin oluşum süreçlerinde de pozitif dışsallıkların önemli bir rol oynadığı sonucuna ulaşabiliriz (Küçüker 1998: 44).

Kuruluş yeri faktörü olarak dışsal ekonomiler, bölgesel gelişmede bütünleşme, yayılma ve yoğunlaşma süreçleri ile birlikte, nüfus ve ekonomik faaliyetlerin belirli alanlarda toplanması ile ortaya çıkmaktadır. Coğrafi mekânda gerçekleşen bu şekilde ki toplanmanın adı şehirleşmedir. Nitekim şehirlerin nüfus ve ekonomik faaliyetleri kendine çekim gücünde yığılma ekonomilerini oluşturmaktadır. İşte bu tanım doğrultusunda kentlerin oluşumundaki temel nedenlerinden birinin dışsallıklar olduğu sonucuna varabiliriz. Kuruluş yerleri seçiminde firmaların belirli yerlere yığılmasında dışsallıklar önemli bir faktör olmaktadır. Çünkü firmalar bu yığılma ile birlikte firma ve müşterilerle olan ilişkilerini sağlamakta ve bunu iletişim ağları ile çok kolay bir hale getirmektedirler. Bununla birlikte birçok insanında neden belirli kentlere yerleşme eğiliminde olduklarını açıklarken yararlandığımız kavram dışsallıktır. Çünkü insanlar büyük kentlerin sağladıkları sosyal ilişki ağlarına katılmak istemektedirler. Sonuçta nüfusun yerleşim, işletmenin ise kuruluş yeri kararları yığılma ekonomilerine bağlı olarak ortaya çıkmaktadır (Küçüker 1998: 44; Erkan 1987: 133-134).

Marshall'ın endüstriyel bölge kavramı, bir ya da birkaç endüstrinin belirli bir alanda kümelenmesi olgusunu açıklamak için kullanılmıştır. Uzmanlaşmış endüstrilerin belirli bir alanda yerleşmelerinin nedenlerini açıklamak için Marshall'ın sunduğu argümanlar şunlardır (Küçüker 1998: 44-45);

- Uzmanlaşmış servis firmaları veya fason üretim yapan firmaların bulunduğu bir alana firmaların yerleşmeleri vasıflı işgücünün de bölgede toplanması ile birlikte hem firmalar hem de işgücü arz edenler açısından çeşitli yararlar sağlamaktadır.

- Endüstriyel bölgelerin oluşması ile birlikte bu bölgelerde daha ucuza girdi üreten tedarikçilerin varlığı verimlilik artışlarını gündeme getirir.
- Endüstriyel bölgelerde bilgi yayılması daha kolay olduğundan ortaya çıkacak teknolojik ilerleme verimlilik artışını sağlayacaktır.

Markusen, endüstrileri kümelenme özelliklerine göre dört başlık altında toplamaktadır. Bunlardan ilki yukarıda da açıklamasını yaptığımız Marshall'cı endüstriyel kümelerdir. Diğer üçü ise sırası ile merkez ve çevre endüstriyel bölgeleri (hub-and-spoke), uydu endüstriyel platformu (satellite industrial platform) ve kamu merkezli (state-centered) endüstriyel bölgelerdir (Markusen 1996: 296).

Yukarıda açıklandığı gibi farklı endüstriyel bölge tanımları yapmakla beraber endüstriyel bölgelerin sağladıkları çeşitli avantajlar bulunmaktadır. Endüstriyel bölgelerin sağladıkları avantajlardan ilki maliyet avantajıdır. Maliyetlerde sağlanan bu tasarruf yerleşme ekonomileri olarak adlandırılmaktadır. Girdi tedarik eden uzman ve işletmelere çeşitli hizmet sağlayan firmaların varlığı, uzman iş gücü, kamu yatırımları ve finansal marketler gibi çeşitli maliyet tasarrufu sağlayan etmenlerden söz edebiliriz. Endüstriyel bölgelerin sağladığı ikinci avantaj ise endüstriyel organizasyonda kitle üretimi yapan büyük firmaların yerini küçük ölçekli firmalar alması ile sağlanan dönüşümdür. Endüstriyel bölgelerin sağladıkları üçüncü avantaj ise firmalar arası oluşan ağ yapılar sayesinde işbirliği ve bilgi paylaşımı hızlanmış, yeni ürün ve yeni teknolojiler ortaya çıkmıştır. Endüstriyel bölgelerin sağladığı son avantaj ise kümelenme ile birlikte bölgelerdeki sınırlı kaynaklar ihtiyaçlar doğrultusunda daha etkin kullanılmaktadır (Barkley ve Henry 2001: 5-6).

Krugman'da (1991b) ekonomik aktivitelerin bölgesel düzeyde kümelenmesi ile çeşitli avantajlar (merkezcil kuvvetler-centripetal force) ve dezavantajların (merkezkaç kuvvetler –centrifugal force) ortaya çıkacağını belirtmiştir. Kümelenme ile birlikte ortaya çıkan avantajları yukarıda belirttik. Kümelenme ile birlikte ortaya çıkacak dezavantajlar ise yüksek ulaşım maliyetleri, yerel girdiler için artan rekabet, kamu hizmetlerinin yükselen maliyeti ve tıkanıklıklar ile beraber yükselen dışsal maliyetler olarak karşımıza çıkmaktadır (Henry vd. 1997:5-6,;Dawkins 2003: 148).

Marshall'ın geliştirdiği endüstriyel bölge kavramının yanı sıra Scitovsky tarafından geliştirilen parasal dışsal ekonomiler kavramında ise başka bir firmanın üretim için yapmış olduğu yatırım nedeniyle ortaya çıkan dışsallıklar sayesinde diğer firmaların kullandığı girdinin fiyatı azalmakta ve kalitesi yükselmektedir. O halde ortaya çıkan dışsal ekonomiler sayesinde firmaların üretiminin artması sonucu diğer firmaların maliyetlerin azalması ile fayda sağlanmaktadır. Ortaya çıkan bu yapılanma yığılma ekonomileri olarak tanımlanmaktadır (Küçüker 1998: 45).

Statik dışsallıklar ya da yığılma ekonomileri, firmaların belirli bir bölgede kümelenmelerini yerelleşme ve kentleşme ekonomileri şeklinde ikiye ayırarak inceler. (Bun ve Makhloufi 2002: 4).

Belirli bir endüstride toplam üretimde meydana gelen artış firmaların üretim maliyetlerinin düşmesini sağlıyor ise ortaya çıkan bu pozitif dışsallıklara yerelleşme ekonomileri denilmektedir. Firmaların ortaya çıkan yerelleşme ekonomilerinden yararlanabilmeleri için aynı endüstri içinde bulunan firmalara yakın yerlere yerleşmeleri gerekmektedir. Yerelleşme ekonomilerinin sağladığı maliyet avantajlarından aynı endüstri içindeki firmalar belirli bir coğrafi alana kümelenerek yararlanabileceklerdir. Coğrafi bir alanda kümelenme ile birlikte firmalar, altyapı, teknolojik bilgi paylaşımı, nitelikli işgücü ve uzmanlaşmış hizmet sektöründen yararlanma gibi yığılma ekonomilerinin sağladığı çeşitli faydalardan (dışsallıklardan) yararlanabilmektedir. Statik yerelleşme dışsallıklarına göre aynı endüstride faaliyette bulunan firmaların belirli bir alanda kümelenmeleri ile meydana gelen çıktı düzeyindeki artış kentlerin büyümesinin değil kentlerin uzmanlaşmasını açıklamaktadır. Nitekim uzmanlaşmış kentler belirli malların üretiminde uzmanlaşmış birçok firmanın içinde bulunduğu belirli bir endüstri temelinde kurulmuştur. Bu açıklamaya örnek olarak verilebilecek örneklerden biri tekstil sektöründe uzmanlaşan Manchester kenti, diğerisi ise bilgisayar sektöründe uzmanlaşan ve bilgisayar endüstrisinin merkezi olarak kurulan Silikon Vadisi (Silicon Valley)'dir (Küçüker 1998: 45-46).

Belirli bir kentsel alanda toplam üretim artışı ile birlikte firmaların üretim maliyetlerinin azalmasına yol ačan dışsallıklar kentleşme ekonomileri olarak

adlandırılmaktadır. Kentleşme ekonomileri sadece belirli bir endüstrinin değil bütün bir kent ekonomisinin ölçeğinde meydana gelen büyüme ile birlikte ortaya çıkmakta ve bu dışsallıklardan sadece belirli bir endüstrideki firmalar değil kentte faaliyette bulunan tüm firmalar yararlanmaktadır. Kentleşme ekonomilerinin ortaya çıkışında birbiriyle ilişkisiz olan firmaların varlığı temel koşul olmaktadır. Nitekim firmaların bu alanda olmalarının temel koşulları yüksek yerel talepten kaynaklanmaktadır. Yüksek talep ile birlikte kurulup gelişen bir endüstri, yerel talebin artmasını dolayısı ile kentte diğer ekonomik faaliyetlerinde kurulmasına yol açmaktadır. Bu görüşü savunanlara göre şehirde ortaya çıkan farklı endüstrilerin büyüme düzeyleri arasında bir pozitif korelasyonun varlığından söz etmektedirler (Küçüker 1998: 47).

Karşılaştırmalı üstünlüklere sahip olan endüstrilerin yerleştiği kentlerde yığılma ekonomileri ile birlikte kaynak aktarım mekanizması da işlemeye başlamaktadır. Kentlere doğru kaynak aktarım mekanizmasının işlemesi ile birlikte iş gücü ve sermaye kentlerde toplanmakta ve ekonomik büyüme süreci gerçekleşmektedir. Kaynakların kentlere transferi ile birlikte merkezin hinterlandı içinde bulunan yerleşim birimlerinde ise tarımsal uzmanlaşmaya dayalı “durgun-durum” ekonomisi gerçekleşmektedir. Bütünsel olarak değerlendirildiğinde merkez-periferi yapılanması içerisinde endüstriyel ve kentleşme süreci gerçekleşmektedir. Bu süreç yığılma ekonomilerinin sağladığı pozitif dışsallıkların negatif dışsallıklardan büyük olduğu sürece gerçekleşmektedir (Küçüker 1998: 48).

Yeni kurulmuş firmalar gelişme süreçlerinin ilk aşamalarında oldukça kırılgan bir yapıya sahiptirler. Bu kırılganlıklarını ortadan kaldıracak, gelişmelerini sağlayabilecekleri ortam aramaktadırlar. Bu ortam pozitif dışsallıkların en yüksek düzeyde olduğu kent merkezi ve merkezi çevreleyen alanlarda olmaktadır. Metropollerin merkezleri ve merkezi çevreleyen geniş alanlar bu nedenle yeni kurulmuş işletmeler için “en uygun gelişme ortamını hazırlayan bir kuluçka makinesi (kuvöz) işlevi” (Tekeli vd 1991: 9-10) görmektedir. Merkezin sağladığı bu olumlu dışsal ekonomilere rağmen çok az firma bu ortamdan yararlanacak diğer firmalar ortadan kalkacaktır. Kuvöz dönemini başarı ile tamamlayan bu firmalar hızlı bir büyüme sürecine girecekler ve merkezin sağladığı dışsallıklara bağılılıkları azalacaktır. Nitekim

merkeze yığılma ile elde edilen pozitif dışsallıklar zamanla merkezde kiraların yükselmesi, toprağın pahalılaşması gibi çeşitli negatif dışsallıklar olarak adlandırılan maliyetler gündeme gelecektir. Bu nedenle firmaların gelişmelerini merkez dışında yani çevrede gerçekleştirmeleri daha akılcı olacaktır (Tekeli vd 1991: 9-10).

Yukarıda belirtildiği gibi yığılma ekonomileri başlangıçta pozitif dışsallık sağlarken, zamanla ortaya çıkan gelişme süreci ile birlikte yığılma ekonomileri olumsuz dışsallıklara neden olmaktadır. Bu bağlamda kentlerin sağladığı pozitif dışsallıklar; uzmanlaşmış işgücü, uzmanlaşmış hizmetler ve bilgi altyapısı iken kentleşmenin ilerleyen dönemlerinde ise karşılaşılan negatif dışsallıklar ise; arazi maliyetlerinde meydana gelen artış, çevrede yaşanan kirlenme, kıt kaynakların yoğun tüketimi gibi çeşitli sosyal sorunlardır (Ildırar, 2004: 97).

1.7.2. Dinamik Dışsallıklar ve Kentsel Büyüme

Ekonomik gelişmede dışsallıkların rolü son yıllarda yapılan çalışmalarda dikkat çeken konuların başında gelmektedir. Nitekim dışsallıklarda bilgi yayılması ve yaparak öğrenme uzun dönemde ekonomik gelişmenin itici gücü olarak görülmektedir (Gao 2003: 102).

Dinamik dışsallıklar, kent ekonomilerinde çıktı büyüme hızını etkileyen kaynaklardan olan verimlilik ile faktör birikimini etkileyen ve bu değişkenleri içselleştiren faktörlerden biridir. Marshall'ın dışsal ekonomiler tanımında nitelikli iş gücü piyasası ve uzmanlaşmış endüstrilerin ortaya çıkmasının yanı sıra bilginin firmalar arası yayılmasından da bahsedilmektedir. Bilginin coğrafi yakınlık içinde bulunan firmalar arasında yayılması yenilikler için uygun ortam hazırlamaktadır. Nitekim bu ortamlardan uzaklaştıkça dışsallıklar azalmaktadır. Dışsallıkların yukarıda bahsettiğimiz bilginin yayılması boyutu modern içsel ekonomilerdeki dinamik dışsallıklar ile çakışmaktadır. İçsel büyüme modellerine göre büyümenin motoru ve teknolojik yeniliklerin kaynağı dinamik bilgi yayılımıdır. Dinamik dışsallıkların analizinde ise kentler bireyler arası ilişkileri kolaylaştırma işlevi gören birimlerdir. Dolayısı ile şehirlerin büyüme sürecinde bu faktörün önemli bir rolü olmaktadır. Kentlerin büyüme sürecini açıklarken kullanılan dışsallıklar genel olarak teknolojik

dışsallık içeriğine sahip olmaktadır. Dinamik dışsallıklar genellikle belirli bir yöredeki önsel ve tarihsel bilgi birikiminin mevcut dönemdeki verimlilik ve istihdam üzerindeki etkileri ile bağlantılı olan bir kavramdır. Yenilikler piyasa mekanizmasına girmeden firmalar arasında yayılabilmekte ve firmaların verimliliklerinde artışa yol açmaktadır. Firmalar arasında ortaya çıkan bu karşılıklı etkileşim ancak kent içindeki insanların birbirlerine yakın olmaları ile mümkün olmaktadır. Bu coğrafi yakınlık sebebiyle dışsallıklar en çok kentlerde görülmekte ve bu sebeple kentler kırsala göre daha hızlı büyümektedir (Küçüker 1998: 62-63).

Kentsel büyüme modellerinde dinamik dışsallıkların rolünü ikiye ayırarak incelemek mümkündür. Bunlardan ilki bilgi yayılmasının endüstri içinden mi yoksa endüstri dışından mı kaynaklandığıdır. İkincisi ise yerel piyasa yapısının (rekabetçi, tekel, monopol vb) gelişme üzerine etkileridir (Glaeser, vd.1991: 6).

Literatürde dinamik dışsallıklar üç ana kategoride sınıflandırılmaktadır. Bu kategorilerin hepsinde bilgi yayılması önemli bir faktör olarak ortaya çıkmaktadır. Bu sınıflandırma Marshall-Arrow-Romer (MAR), Jacobs ve Porter dışsallığı olmak üzere üçe ayrılmaktadır (Bun ve Makhloufi 2002: 2).

1.7.2.1. Marshall-Arrow-Romer (MAR) Dışsallıkları

Dinamik dışsallıklar aynı endüstrideki diğer firmaların varlığından ortaya çıkıyorsa bu dışsallık türü Marshall-Arrow-Romer (MAR) dışsallığı olarak adlandırılmaktadır. MAR dışsallıkları uzmanlaşmanın ekonomik gelişme üzerinde oynadığı pozitif rolü göstermektedir (Bun ve Makhloufi 2002: 4).

Marshall'ın fikirlerinin ilk olarak Arrow daha sonra ise Romer tarafından formüle edilmesi ile birlikte bilgi yayılmasının bölgelerarası ekonomik gelişmenin açıklanmasında önemli bir faktör olduğu belirtilmiştir. MAR tipi dışsallıkta aynı sektörde faaliyet gösteren ve bir birine yakın olan firmaların bilgi üretim, taşıma ve paylaşma maliyetleri azalmaktadır. MAR dışsallıkları belirli coğrafi alanda yerleşen endüstride gerçekleşen uzmanlaşma ile birlikte maksimize olmaktadır. Silikon vadisi (Silicon valley) bu anlamda verilebilecek önemli bir örnek olmaktadır. MAR

dışsallıklarının bir diğer özelliği de ekonomik gelişmenin monopol piyasalarında rekabetçi piyasalardan daha iyi gerçekleştiğidir. Çünkü rekabetçi piyasa yapısı firmaların kârlarını azaltmakta, böylece yenilik sürecinin yerini taklit almaktadır (Bun ve Makhloufi 2002: 5; Glaeser vd.:1991: 6-7).

1.7.2.2. Porter Dışsallıkları

MAR ve Porter dışsallıkları uzmanlaşmış ve coğrafi olarak yoğunlaşmış endüstriler arasında bilgi yayılmasının gerçekleşeceğini vurgulamışlardır. Ancak Porter dışsallığını MAR dışsallığından ayıran görüş piyasa yapısına ilişkindir. Nitekim MAR dışsallıklarında monopol piyasa yapısı bölgesel gelişme için önemli olurken Porter dışsallığında rekabetçi piyasa yapısının bölgesel gelişme üzerindeki pozitif etkisi vurgulanmıştır (Bun ve Makhloufi 2002: 5).

Porter modelinde yerel rekabet ve taklit, yenilikçi firmaların ortaya çıkmasına ve firmaların yenilik kapasitelerini arttırmalarına neden olan bir unsur olarak görülmektedir. Nitekim rekabetçi sistemim yenilik getiri oranı ve yenilik yapma baskısı şeklinde iki etkisi olduğunu varsayarsak Porter dışsallığında ikinci etki birinci etkiden ağır basmakta ve firmalar yenilikçi kapasitelerini arttırmaktadır. Porter bu anlamda İtalya'daki seramik ve mücevher endüstrisini, Almanya'da ki baskı endüstrisini örnek göstermektedir. Aynı endüstrideki yerel firmalar arası yaşanan kalite rekabeti ile birlikte yenilik kümülatif bir süreç olarak karşımıza çıkacaktır. Porter modelinde dışsallıklar coğrafi olarak endüstrilerin uzmanlaştığı ve rekabetçi piyasa yapısında ortaya çıkmakta ve bu süreç kentsel büyümeyi hızlandırmaktadır (Küçüker 1998: 68;Glaeser, vd.:1991: 7).

1.7.2. 3. Jacobs Dışsallıkları

Bilgi yayılmaları farklı endüstri ve sektörlerde faaliyet gösteren firmalar arasında gerçekleşiyorsa ortaya çıkan bu dışsallık türüne Jacobs dışsallığı denilmektedir (Bun ve Makhloufi 2002: 4).

Jacobs teorisinde endüstriyel çeşitliliğin ekonomik gelişmeye yarar sağladığını vurgulamaktadır. Çünkü bu çeşitlilik farklı fikirlerin değişim sürecini de beraberinde

getirecektir. Yerel monopol ve yerel rekabetin hangisinin gelişme açısından yararlı olduğu tartışmasında ise Jacobs monopol'un şehirlere zarar vereceğini ve ekonomilerinin kapasite altında çalışacağını belirtmiştir (Glaeser, vd.:1991: 9).

Jacobs dışsallıkları kent ekonomisi literatüründeki Chinitz hipotezi ile uyum göstermektedir. Nitekim bu hipotezin temelini uzmanlaşmış bir fabrika şehri olan Pittsburgh ile çok sayıda firma içeren ve endüstriyel çeşitlenmeye sahip olan Newyork mukayese olmuş ve sonuçta endüstriyel çeşitlenmeye sahip olan ve piyasa yapıları daha rekabetçi olan kentlerin daha hızlı büyüdüğü sonucuna ulaşılmıştır (Küçükler 1998: 72-73).

1.8. Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Kavramı

1970'lerde yaşanan kriz süreci ile birlikte ortaya çıkan yeni üretim örgütlenmesi, yeni teknolojik gelişmeler, toplumdaki ilişki biçiminin değişmesi ve bireyin toplum içinde değişen rolü gibi gelişen ve değişen yapılar geçmiş dönemlerin üretim ve birikim rejiminin değişmesine neden olmuştur. Bu dönemde Keynesyen politikaların krizden çıkış sürecinde yetersiz kalması daha az devlet ve daha az düzenleme söyleminin gündeme gelmesine neden olmuştur. 1980'li yıllara gelindiğinde artık bölge kavramı ulus devlete referansla değil küresel ekonomik sistemin bir alt birimi olarak tanımlanmaktadır. Nitekim bu dönemde bilgi teknolojilerinde yaşanan gelişim, sanayi toplumundan bilgi toplumuna, ulus devletler dünyasından küreselleşmiş bir dünyaya geçiş süreci ile birlikte bilgi, üretimin temel faktörü haline gelmiş ve devlet, toplumun geleceğini belirleyen en güçlü aktör olma işlevini kaybetmiştir. Bu doğrultuda ülkelerin geleceği birden fazla aktörün karar mekanizmasına katılımıyla belirlenmeye ve yönetimden çok yönetişim kavramından söz edilmeye başlanmıştır (Eraydın 2002; Tekeli 2008).

Verimlilik, sorumluluk, katılımcılık ve etkinlik kavramlarının kamu yönetiminde öne çıkması ile birlikte bu kavramların uyum içinde yer aldığı yeni yönetim kavramı yönetişimdir (Palabıyık 2004: 64). Günümüzde yöneten kavramının yerini alan yönetişim kavramı, yönetişim kuramcılarının ortaklaşa paylaştıkları tanımlamada, kamu-özel, devlet-devlet dışı, ulusal-uluslararası kurum ve kuruluşlar tarafından

gerçekleştirilen ve bu kurumlar arasındaki etkileşimsel ilişkilerin kurumlaştırılması sonucu ortaya çıkan bir kavram olmaktadır. Yönetişimin maddi temelleri birlikte düzenleme ve yönlendirme deneyimleri ile kamu, özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarının ulusal, bölgesel ve yerel düzeyde bir araya gelmesine dayanmaktadır (Güzelsarı 2003:19).

Yönetişim, geçmişin hiyerarşik ilişkilerinin, güçlü merkezi kontrolün ve yukarıdan aşağıya uygulanan politikaların yerini farklı kesimlerden aktörlerin karar alma süreçlerine dâhil olduğu ilişki biçimi olmaktadır. Yönetişim kavramının artan önemi ve kullanım alanının gelişmesi ile birlikte farklı kesimlerden aktörler ekonomik, sosyal ve çevresel sorunlar ile ilgili görüşlerini belirtmekte ve karar verme sürecine dâhil olmaktadır. Yönetişim kavramının artan önemi ile birlikte katılımcı demokrasi anlayışı da gelişmiş ve geniş halk kitleleri karar alma sürecine dâhil olmuşlardır (Rydin 1999).

Tablo 1.2: Farklı Dönemlerdeki Düzenleme Biçimlerinin Özellikleri

	Farklı dönemlerdeki düzenleme biçimleri	
	“Yönetim”-merkezi otorite	“Yönetişim”-parçalı/bölüşülmüş otorite
Coğrafi kapsam	Devlet	Farklı devlet-altı birimler Ulusal Bölgesel Kentsel Devlet-üstü birimler Küresel
İşlevsel kapsam	Çoklu konu alanları	Tekli konu alanları
Kaynakların dağılımı	Merkezi	Yayılmış/yaygınlaştırılmış
Normlar	Emir, denetim ve yeniden dağıtım	Kendi kendini yönetim ve piyasa
Karar verme sistemi	Kademeli	Yatay Pazarlığa dayalı
Politika uygulamaları	Merkezi Otorite Egemen Bağlayıcı	Parçalı Kendini bağlayan Gönüllü

Kaynak: Eraydın 2007:10

Tablo1.2’den görüldüğü üzere yönetim sisteminde coğrafi kapsam ulusal sınırlar olurken yönetim süreci ile birlikte devlet-altı (ulusal, bölgesel ve kentsel) ve devlet-üstü birimlerin (küresel) gündeme geldiği görülmektedir. Yönetim sürecinde kaynak

dağılımı merkezi organlarca yapılırken yönetim süreci ile birlikte bu dağıtım mekanizması yaygınlaştırılmış ve sorumluluklar farklı düzeyden aktörler arasında dağıtılmıştır. Yönetim sisteminde karar verme sürecinde merkezi bir yapı hâkim iken yönetim süreci ile birlikte daha yatay ve pazarlığa dayalı bir ilişki biçimi hâkim olmuştur. Politika uygulamalarında ise yönetim sistemi, merkezi, egemen ve bağlayıcı iken yönetim süreci ile birlikte politika uygulamaları, parçalı, kendini bağlayan ve gönüllü olmaktadır

Bölgesel kalkınma ve yönetim ilişkisini ortaya çıkaran üç temel değişim mevcuttur. Bunlardan ilki bölgesel kalkınma paradigmlarında yaşanan değişimdir. Bu değişim ile birlikte bölgelerin bir aktör olarak küresel düzlemde öne çıkmaları ile birlikte yeni bölgesel politikalar, kümelenme ve uzmanlaşma ile sağlanan dışsallıkları, yenilikçilik ve yaratıcılığı temel almışlardır. Yaşanan ikinci değişim devletin rolünde ortaya çıkmaktadır. Nitekim 1970'lerin ikinci yarısından itibaren yaşanan kriz süreci, merkezi yönetim yapısının zayıflamasına ve yönetim yapısının yerelleşmesini gündeme getirmiştir. Yaşanan son değişim ise karar verme yöntemleri ile ilgili olmaktadır. Artık yeni bölgesel paradigmda bölgesel politikaların çerçevesi çizilirken yeni bir karar verme yönteminin gerekli olduğu tartışılmaktadır (Eraydın 2007: 8-9).

Geçtiğimiz yıllarda bölgenin küresel rekabet ortamında sağladığı avantajların yeniden keşfedilmesi ile bölge, küresel ekonomi politikalarında tekrar öne çıkan bir kavram olmaktadır. Dinamik bölgesel ekonomilerin ve endüstriyel bölgelerin başarısı ilginin bu alana yönelmesinde önemli bir etken olmuştur (Amin 1999). Nitekim Paul Krugman'ın temsilciliğini yaptığı yaklaşım olan yeni ekonomik coğrafya yaklaşımı, ölçek ekonomileri tarafından oluşturulan artan getiri, dışsal ekonomiler ve ulaşım maliyetlerinin minimum olduğu varsayımları altında firmaların ürünlerine olan talebin yoğun olduğu bölgelere yerleşeceğini ve bu bölgeden diğer bölgelere ürün ihracatını gerçekleştireceğini belirtmiştir. Diğer firmalarında yoğun talepten yararlanmaları bölgede firmaların kümelenmesini meydana getirecektir. Zamanla bölge uzman iş gücünün tercih ettiği, firmalar arası bilgi akışının gerçekleştiği bir yerleşim birimi olacaktır (Helmsing 2001: 278-279).

1990'lı yıllar ile birlikte bilgi, yenilikçilik ve öğrenme gibi kavramlar mekânsal gelişmenin temel kavramları olarak gündeme gelmiştir. Bölgelerin dünyadaki gelişmeden faydalanabilmeleri ve dünya siteminden dışlanmamaları için gerekli olan temel koşullardan ilki, bölgelerin bilgi birikimlerini sürekli arttırmaları ve bu bilgi birikimlerini yaratıcı aktivitelerde kullanmaları gerekmektedir. İkinci olarak ise öğrenme ve gelişme süreci için gerekli olan işbirliği ve paylaşım süreçlerini kolaylaştıran kurumsal zenginliğin oluşturulmasıdır (Eraydın 2008: 15). Bu doğrultuda bölgede bulunan işletmelerin kendilerini değişime adapte etmesinin en önemli yolunun coğrafi yakınlık avantajını (yığılma ekonomileri) kullanarak gerek diğer işletmeler gerekse kendi geliştirdiği yenilikleri yayma olarak belirtilmiştir. Yığılma ekonomilerinin tam olarak işlemediği durumlarda ise firmalar öğrenme işlevini ağlar yolu ile sağlamaktadır. (Helmsing 2001:287-288).

Bölgeler günümüzde yaşanan bilgi yoğun kapitalizm sürecinin ana unsuru olmaktadır. Çünkü bölgeler bilginin yaratılmasında ve öğrenilmesinde etkin unsur olmaktadır. Öğrenen bölge kavramı da bilgilerin toplandığı ve sağladıkları altyapı ve çevresel koşullar ile bilgi, fikir ve öğrenmenin yayılmasının kolaylaştırıldığı alan olarak tanımlanmaktadır. Bu nedenle öğrenen bölgeler, yeniliğin, ekonomik gelişme ve küreselleşmenin önemli bir aracı durumundadır (Florida 1995: 528). Öğrenen bölge açısından, bölgesel kalkınmanın en önemli faktörü KOBİ'lerin yenilik becerileridir. Ancak KOBİ'lerin yenilik süreçlerini geliştirmede gerekli bilginin sağlanması ve kendi ihtiyaçları doğrultusunda uyarlanması için desteğe ihtiyaç duymaktadır. Bu destek firmaların faaliyette bulunduğu yerel ortamdan sağlanmaktadır (Kumral vd. 1998: 32). Bu doğrultuda bölgesel düzlemde kümelenmiş, esnek üretim faktörlerine sahip olan, birbiri ile etkileşim gerçekleştiren bu etkileşim sonucu yenilikçi süreçleri ortaya çıkaran ve bu süreçleri yönetecek bir kurumsal yapılanmayı temel alan bir yerel kalkınma anlayışı gündeme gelmiştir. Bu anlayışın kurumsal ayağını bölgesel düzlemde kalkınma sürecini kontrol edecek yeni yapılanmalar olan Bölgesel Kalkınma Ajansları almaktadır (Çakmak 2006: 53-57).

1.9. Bölüm Değerlendirmesi

1970 bunalımı üretim örgütlenmesinde, yönetim sistemlerinde ve ideolojik düzlemde büyük etkiler yaratırken, bölgeler de bu dönemdeki sarsıntılardan ve kavramlarda yaşanan değişimlerinden etkilenmiştir. Bölge, 1960'ların yarı kapalı bir ekonomik sisteminden küresel rekabet içinde bulunan bir yapıya dönüşmüştür. 1980'li yıllardan itibaren artık bölge kavramı küresel ekonomik sistemin bir alt birimi olarak tanımlanmaktadır. Bölge kavramında yaşanan bu değişim, bölgesel kalkınma politikalarında da çeşitli dönüşümleri beraberinde getirmiştir. Nitekim geçmişte merkezi hükümetin yukarıdan aşağıya doğru uyguladığı bölgesel politikaların yerini aşağıdan yukarıya doğru uygulanan, yerel aktörlerin katıldığı, ulusal plan ve programlarla uyumlu bölgesel politikalar almıştır. İşte günümüzde yerel kurum ve kuruluşlar arasında koordinasyon ve bilgi akışını sağlayan, yerel aktörleri politika oluşumuna dâhil eden ve yerelin öncelikleri doğrultusunda politika uygulanmasını sağlayan kurum ve kuruluşlara ihtiyaç duyulmuştur. Bu kurumlar günümüzde Bölgesel Kalkınma Ajansları olarak adlandırılmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİNDE BÖLGESEL KALKINMA POLİTİKASI ARACI OLARAK: BÖLGESEL KALKINMA AJANSLARI

2.1. Bölgesel Gelişme ve Bölgesel Kalkınma Ajansları

1950–70 dönemi arasında bölgelerarası yaşanan gelişmişlik farklarını azaltmaya yönelik kamu eliyle altyapı yatırımlarının yapılması ve üretimin desteklenmesi politikaları uygulanırken diğer yandan da gerekli donanıma sahip bölgelerin rekabet gücü kazanmasına yönelik kamu ve özel sektör ortaklı gerçekleşecek politikaların desteklenmesi anlayışı benimsenmiştir. Bu ikili anlayışın izlerini Avrupa Birliği bölgesel politikalarında görmek mümkündür. Avrupa Birliğinin bölgesel politikaları, 1950-70’li yıllarda projelere verilen desteklerle, 1970-80’li yıllarda ise Avrupa Bölgesel Fonundan sağlanan finansal destekler ile az gelişmiş ve sanayisi çöken bölgelere finansal destek sağlanmaya devam etmiştir. 1980’li yıllarda yaşanan kriz sürecinin etkisi ile Kobi’lere verilen desteğin bu dönemde artmasına neden olmuştur. 1990’lı yıllar ise bölgelerin yenilikçi kapasitelerini arttırmayı yönelik program desteklerinin arttırıldığı dönem olmaktadır. Bölgelerarası gelişmişlik farklarını azaltmaya yönelik ortaya çıkan politikalar günümüzde bölgelerin rekabetçi yapılarını arttırmaya yönelik politikalara dönüşmüştür. Günümüzde Avrupa Birliği bir yandan bölgelerin rekabetçi bir yapı kazanmasına yönelik politikalar sağlarken bir yandan da Avrupa bölgesel kalkınma fonu ile az gelişmiş, tarımda ve sanayide gerekli dönüşümleri sağlayamamış bölgeleri desteklemeyi sürdürmektedir. (Eraydın 2004: 136)

Avrupa Birliğinde yeni ve eski nesil bölgesel politikaların birlikte uygulandığını belirtilmesi ile bu politikaları iki döneme ayırarak incelemek mümkündür. İlk dönem, İkinci Dünya savaşından 1970’li yıllara kadar uygulanan geleneksel bölgesel politikalar adı verilen dönemdir. 1970’lerden günümüze kadar uygulanan yeni bölgesel politikalar adı verilen dönem ise ikinci dönemi oluşturmaktadır. Tablo 2.1’de görüldüğü üzere uygulanan bölgesel politikalar arasında çeşitli farklılıklar gözlenmektedir. Bu farklılıklardan ilki bölgesel politikaların amaçlarından kaynaklanmaktadır. Geleneksel

bölgesel politikalar II. Dünya Savaşından sonra uygulanan sosyal devletin bir parçası olarak bölgelerarası eşitliği sağlamak amacıyla. 1970 bunalımı ve sosyal refah devletinin çöküşü ile birlikte ortaya çıkan yeni bölgesel politikaların amacı içsel büyümenin desteklenmesi ve bölgelerin rekabet gücünün artırılması olmuştur. Uygulanan bölgesel politikaların farklılıklarından bir diğeri ise bölgesel politikaların yapısı ve araçlarından kaynaklanmaktadır. Geleneksel bölgesel politikalarda merkezi hükümetin karar alma sürecindeki hâkimiyeti yeni bölgesel politikalarla birlikte bu görevi yerel yönetimlere devrini ya da merkezi hükümetin bu görevi merkezi, bölgesel ve yerel yönetimlerle paylaşması anlayışını getirmiştir. Böylece yeni bölgesel politikaların kurumsallaşmasında merkeze bağlı bürokratik örgütlenmelerin yerini tabandan tavana örgütlenen ve kamu-yarı kamu ve özel sektör birlikteliğine dayanan örgütlenme modelleri almıştır. Günümüzde bunlar arasında en yaygın olarak bilineni Bölgesel Kalkınma Ajansları'dır. (Eraydın 2004: 136-138)

Tablo 2.1: Geleneksel ve Yeni Bölgesel Politikaların Özellikleri

Özellikler	Geleneksel bölgesel Politikalar	Yeni bölgesel politikalar
Amaçlar	<ul style="list-style-type: none">Bölgesel eşitlikUlusal ekonomik büyümeYatırımların az gelişmiş bölgelere yönlendirilmesiAltyapının geliştirilmesi	<ul style="list-style-type: none">Bölgesel rekabet gücünün geliştirilmesiBölgesel ekonomilerin kapasitelerinin artırılmasıİçsel büyüme dinamiklerinin desteklenmesi
Karar verme-uygulama sürecinin yapısı	<ul style="list-style-type: none">Ulusal ölçekte genel politikalar ve bazı özel bölgelerin seçimiMerkezi hükümetlerin takdir yetkisine bağlı seçimKademeli yapı	<ul style="list-style-type: none">Bölgesel ve yerel hükümetlerin birlikte karar verme süreciBölgesel-yerel karar yetkisiYönetişim ağırlıklı karar süreciKademeli olmayan örgütlenme biçimleri
Politika araçları	<ul style="list-style-type: none">Kamu finansal desteğiAğırlıklı olarak kamu kaynaklarına bağımlılıkTanımlanmış bölgesel birimler için bağlayıcı kararlarBürokratik düzenlemeler	<ul style="list-style-type: none">Kamu finansal desteğiKoşullara bağımlı örgütlenmeGönüllü ve koşullu bilgilendirmeKamunun sağladığı danışma hizmetleri
Siyasal ortam	<ul style="list-style-type: none">Ulusal politikaların öne çıktığı bir siyasi ortam	<ul style="list-style-type: none">Ulusal politikalar ile bölgesel ve yerel politikaların ağırlık kazanması
Siyasi sorumluluk	<ul style="list-style-type: none">Karar verme sorumluluğu olan merkezi hükümetTaşra teşkilatına verilen uygulama sorumluluğu	<ul style="list-style-type: none">Ulusal hükümet ve bölgesel ve yerel örgütler(hükümetlerin) doğrudan politika uygulamalarına yönelimi
Uygulamacı kurumlar	<ul style="list-style-type: none">Merkezi hükümetMerkezi hükümetin taşra teşkilatlarıBürokratik ilişkiler	<ul style="list-style-type: none">Bölgesel birimlerYarı özerk birimlerBürokrasi yerine, işletme yönetimi

Kaynak: Eraydın, 2004:137

2.2. Bölgesel Kalkınma Ajanslarının Tanımı ve Gelişimi

Avrupa Bölgesel Kalkınma Ajansları Birliğine (EURADA-European Association of Regional Development Agencies) göre Bölgesel Kalkınma Ajansları; Yerel ve bölgesel kurumlarla, finansman, yönetim ve görevler konusunda işbirliği içinde olan ve belirli bir alanda örgütlenen yapılardır (Eurada 1999: 16). Diğer bir tanımlama ise, bölgeye dayanan kamunun finanse ettiği, merkezi ve yerel yönetimlerin dışında ekonomik gelişmeyi destekleyen organizasyon yapılarına bölgesel kalkınma ajansları denmektedir (Danson, vd. 1998: 17).

Avrupa Birliğinde farklı yapıda ve amaçta çok sayıda kalkınma ajansı bulunduğundan tek bir tanımlama yapmak imkânsızdır. Ajansların bilinen en önemli ortak özellikleri yerel kaynakları kullanarak içsel potansiyeli harekete geçirmek ve yabancı yatırımların bölgeye çekilmesini sağlayarak kalkınmanın sağlanmasıdır (Eurada, 1999:16).

Bölgesel Kalkınma Ajansları (BKA), Avrupa Birliği (AB) ülkeleri ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD) gibi birçok batı ülkesinde yapısal farklılıkları olmakla beraber bölgesel ve yerel kalkınmanın en önemli aktörleridir (http://www.dpt.gov.tr/bgyu/kalkinmaajans/Genel_Gerekce.pdf). Kalkınma Ajansları ile ilgili ilk uygulama 1930 yılında ABD’de ortaya çıkmış olan Tennessee Valley Authority’dir. Bu ajansın amacı Tennessee Vadisinin kalkınmasını ve vadinin su rejiminin düzenlenmesini sağlamaktır. 1950 yılında Güney İtalya’nın geri kalmışlık problemini çözmek için oluşturulan La Cassa Per il Mezzogiorno ise kalkınma ajansları ile ilgili olarak karşılaşılan diğer uygulamadır (Dinler 2008: 406). İkinci Dünya savaşından itibaren bu konuya verilen önem Avrupa ülkelerinde artış göstermiştir. Savaşın yıkıcı etkileri ve teknolojiye yaşanan değişim Avrupa ülkelerinin kendi içlerindeki bölgelerarası farklılıklarını ortaya çıkarmıştır. Fransa’da Paris bölgesi ve çevresinin ülkenin tüm bölgelerinin toplamından daha büyük bir büyüme göstermesi, İtalya’da Kuzey-Güney bölgeleri arasında yaşanan gelişmişlik farkı, İngiltere, İskoç ve Galler’de eski sanayi düzeninin çökmesi nedeniyle Avrupa ülkeleri bölgesel kalkınma politikalarını, rekabetçi ve özerk bir yapıya dönüştürmüşlerdir. Bu sebeple Avrupa’da ülkeler kendi bölgesel kalkınma örgütlerini kurmuşlardır. Bu anlayış çerçevesinde Avrupa ülkelerinde özellikle son yıllarda merkezi devletin gücü sınırlanarak, bölgesel ihtiyaçlarına cevap veren kurumlar olan kalkınma ajanslarının sayısında hızlı bir artış yaşanmıştır (Kumral 1994: 7). 1950 ve 1960 arası Avusturya, Belçika, Fransa ve İrlanda’da 1970’li yıllarda Almanya, Hollanda, İngiltere ve İtalya’da 1980’li yıllarda İspanyada kalkınma ajansları uygulamaları görülmektedir. 1990’lı yıllar bu anlamda bir dönüm noktası olmaktadır. Kalkınma ajansları sayısı hızla bu dönemde artmıştır. Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Macaristan, Polonya, Portekiz, Romanya, Slovakya, Slovenya’da kalkınma ajansları kuruluşu tamamlanmıştır. Nihayet 2000’li

yıllara gelindiğinde Türkiye kalkınma ajansları uygulamasını en son başlatan ülke olarak listenin sonunda yerini almaktadır (Can ve Kocagül 2008: 112).

Tablo 2.2: Ülkelere göre kalkınma ajanslarının kuruluş yılları

Kuruluş Tarihi	Ülkeler
1950 öncesi-1950'li yıllar	Avusturya Belçika Fransa İrlanda
1970'li yıllar	Almanya Hollanda İngiltere İtalya
1980'li yıllar	İspanya
1990'lı yıllar	Bulgaristan Çek Cumhuriyeti Estonya Macaristan Polonya Portekiz Romanya Slovakya Slovenya
2000'li yıllar	Türkiye

Kaynak: Avrupa'da Kalkınma Ajansları-İzmir Kalkınma Ajansı, 2008:12

Tablo 2.2'de görüldüğü üzere farklı dönemlerde farklı ülkelerde kalkınma ajansları kurulmuş ve 2000'li yıllara gelindiğinde ajanslar tüm Avrupa ülkelerine yayılmıştır. Avrupa da 1950'li yıllarda ortaya çıkmaya başlayan BKA'lar savaşın getirdiği yıkımın onarılması ve bölgelerin yeniden yapılanması sürecinde görev almışlardır (Çakmak 2006: 66-67). Bu dönemde ortaya çıkan BKA'ların temel görevleri yabancı yatırımcıyı çekmek ve endüstriyel parkları yönetmektir (Eurada 1999:19). 1990'lı yıllara gelindiğinde Batı Avrupa ülkelerinde BKA'ların sağladıkları başarılar gerek diğer batı ülkelerinin (ABD, Kanada, Avustralya) gerekse merkezi planlı yapıyı terk ederek serbest piyasa ekonomisini benimseyen Orta ve Doğu Avrupa ülkelerini de etkilemiştir (Çakmak 2006: 67). Orta ve Doğu Avrupa Ülkelerinde bölgelerarası yaşanan gelişmişlik farkı, AB'ye yapılan üyelik başvurusu ve birliğin yapısal fonlarına

erişebilmek sebebiyle bölgesel politikalarını AB ekseninde belirlemeleri BKA'larının bu ülkelerde de artışına yol açmıştır (Kayasü ve Yaşar 2006: 201).

BKA'ların dünya çapında hızla yayılmalarının sebepleri (Çakmak 2006: 68);

- Küreselleşme süreci ile birlikte bilgi ve teknoloji'ye dayalı sanayi sektöründe yaşanan gelişim ve değişim ekonomide yeni dönüşümleri de beraberinde getirmiştir. Bu dönüşümün BKA'lar aracılığı ile yapılması,
- Eski Doğu Bloğu ülkelerinin serbest piyasa ekonomisini benimsemeleri ile birlikte yaşanan sorunları içsel kalkınmayı benimseyerek ve BKA'lar kurarak atlatmak istemesi,
- İçsel kalkınmayı öngören bölgesel planlar ve bunları uygulayan BKA'ların yayılmasının uluslar arası fonlar tarafından teşvik edilmesidir.

Avrupa ülkelerinde ortaya çıkan bölgesel kalkınma ajanslarını kurucularına ve aktivitelerine göre iki şekilde sınıflandırabiliriz.

Kurucularına göre bölgesel kalkınma ajanslarını dört şekilde sınıflandırabiliriz. Bunlar (Eurada 1999: 20);

• **Merkezi hükümet tarafından kurulan bölgesel kalkınma ajansları;** finansal kaynaklara ulaşabilme kolaylığı vardır.

• **Yerel ve bölgesel yönetimlerin içinde kurulan kalkınma ajansları;** yerel gerçeklere yakın olmakla birlikte, bürokratik engeller nedeniyle daha az yönetsel organizasyona sahiptirler.

• **Yerel ve bölgesel yönetimler tarafından kurulan bölgesel kalkınma ajansları;** ajansların bağımsız yapıları sayesinde, hızlı karar almakta, bölgesel yönetime yakın olmakla beraber daha az politik müdahalelere maruz kalmaktadırlar.

• **Özel ve kamu sektörü tarafından kurulan bağımsız kalkınma ajansları;** kamunun kurumsal yapısı ile özel sektörün operasyonel yapısını birleştirerek bölgesel ekonomik gelişmeyi destekleyecek bir model yaratılmıştır.

Kamu ve özel sektör ortaklığı ile kurulacak bu ajanslar hem özel sektör hem de kamu sektörü “bakış açısını” yansıttığından gelecekte kurulacak kalkınma ajansları yapısının bu şekilde olacağı varsayılmaktadır (Çakmak 2006: 70-71).

Faaliyetlerine göre ise bölgesel kalkınma ajanslarını dört şekilde sınıflandırabiliriz. Bunlar (Eurada 1999: 25);

• **Stratejik Ajanslar;** Bu ajansların amaçları bilgi bankalarının kurulması, sektörel, sosyal ve ekonomik araştırmalar yapılması, bölgenin ulusal ve uluslar arası arenada desteklenmesi, küçük ve orta boy işletmelere (KOBİ) danışman desteği verilmesi ve içsel potansiyeli harekete geçirmektir.

• **Genel Operasyonel Ajanslar;** Temel amacı sektörler arası gelişme projelerini gerçekleştirmek, desteklemek ve yönetmektir.

• **Sektörel Operasyonel Ajanslar;** Belirli sektör veya bölgesel aktiviteleri desteklemek için kurulan ajanslardır. Bu ajanslar belirli bölgedeki belirli projeleri destekleyen, uygulayan ve yönetenlerdir.

• **Bölgeye Dış Yatırım Çekim Ajansı;** Bölgeye dış yatırım çekmek için kurulan ajanslardır (Kayasü ve diğ. 2003: 11).

2.3. Bölgesel Kalkınma Ajanslarının Yapısı ve Amaçları

Bölgesel kalkınma ajansları istenilen her bölgede kurulabilir. Ancak Ajansların işlevlerini yerine getirebilmeleri için bölgede bulunması gerekli bazı kriterler mevcuttur. Bu kriterler (Eurada 1999: 17);

- Yeterli düzeyde nüfus,
- Girişimci potansiyeli,

- Yetenekli işgücü,
- Bölgede mutabakatın sağlanması,
- Bölgesel gelişmeyi sağlayacak yapısal sektörlerin tanımlanması gerekmektedir.

BKA'lar model olarak; Yarı özerk veya özerk yapıda olan, bölgenin gelişmesini ve kobi'leri destekleyen, çevrenin korunması, altyapı yatırımları ve danışmanlık hizmetleri sağlanması gibi birçok politika araçlarına sahip olan kuruluşlardır (Hughes 1998: 616).

BKA'ların beş amacı vardır. Bunlar; Bölgenin ekonomik ve sosyal gelişmenin sağlanması, bölgeye yapılan yatırımların desteklenmesi, bölgede çalışanların yeteneklerini arttırma, istihdam alanı yaratma ve sürdürülebilir kalkınmandır (Gibbs 1998: 366). Bu amaçların yanı sıra BKA'lar; bölgenin fırsatlarını arttırmada, işletmeler arasında rekabeti teşvik etmede, yoksulluğa karşı savaşta işletmeleri kullanmada, sektörler arası işbirliğini geliştirmede, yerel yönetimlerin bu süreçlere direk katılımına izin vermede etkin rol oynamakta (http://info.worldbank.org/etools/docs/library/166856/UCMP/UCMP/7_leda.html) ve “yereldeki piyasa başarısızlığı seviyesini azaltmayı” amaçlamaktadırlar (Cameron ve Danson 2000: 15).

2.4. Bölgesel Kalkınma Ajansları Sisteminin Genel Özellikleri

Yerel kalkınma anlayışı ile birlikte yerelde uygulanan politikalar ve kalkınma ajansları, ekonomik ve sosyal sorunlarla baş edilmesi amacıyla OECD ülkelerinin tamamında ortaya çıkmıştır (OECD 2003: 2). 1950'li yıllardan itibaren ortaya çıkmaya başlayan ve 1990'lı yıllarda Avrupa Birliğine yeni üye olan ülkeler ile birlikte kalkınma ajanslarının sayısı Avrupa'da da hızla artış göstermiştir. Günümüzde AB alanı içinde ortaya çıkan ve Türkiye'yi de AB'ye üyelik sürecinde etkileyen yeni bölgesel anlayışı olan Bölgesel Kalkınma Ajansları sisteminin genel özellikleri (Demirci 2005:182-183);

- Merkezi yönetim tarafından yukarıdan aşağıya uygulanan politikaların yerini aşağıdan yukarıya uygulanan politikalar almıştır.
- Ulusal bölgesel kalkınma fikri yerine bölgelerarası rekabeti öne çıkaran anlayış benimsenmiştir.
- BKA sistemi ile bölgesel kalkınma sürecinde özel sektörün ve yerel kuruluşların karar alma sürecine dâhil olmaları sağlanmıştır.

Bu özelliklerin yanı sıra BKA'lar çevresel içerikli plan ve projeleri ile sürdürülebilir kalkınmayı destekleyen (Gibbs 1998), yerli, yabancı yatırımcıların en iyi koşullarda çalışmasını sağlayan ve mevcut şirketlerin rekabet güçlerini arttıran araç olarak görülmektedir. Bölgesel Kalkınma Ajanslarının, bölgenin tanıtılması, mevcut ve yeni kurulacak işletmelere danışmanlık hizmeti sunması gibi çeşitli görevleri de vardır (Demirci 2005:181-183). Ayrıca BKA'lar bölgelerarası gelişmişlik farklarını azaltmaya yönelirken diğer taraftansa bölge içi yaşanan dengesizlikleri ortadan kaldıracaklardır. AB'nin bölgesel politikalarına uyum sağlayan bir Türkiye birlik ile uyum ilişkilerinde önemli bir avantaj elde edecektir.

BKA'lar ile merkezi hükümetin politikalarını yerelde uygulama imkânı ortaya çıkmıştır (Waters ve Smith 2002: 634). Ancak BKA'ların ulusal politikaları yerele uygulaması yerine bölgenin kalkınmasını ve gelişmesini sağlayacak, bölgenin ihtiyaçlarına cevap veren politikaları oluşturması önemli olmaktadır (Uzay 2005: 71).

2.5. Bölgesel Kalkınma Ajanslarının Faaliyetleri

Bölgesel Kalkınma ajanslarının gerçekleştirdiği faaliyetler şunlardır (Yaşar 2003: 51);

- Bölgesel stratejik plan hazırlamak ve uygulamak
- İçsel kalkınmayı sağlamak
- Yabancı yatırımcıyı teşvik etmek

- Girişimcilere hizmet vermek
- Yerel ve bölgesel otoritelere hizmet vermek
- Eğitim faaliyetlerini sağlamak ve
- Uluslararası faaliyetleri gerçekleştirmektedir.

BKA'ların en önemli görevlerinden biri Bölgesel Stratejik Planları hazırlamak ve uygulamaktır. Bu plan orta vadede bölgenin ekonomik, sosyal ve kültürel gelişmesi için strateji seçimine ve bu gelişmenin sağlanması için gerekli kaynak gereksinimini belirlemektedir. İçsel Kalkınma faaliyeti günümüzde birçok BKA tarafından gerçekleştirilmektedir. BKA'lar bu doğrultuda yerelde ki içsel kalkınma potansiyeli hakkında bilgi toplama, çevre koruma, endüstriyel parklar, serbest bölgeler, teknoloji parkları, kuluçka, iş ve yenilik merkezleri gibi içsel potansiyelin gelişmesini sağlayan çeşitli altyapı yatırımlarının geliştirilmesi ve yönetilmesi ile ilgili faaliyetlerle yakından ilgilenmektedir. BKA'ların diğer önemli faaliyetlerinden biride yabancı yatırımcıların bölgeye çekilmesidir. Bunun için birçok araç kullanılmaktadır. Bu araçlardan bazıları; bölgenin avantajlarının anlatılması, yurtdışında temsilciliklerin açılması, bilgi kampanyası, fuar ve sergi gibi faaliyetlerle tanıtım işleminin gerçekleştirilmesi sağlanabilir. BKA'ların günümüzde önemli amaçlarından biri de bölgede kalkınma ve zenginliğin sağlanması doğrultusunda girişimciliğin desteklenmesidir. Bu doğrultuda çeşitli hizmetler BKA'lar tarafından girişimcilere sağlanmaktadır. Bu hizmetler; finansal, danışmanlık ve yapısal hizmetler olarak sıralanabilir. Bu hizmetleri iki başlık altında sınıflandırmakta mümkündür. Bunlar finansal ve finansal olmayan hizmetlerdir. Finansal olmayan hizmetler; mevcut girişimcilere sağlanan hizmetler, başlangıç aşamasındaki kobi'lere sağlanan hizmetler ve potansiyel girişimci ve uluslararasılaşan kobi'lere sağlanan hizmetlerdir. Finansal hizmetler ise ajansların finansal araçları yönetme imkânına sahip olmasıdır. Borç verme, sübvansiyon ve ajansların elde ettiği gelirler ajanslar tarafından en çok kullanılan finansal araçlardır. BKA'ların gerçekleştirdiği faaliyetlerinden bir diğeri de yerel ve bölgesel yönetimlere sağladıkları hizmetlerdir. BKA'lar yerel ve bölgesel yönetimlere iki temel hizmet sağlamaktadırlar.

Bunlardan ilki danışmanlık hizmetidir. İkincisi ise otoriteler adına yönetme ve yürütme faaliyetlerini gerçekleştirmektir. Bu doğrultuda BKA'ların sağladıkları hizmetler borçların ve finansal bağışların yönetimi, yabancı yatırımcıların araştırılmasıdır. BKA'ların gerçekleştirdiği bir diğer önemli faaliyet ise girişimcilere sağlanan eğitim hizmetleridir. Bunların yanı sıra gerekli eğitim hizmetleri işsiz kesimleri de kapsamaktadır. BKA'ların gerçekleştirdiği son faaliyet ise, gerçekleştirdiği uluslar arası aktivitelerdir. Bu faaliyet doğrultusunda BKA'lar Avrupa'da ve Dünyada çeşitli program, proje ve ağ yapısına katılmaktadır (Yaşar 2003: 45-52).

2.6. Bölgesel Kalkınma Ajanslarının Yönetmel Yapıları

Bölgelerin farklı sorunları olması ve bu nedenle tek bir bölgesel ajans modeli yerine her bölgenin kendine özgü problemlerini çözecek şekilde ajansların oluşturmalarını sağlayacak yasal düzenlemelerin yapılması önem arz etmektedir (Allen 2002: 10).

Bölgesel politikalarla ilgili değişim her ne kadar benzerlik gösterse de uygulamada ülkeler arasında çeşitli farklılıklar olmaktadır. Örnek olarak birçok ülkede BKA'ların yönetimi özel girişimcilerin oluşturduğu temsilciler tarafından sağlanırken (federal yapıdaki ülkelerde), Fransa'da BKA'ların yönetiminde kamu temsilcileri ağırlıklıdır (üniter yapıda olan ülkelerde) (OECD 2003: 2).

Tablo 2.3'de görüldüğü üzere Avrupa'da kurulan kalkınma ajansları kuruluş şekline göre farklılık göstermektedir. Bölgesel kalkınma ajanslarının yönetim olarak bölgesel ölçekle sınırlandırılması ajansların bölgedeki firmaların ihtiyaçlarına cevap verilmesini ve bölgesel önceliklerin ön plana çıkmasını sağlamakta (Water ve Smith 2002: 633) ve uygulanan yeni bölgesel yaklaşımda "sorumluluklar", kamu, özel sektör ve sivil toplum kuruluşları arasında paylaşılmaktadır. BKA'lar sorumluluğun paylaşıldığı kurumlar arasında da "koordinasyonu" sağlayarak uygulanan politikaların etkinliğini arttırmaktadır. (OECD 2003: 1)

Tablo 2.3:Avrupa'daki BKA'ların Yasal yapıları

Yasal Yapı	Ülkeler
Belediyeler arası ajans	Belçika
Kâr amacı gütmeyen kuruluş	Bulgaristan,Fransa,Macaristan, Ukrayna
Kamu Yasası kuruluşları	Belçika,Almanya
Kâr amacı olmayan vakıflar	Danimarka
Kamu-Özel Yasa Kurumları	İspanya
Vakıflar	Romanya
Belediye Girişimi	Yunanistan
Kâr amaçsız şirketler	Litvanya
Yerel Yönetimlerin Garantisiyle sınırlı şirket	İngiltere
Limited şirket	Almanya
Kamu limited şirketi	İrlanda,Hollanda,Yunanistan,İtalya
Kamu-özel-Anonim şirketi	Portekiz
Sınırlı Şirket	İsveç
Anonim Şirket	Çek Cumhuriyeti,Estonya,Polonya,Slovakya
Karma ekonomi Şirketi	Fransa

Kaynak: Kayasü ve diğ., 2003:2

Ajansların yasal yapılarının sınıflandırılmasını aşağıdaki üç başlık altında toplayabiliriz. Bunlar (Eurada 1999: 34);

- Özel Yasal düzenlemelerle kurulan ajanslar; Fransa, İspanya ve Belçikada'ki Flaman Bölgesindeki ajanslar,
- Devlet tarafından kurulan ajanslar; Shannon Kalkınma Ajansı, Galler Kalkınma Ajansı, İskoçya Girişimi ve Highlands & Islands İşletmesi ve Almanya'da ki beş kalkınma ajansı,
- Yasal Çerçeve içinde kendiliğinden ortaya çıkan ajanslar; Belçika'da ki Wallon Bölgesi, Almanya, Yunanistan ve Danimarka bulunan ajanslardır.

2.7. Bölgesel Kalkınma Ajanslarının Teşkilat Yapısı

Avrupa Birliğinde Bölgesel Kalkınma ajanslarının teşkilat yapısı; genel meclis, başkan ve başkan yardımcısı, yönetim kurulu, denetleme komitesi ve genel müdür (genel sekreter)'den oluşmaktadır. Bu teşkilat yapısının yanı sıra yönetim kurulu

tarafından oluşturulan çeşitli komiteler ve çalışma grupları bulunmaktadır. Bu gruplar bağlı buldukları yönetime çeşitli tavsiyelerde bulunur ve çalışmalar yaparlar (Eurada 1999: 34-35).

- **Genel Meclis:** Genel meclis, merkezi yönetimin üst düzey temsilcileri, belediye başkanları, belediye meclis üyeleri, yerel ekonomide özel sektörün temsilcileri olan ticaret ve sanayi odaları, esnaf kuruluşları, üniversiteler, meslek kuruluşları, sivil toplum örgütleri gibi temsilcilerinden oluşmaktadır. Meclisin görevi, ajansa bölgedeki sorun ve çözüm konularında yol göstermektir (Çakmak 2006: 78-79).

- **Başkan ve Başkan Yardımcısı:** Genel meclisin üyeleri arasından seçilen başkan ve başkan yardımcısının temel görevi; ajansın hedeflerine ulaşmasını sağlayacak faaliyetleri gerçekleştirmektir. Başkan faaliyetlerinde “yönetim kuruluna ve meclise karşı sorumlu olacaktır” (Çakmak 2006: 79).

- **Yönetim Kurulu;** Genel meclisin içinden seçilen ya da dışarıdan atanan kişilerden oluşan yönetim kurulunu (Çakmak 2006: 79) bölge kalkınma ajanslarının hissedarları veya üyeleri seçerler. Kurulun görevleri “stratejik planları, ajansın bütçesini onaylamak” ve ajansın çalışmalarının etkinliğini değerlendirmektir. Ayrıca “Genel müdürün seçilme ve atanma işlemleri de yönetim kurulu tarafından gerçekleştirilir”. (Eurada, 1999: 40) Avrupa örneklerinde görüldüğü üzere yönetim kurulu politikacılar, kamu ve özel kesim işletmeleri, birlikler, üniversiteler, yerel ve bölgesel bankalar gibi kuruluşların temsilcilerinden oluşmaktadır. Yönetim kurulu başkanı içsel ve dışsal iletişim ve kamu ilişkilerinden de sorumlu olmaktadır (Yaşar 2003: 46).

- **Genel Müdür (Genel Sekreterlik):** Genel müdürün “önemli bir işlevi de teknik ekibi yetiştirmektir.” (Kayasü ve diğ. 2003: 13) Genel sekreterlik olarak ta telaffuz edilen bu görevi yürüten kişi gerekli bilgi birikimine ve tecrübesine sahip olmanın yanı sıra bölgenin ve ülkenin sosyo, ekonomik ve kültürel özelliklerini iyi bilmelidir. Genel Müdür BKA’ların başarısı için çok önemli bir birimdir (Eurada 1999: 40-41).

• **Denetleme Kurulu:** Denetleme kurulu ajansın faaliyetlerini denetlemekle görevlidir. Bu kurul, genel meclis ve yönetim kurulu üyelerinden oluşturulabileceği gibi dışarıdan temin edilen bağımsız denetçiler tarafından da denetleme işlemi gerçekleştirilebilir (Çakmak 2006: 80).

Ajansların personel sayıları onların bütçe yapılarına ve işlevsel büyüklüğüne göre farklılaşabilir. Tablo 4’de ajansların bütçelerine göre küçük, orta ve büyük ajanslar şeklinde sınıflandırmaya tabi tutulmuştur

Tablo 2.4.: Ajansların Organizasyon Genişliği

Genişlik	Personel	Bütçe(£ milyon)
Küçük	20	2,5
Orta	21-100	2,5-25
Büyük	101-500	25-500

Kaynak: Halkier ve Danson 1998: 30

Ajansın personel seçiminde karşılaşacağı en büyük tehlike politik ya da meclis ve yönetim kurulundaki etkin kişilerin baskısı ile karşılaşması, personel seçiminde etkinlikten uzaklaşılmasına ve ajansın görevlerini yerine getirememesine neden olacaktır (Çakmak 2006: 81).

2.8. Bölgesel Kalkınma Ajanslarının Finansmanı

Birçok Avrupa Birliği ülkesinde Bölgesel Kalkınma Ajansları elde ettikleri fonları ekonomik gelişme için kullanırlar. Örnek olarak Almanya Federal Cumhuriyeti, Bölgesel Kalkınma Ajanslarını tamamen finansal olarak desteklerken diğer bazı ülkelerde ise Bölgesel Kalkınma Ajansları bütçeden pay almaktadır. “Anonim bir şirket olarak kurulan BKA’ların başlangıçtaki para, servis ve mülk gereksinimleri kurucular tarafından karşılanmakta fakat sağlanan finansal destek sürekli olmamaktadır.” (Eurada 1999: 51)

Bölgesel kalkınma ajanslarının finansmanı (Eurada 1999: 52);

- Kamusal fonlar (başlangıç sermayesi veya öz sermaye fonları, yıllık bağışlar şeklinde verilen fonlardır)
- Özel Fonlar (yıllık ödemeler veya finansal mühendislik şeklinde verilen fonlardır)
- Hizmetlerden sağlanan gelirler
- Kamunun sağladığı finansman dışındaki destekler (mülkler, iletişim kolaylıkları, personel vb.)
- Uluslararası fon ve projeler (Avrupa Birliği Fonları vs.) tarafından sağlanır.

BKA'lar kuruldukları dönemde merkezi hükümet tarafından bütçeleri düzenlenmekte ve harcamaları merkezi hükümet tarafından şekillenmekteydi. Kuşkusuz bu BKA'ların etki alanlarının sınırlanmasına neden olmuştur. BKA'lara daha fazla hareket serbestisi tanınmak zorundaydı. İngiltere bu alanda Nisan 2001'de BKA'ların finansman rejimini değiştirerek onların istediği serbestliği sağlamıştır. Bu yapılanma BKA'ların finansal hareket serbestliğinin sağlanması açısından önemli bir örnek teşkil etmiştir. BKA'lar bölgenin önceliklerini belirleyerek çalışmalarını bu doğrultuda yapmışlar ve finansal kaynakları bu doğrultuda kullanma hakkını elde etmişlerdir (Water ve Smith 2002: 635-636).

BKA'ların yönetsel yapılarında olduğu gibi tablo 2.5'de görüldüğü üzere finansman kaynakları da ülkeler arasında farklılık göstermektedir. Tabloda dikkat çeken önemli bir nokta her ülkede kamusal kaynak kullanımının olduğudur. Bu yukarıda da bahsettiğimiz gibi ajansların ilk kuruluşlarında bu desteğin gerekli olduğu ile açıklanabilir.

Tablo 2.5: Ülkelere göre kalkınma ajanslarının gelir kaynakları

Almanya	Kamu ve /veya Özel Sektör Katkıları
Avusturya	Kamu Kaynakları, Özel Sektör Katkıları, Faaliyet Gelirleri, Uluslar arası Kaynaklar
Belçika	Kamusal Finans (Bölge, İl)+Faaliyet Gelirleri+AB Fonları
Bulgaristan	Kamu Kaynakları, Yerel Kaynaklar (İdari Bölge Birimleri, Belediyeler),AB Fonları, Yabancı Yardım/Fonlar, Özel Sektör Katkıları.
Çek Cumhuriyeti	AB Fonları, Devlet ve Bölge Kaynakları, Faaliyet Gelirleri
Estonya	Kamusal Finans (Genel Bütçe)+Özel Yatırımlar+Yabancı Yardım/Fonlar
Fransa	Kamusal Finans+Faaliyet Gelirleri
Hollanda	Kamusal Finans (Genel Bütçe, İl)+Faaliyet Gelirleri+AB Fonları
İngiltere	Kamu Gelirleri (Merkezi-Bakanlıklardan aktarılan Paylar),AB Yapısal Fonları
İrlanda	Kamusal Finans (Genel Bütçe, İl)+Faaliyet Gelirleri+AB Fonları
İspanya	Kamu Kaynağı (Bölge Hükümetinden Aktarılan Pay)
İsveç	Kamusal Finans+Faaliyet Gelirleri+AB Fonları
İtalya	Kamu Gelirleri (Merkezi ve Bölgesel),Faaliyet Gelirleri
Macaristan	Kamu Gelirleri (Merkezi ve Bölgesel),Faaliyet Gelirleri, Avrupa Birliği ve Diğer Kurumlarda Sağlanan Finansal Kaynaklar
Polonya	Kamu Kaynakları, Özel Sektör Katkıları, Faaliyet Gelirleri, Uluslar arası Kaynaklar
Portekiz	Kamusal Finans (Genel Bütçe, Belediye)+Faaliyet Gelirleri+AB Fonları
Romanya	Bölgesel Kalkınma Ulusal Fonundan Aktarılan Pay,İ bütçelerinden Katkılar,Özel Sektör,Bankalar,Yabancı Yatırımcılar,Avrupa Birliği ve Diğer Kurumlardan Sağlanan Finansal Kaynaklar
Slovakya	Kamu Kaynakları, Yerel Kaynaklar (İdari Bölge Birimleri, Belediyeler) Faaliyet Gelirleri, Uluslar arası Kaynaklar
Slovenya	Kamusal Finans+Faaliyet Gelirleri+AB Fonları
Türkiye	Kamusal Finans (Genel Bütçe, Belediye, Ticaret ve Sanayi Odaları, İl Özel İdaresi Katkı Payları)+Faaliyet Gelirleri+AB Fonları

Kaynak: Avrupa'da Kalkınma Ajansları-İzmir Kalkınma Ajansı, 2008:16,17

2.9. Bölgesel Kalkınma Ajanslarının Başarısını Etkileyen Faktörler

OECD'nin 1999 yılında yaptığı çalışmaya göre, başarılı yerel kalkınma yapısının taşıyacağı özelliklerden biri bölgesel kalkınma stratejisini yönetecek bağımsız Bölgesel Kalkınma Ajanslarının oluşturulmasıdır (OECD 2003: 2).

Başarılı bir bölgesel kalkınma için gerekli bir kurum olan Bölgesel Kalkınma Ajanslarının başarısını etkileyen faktörleri yedi başlık altında toplayabiliriz. Bunlar (Kayasü ve Yaşar, 2004: 351);

1. Finansal Kaynakların yeterliliği,
2. Nitelikli ve nicelikli personel yapısının varlığı,

3. Etkili bir stratejik planın varlığı,
4. Ajansların merkezi ve yerel düzeyde desteklenmesi,
5. Yerel girişimcilerle işbirliği düzeyi,
6. Bölgenin kalkınmasını sağlayacak sektörlerle ilgili çalışma düzeyi,
7. Bölgede benimsenen ortak hedefleri benimseyerek bölge halkının desteğini kazanması ajansların başarısını etkileyen faktörler olarak sıralandırılabilir.

2.10. Bölüm Değerlendirmesi

Avrupa Birliğinde geleneksel bölgesel politikaların yerini yeni bölgesel politikaların alması ile birlikte 1970'lerden sonra azalan merkezi otoritenin yerini aşağıdan yukarı örgütlenen, kamu, yarı kamu ya da özel kurumların temsil ettiği örgütlenme modelleri gündeme gelmiştir. Bu modeller arasında en önemli olanı bölgesel kalkınma ajanslarıdır. Bölgesel Kalkınma Ajansları ile ilgili bilinen ilk örnek ABD'de uygulanan Tennessee Vadisi (Tennessee Valley) uygulamasıdır. 1950'li yıllardan itibaren Avrupa'da görülmeye başlanan ajanslar 1990'lı yıllarda Sovyetler Birliğinin dağılması ile birlikte, Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin birlikle bütünleşme istekleri ve bu doğrultuda bölgesel politikalarını birliğin bölgesel politikalarına yakınsama sürecini gündeme getirmiştir. Nitekim bu tarihten itibaren yaşanan bütünleşme süreci Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde kalkınma ajansları sayısının hızla artmasına neden olmuştur. Kalkınma ajansları ülkelerin yapısı ve bölgelerin özelliklerine göre yasal yapıları, finansman kaynakları ve amaçları farklı olmakla birlikte(Bknz. Tablo 2.6) ajansların bilinen ortak özellikleri bölgenin içsel potansiyelini harekete geçirmek ve yabancı yatırımların bölgeye çekilmesini sağlamak olmaktadır.

Tablo 2.6: Avrupa da Ortaya Çıkan Kalkınma Ajansları

Kalkınma Ajansları	Amaçları	Finansmanı	Yasal Statüleri	Kuruluş yılı
Londra Kalkınma Ajansı(İngiltere)	<ul style="list-style-type: none">Londra'nın ekonomik olarak gelişimini ve yeniden yapılanmasını sağlamak,İş alanında verimliliği, yatırım yapılabilirliği ve rekabeti arttırmak,Londra'da istihdamın teşvik edilmesi,Yerel halkın yeteneklerini geliştirmek,Sürdürülebilir kalkınmaya katkıda bulunmaktır.	<ul style="list-style-type: none">Kamu gelirleriAB yapısal fonları	Büyük Londra Otoritesinin (GLA) fonksiyonel bir organı	2000
Shannon Kalkınma Ajansı(İrlanda)	<ul style="list-style-type: none">Bölgenin bütün potansiyelini kullanarak gelişmeyi sağlamakBölgedeki az gelişmiş kısımlara yönelmek ve bu kısımların gelişimini sağlamakShannon uluslar arası havaalanına talep artışını sağlamakShannon bölgesindeki turizm potansiyelini arttıracak yeni projeler geliştirmektir.	<ul style="list-style-type: none">Hizmet gelirleri,AB ve merkezi hükümet fonları	• Limited Şirket	1959
Styria Ekonomik Kalkınma Ajansı(Avusturya)	<ul style="list-style-type: none">Ekonomik kalkınma için gerekli koşulların geliştirilmesiİçsel kalkınmanın sağlanmasıDezavantajlı bölgelerin ekonomik olarak kalkınmasını sağlamaktır.	<ul style="list-style-type: none">Kamu kaynaklarıÖzel Sektör katkılarıFaaliyet gelirleriUluslar arası Kaynaklar	Bağımsız yarı kamu ajansı olarak kurulmuştur	1991
Sanayi Gelişimi ve Yeniden Yapılandırma Topluluğu(İspanya)	<ul style="list-style-type: none">Sanayi aktivitelerinin geliştirileceği ortam yaratmakYabancı firmaların bölgeye çekilmesini sağlamaBölgedeki firmalar için yeni ürün, üretim yöntemi ve teknolojilerin araştırılmasıBölgedeki firmaların rekabet gücünün artırılmasıBölgedeki firmaların uluslar arası proje üreme konusunda gerekli desteğin sağlanması gibi çeşitli çalışmalar sürdürülmektedir.	<ul style="list-style-type: none">Bask hükümetinden sağlanan fonlarAvrupa birliği fonlarıHizmet gelirleri	• Kamu şirketi	1981
Emilia Romagna Bölgesel Kalkınma Ajansı (İtalya)	<ul style="list-style-type: none">Bölgesel, Ulusal ya da Avrupa inisiyatifiyle ortaya çıkan kalkınma programlarının yürütülmesiBölgesel kalkınma için yeni ajansların teşvik edilmesi ve koordinasyonuÇeşitli uluslararası ve ulusal kurumlarda bölgenin faaliyetlerinin yönetimiDiğer Avrupa bölgeleri ile işbirliğiEmilia-Romagna Bölgesindeki yabancı yatırımların teşvik edilmesidir.	<ul style="list-style-type: none">Kamu kaynaklarıÖzel Sektör katkılarıFaaliyet gelirleriAB fonları	• Bölge idaresine bağlı kamu kuruluşu statüsünde	1974

Tablo 2.6. (Devamı) Avrupa da Ortaya Çıkan Kalkınma Ajansları

Kuzey Kalkınma Ajansı(Hollanda)	<ul style="list-style-type: none">Kuzey Hollanda ekonomik yapısı ve istihdam durumunun sürdürülebilir gelişmesine katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.	<ul style="list-style-type: none">Kamu kaynaklarıUluslar arası fon ve kaynaklar	<ul style="list-style-type: none">Kamusal sınırlı şirketler	1974
Alsace Kalkınma Ajansı(Fransa)	<ul style="list-style-type: none">Bölgeye yabancı yatırımcı çekmekBölgesel kalkınmayı sağlamakKurumlar arası diyalogu sağlamak	<ul style="list-style-type: none">Kâr amacı gütmeyen tüzel kişilik	<ul style="list-style-type: none">Kamusal kaynaklar	1950'li yıllar
Wroclaw Bölgesel Kalkınma Ajansı(Polonya)	<ul style="list-style-type: none">Bölgesel gelişme farklılıklarını ortadan kaldırmakDanışmanlık hizmetleri vermekBölgeye yatırım çekmekBölge halkının kalkınmaya katılımını sağlamak	<ul style="list-style-type: none">Kamu kaynaklarıUluslar arası fon ve kaynaklar	Anonim şirket	1990'lı yıllar
Usti Bölgesi Kalkınma Ajansı (Çek Cumhuriyeti)	<ul style="list-style-type: none">Kamu ve özel sektörlerden, kurum ve kuruluşlara bilgi desteği sağlamak,Bölgesel sorunların çözümü ve kalkınma stratejisinin uygulanmasında uzman desteği sağlamak,Bölgedeki ana aktörleri ve bunlara ait mali, maddi ve işgücü kaynaklarını bölge kalkınması için harekete geçirmek,Bölge kaynaklarını en etkin şekilde kullanıp ticari değer oluşturmaktır.	<ul style="list-style-type: none">AB fonları,Devlet ve Bölge KaynaklarıFaaliyet gelirleri	<ul style="list-style-type: none">Anonim şirket	1994
Stara Zagora Bölgesel Kalkınma Ajansı(Bulgaristan)	<ul style="list-style-type: none">Girişimciliği, küçük ve orta ölçekli işletmeleri desteklemek,Yerel yönetimlerin, sürdürülebilir kalkınmanın ve elverişli koşulların yaratılması yönündeki çalışmalarını desteklemek.Bölgeyi tanıtmak, yerli ve yabancı yatırımları bölgeye çekmek.İşsizlerin ve diğer dezavantajlı grupların işgücü piyasasına döndürülmesi konusunda eğitim ve danışmanlık hizmetlerini desteklemek.Yerel endüstrideki inovasyon ve yeni teknolojilerin tanıtımlarını teşvik etmek.Bölgenin sürdürülebilir kalkınması için bir önkoşul olan çevrenin korunmasını sağlamaktır.	<ul style="list-style-type: none">Kamu kaynakları,Yerel kaynaklar,AB fonlarıYabancı yardım/fonlarÖzel sektör katkıları	<ul style="list-style-type: none">Kâr amacı gütmeyen organizasyonlar	1998
Güney Muntenia Bölgesel Kalkınma Ajansı(Romanya)	<ul style="list-style-type: none">Finansal destek olanaklarını belirlemekYatırımcılara Danışmanlık ve destek sağlamakOrtaklıklar organize etmekKamu fonları ve Phare fonlarının uygulanmasında danışmanlık desteği sağlamakSivil Toplum Kuruluşlarına danışmanlık yapmak	<ul style="list-style-type: none">Kamusal kaynaklarÖzel sektör, yabancı yatırımcılar,AB ve diğer kurumlardan sağlanan finansal kaynaklar	<ul style="list-style-type: none">Kâr amacı gütmeyen ve kamu tüzel kişiliği olmayan ancak bir kamu hizmeti sunan	1999

Kaynak: İZKA 2008 ve Kayasü ve diğ. 2003'den yararlanılarak tarafımdan oluşturulmuştur.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYEDE BÖLGELERE ARASI GELİŞMİŞLİK FARKLARI VE BU FARKLARI AZALTMAYA YÖNELİK POLİTİKA ARACI OLARAK: BÖLGESEL KALKINMA AJANSLARI

3.1. Türkiye’de Bölgelerarası Farkların Ortaya Çıkış Nedenleri

Sanayi devrimi süreci ile birlikte başlayan ekonomik gelişme olgusunda, devrimi gerçekleştiren ülkelerin tüm bölgelerinde aynı gelişmenin sağlanmadığı, ancak ekonomik gelişmeye uygun bazı bölgelerin daha hızlı geliştiği sonucu ortaya çıkmıştır. Ekonomik gelişme sürecinin başladığı her ülkede yaşanması muhtemel olan bölgelerarası farklılıklar rahatsızlıklar yaratmış ve bu dengesizliklerden kurtulma amacı ile ülkeler bölgelerarası farklılıkları azaltıcı politikalar uygulamaya başlamışlardır (Dinler 2008: 165).

Dünyanın her ülkesinde görülen bölgelerarası farklılıklar, Türkiye Cumhuriyetinin kurulduğundan bu yana devam eden en önemli sorunlarından biri olmaktadır. Ülkemizde de yaşanan bölgelerarası gelişmişlik farklarının kökeninde coğrafi ve tarihsel faktörler önemli rol oynamaktadır. Çalışmamıza öncelikle ülkemizde bölgelerarası farklılıklara yol açan faktörleri daha sonra ise bölgelerarası gelişmişlik farklarını gidermeye yönelik uygulanan politikaları inceleyeceğiz.

3.1.1. Coğrafi Nedenler

Günümüzde bölgesel dengesizliklerin artması ve dünyada ki kaynakların alansal dağılımının ve faktör hareketliliğinin bu dengesizliklerin kaynağı olarak kabul edilmesi ilginin bu alana yönelmesine neden olmuştur. Belli coğrafi özelliklere sahip olan bölgelerin daha hızlı geliştiği ve faktör hareketliliği ile birlikte bu gelişmenin daha da hızlanması bazı bölgelerin gelişirken diğer bölgelerin geri kalmasına neden olmuş ve bölgelerarası farklılıkları gün yüzüne çıkarmıştır (Elmas, 2001:13-14).

Az gelişmişliğin en önemli nedenlerinden biri olarak gösterilen coğrafi etmenler dünyanın yapısı itibari ile ülkeden ülkeye farklılıklar göstermektedir. Coğrafi etmenler

denilince aklımıza iklim, yeraltı zenginlikleri, doğal koşullar, ulaşım ve haberleşme gibi faktörler gelmektedir. Bu faktörler ülkelerin gelişme düzeylerini belirlemektedir. Nitekim bir genelleme yaparsak yukarıda sayılan coğrafi etmenleri yoğun olarak barındıran gelişmiş ülkelerin Avustralya dışında tümü dünyanın kuzey yarım küresinde yer almaktadır (Dinler 2008: 166).

Ülkemiz açısından da bölgelerarası gelişmişlik farklarının en önemli nedenlerinden biri coğrafi etmenlerdir. Nitekim ülkemizin en geri kalmış bölgesi olan Doğu Anadolu bölgesinde iklim, doğal kaynaklar, toprak yapısı gibi etmenler ekonomik gelişmeyi destekleyememekte hatta engellemektedir. Batı Anadolu ile kıyaslandığında coğrafi etmenler Doğu Anadolu'nun kalkınmasını engellemekte ve bölgenin geri kalmasına neden olmaktadır (Dinler 2008: 166-168).

3.1.2. Tarihsel Nedenler

Osmanlı İmparatorluğu 16. yüzyıl sonlarına kadar mir'i arazi rejimi uygulayarak hem tarımsal üretimi organize etmiş hem de bu arazi rejimine dayanan güçlü bir ordu oluşturarak topraklarını genişletmeye devam etmiştir. Bu dönemde İmparatorluk, coğrafi farklılıkları çok geniş olan bir alana yayılsa da bölgeleri arasında önemli gelişmişlik farkları bulunmamaktaydı. Ancak Batı da ki sanayileşme hareketi ile birlikte ateşli silahların ortaya çıkışı savaş tekniğinde önemli değişimleri de beraberinde getirmiştir. Bu değişim Osmanlının kurduğu toprak sistemi ve ordu düzeninde önemli değişiklikler yapmasına neden olmuştur. Nitekim eyalet askerlerinin sayısı azaltılarak yerine kışlalarda kalan ve sürekli talim yapan ordular oluşturulmaya başlanmıştır. Bu değişim eyalet askerlerine dayalı mir'i arazi rejiminin çökmesine topraklarında sipahilere değil belirli bir bedel karşılığı mültezimlere verilmesine neden olmuştur. Mir'i arazi rejiminin bozulması köylünün güvencesini ortadan kaldırmıştır. Bu güvensizliğe, aşırı fiyat yükselişleri ve nüfusta yaşanan hızlı artışın eklenmesi Celali isyanlarının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Anadolu da başlayan ve 35 yıl süren bu isyanlarda köyler basılmış ve soyulmuş bu baskıdan bunalan köylülerde ya ülkenin ücra köşelerine ya da büyük şehirlere yerleşmeyi tercih etmişlerdir. Bu yerleşim büyük işsiz kitlelerin merkezlerde toplanmasına neden olmuştur. Yine bu dönemde Batı ürettiği sanayi ürünlerini satacağı açık pazar aramakta, güçsüz imparatorluk Batı için önemli bir

pazar halini almaktadır. 1838’de İngiltere ile yapılan ticaret antlaşması ve bunun devamı olan diğer antlaşmalar bu süreci desteklemiş ve Batı’nın sanayi ürünleri imparatorluk içinde serbestçe dolaşmaya başlamıştır. Bu serbest dolaşım imparatorluğun geleneksel sanayisini çökelmiştir. Bu süreçte batı ile sıkı ilişki içinde olan liman kentleri yoğun gelişme yaşarken diğer kentlerden yoğun göç alarak aşırı nüfus artışı sorunu ile karşılaşmıştır(Dinler 2008: 168-170).

16 yüzyılda çok geniş bir alana yayılan imparatorluk önemli coğrafi farklılıklara sahip olmasına rağmen bölgeler arasında önemli gelişme farklılıkları bulunmamaktadır. 19. yüzyıl sonundan itibaren ise sanayi devrimine ayak uyduramayan, batının açık pazarı haline gelen ve geleneksel sanayisi çöken imparatorluğun batı ile ilişki içinde olan başta liman kentleri önemli gelişme gösterirken diğer bölgeler bu süreçten yararlanamamıştır. Ortaya çıkan bu bölgelerarası gelişmişlik farkları İmparatorluğun yıkılması ile birlikte Türkiye Cumhuriyetine miras olarak bırakılmıştır.

3.2. Türkiye Cumhuriyeti Dönemi: Dönemler İtibari İle Uygulanan Bölgesel Politikalar

3.2.1. 1923–1950 Yılları Arasındaki Dönem (Devletçilik Dönemi)

Türkiye Cumhuriyeti kurulduğu günden bugüne bölgelerarası yaşanan dengesizlikler varlığını sürdürmektedir. Cumhuriyetin ilk yıllarında özel girişimcilerin vasıtasıyla bu farkı kapatmak isteyen merkezi hükümet altyapı, sermaye, kalifiye eleman eksikliği ve 1929 da yaşanan bunalım nedeni ile amacına ulaşamamıştır. Bu nedenden dolayı devlet kendi eliyle bu farkı kapatmaya yönelmiştir (Brasche 2001: 44).

Bu döneme ulusal anlamda ekonomiyi geliştirme doğrultusunda atılan ilk adım 1923 yılında İzmir de toplanan İzmir İktisat Kongresidir. Bu kongrede ekonomik gelişmenin özel girişim ve özellikle yerli girişim eliyle gerçekleştirilmesinin prensipleri benimsenmiştir. Bu doğrultuda özel sektörün gelişmesine uygun ortam hazırlamak amacıyla 1927 yılında Teşvik-i Sanayi Kanunu çıkarılmış ancak kanunda yatırımların yöreler arasında dengeli dağılımını sağlamaya yönelik herhangi bir maddeye yer verilmemiştir. 1923–1931 yılları arasında ki döneme bakıldığında Doğu ve Güneydoğu

Anadolu bölgelerinin sorunlarına da yer verilmediği sadece bu bölgelerle ilgili olarak demir yolları ağının bu bölgelere kadar gelişmesi gerekliliği belirtilmiştir. 1929 dünya ekonomik bunalımı, geçmiş dönemde benimsenen liberal ekonomi politikalarının kesintiye uğramasına neden olmuştur. Bu dönemde devletçi politikalar tekrar benimsenmiş ve 1933–39 yılları arasında beşer yıllık olmak üzere devlet tarafından kurulacak endüstriyel işletmelerle ilgili yatırım kararlarının mevcut olduğu iki sanayi planı hazırlanmıştır. Bu planlarda yatırımların yurt düzeyinde yayılması öngörülmüştür. Bu yayılma politikasında devlete ait işletmelerin Anadolu'nun içlerine ve Doğu Anadolu ya yayılması amaçlanmaktaydı. Ancak ikinci sanayi planı İkinci Dünya savaşı nedeni ile uygulanamamıştır. Demir-çelik ve tekstil gibi önemli işletmelerin temelleri bu dönemde atılmıştır. Ancak uygulanan bu politikalara rağmen bu dönemde Doğu ile Batı bölgeleri arasında gelişmişlik farklarının ortaya çıkmasına engel olunamamış özel sektöre ait işletmeler Batı bölgelerinde sağlanan dışsal ekonomilerden yararlanmak için yatırımlarını bu bölgelere yönlendirmişlerdir (Dinler 2008: 172-182).

Ankara'nın başkent yapılması ve devletin sanayi tesislerinin İstanbul ve Marmara bölgesi dışında İç Anadolu bölgesinde de toplanması, yatırımların ülke içinde yayılmasına katkı sağlasa da gerçekleşen sanayileşme hamlelerinin belirli bölgelerde toplanması, bölgelerarası yaşanan farklılıkların aratarak varlığını sürdürmesine yol açmıştır (Brasche 2001: 44).

3.2.2. 1950–1960 Yılları Arası (Liberal Dönem)

1950–1960'lı yıllarda İstanbul ve Marmara bölgesi, önceki dönemde olduğu gibi özel sektörün ulaşım kolaylığı, altyapı ve kalifiye işgücünün varlığı gibi nedenlerden ötürü yatırımlarını yoğunlaştırdığı bölgeler olmuştur. Özel sektöre girdi temin eden devlet kuruluşlarının da bu bölgelerde toplanması ile bölgelerarası makas açılmaya devam etmiştir (Brasche 2001: 45).

Demokrat Partinin(DP) iktidar olduğu bu dönemde her ne kadar Liberal politikalar izleneceği savunulsa da bu dönemde KİT'lerin sayısında artış meydana gelmiş ve bu KİT'lerin bir kısmı Doğu Anadolu bölgesinde kurulmuştur. Ancak KİT'lerin kuruluş yeri seçiminde politik çıkarlar etkin olmuştur. Yine bu dönemde

geçmiş dönemde planlama tecrübesi olmasına rağmen DP iktidarı bölgesel ve ulusal düzeydeki planlamaya önem vermemiştir. Buna rağmen 1958’de kabul edilen İmar ve İskân Bakanlığı kuruluş kanununda bölge planlarının hazırlanması görevi bakanlık bünyesinde bulunmaktadır. Bu dönem bölgesel planlama konusunda Dünya Bankası (DB) ve Birleşmiş Milletler (BM) gibi uluslar arası kuruluşların çeşitli öneriler sunduğu nitekim 1958 yılında BM’nin Tokyo’da gerçekleştirdiği toplantıda “ulusal planların bölgesel planlama ile bütünleştirilmesi, planlama bölgelerinin sınırlarının taşra idaresi ve yerel yönetim alanları ile uyumu gibi konulara dikkat çekilmiştir” (Bayramoğlu 2005: 50-51). Özel sektör işletmeleri de yine bu dönemde Marmara ve Ege bölgesinde yoğunlaşmaya devam etmişlerdir. Özel sektör işletmeleri belirli bölgelerde toplanırken kamu işletmelerinin yurt genelinde yayıldığını ancak bu yayılma sürecinde politik çıkarlar ön planda tutulmuş ve verimlilik hesapları yapılmamıştır. Sonuçta bu kuruluşlar etkin çalışmamış ekonomiye yük olmuşlardır (Dinler 2008: 183-184).

3.2.3. 1960’dan Günümüze Kadar Uzanan Planlı Dönemde, Bölgelerarası Gelişmişlik Farklarını Azaltmaya Yönelik Politikalar

27 Mayıs 1960 devrimi ile birlikte ekonomik planlama tekrar gündeme gelmiş ve ekonomik gelişmeye beş yıllık kalkınma planları ile yön verme anlayışı benimsenmiştir. Bu doğrultuda 30 Eylül 1960’da Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) kurulmuş ve 1963 yılından itibaren ise beş yıllık kalkınma planı uygulamasına başlanmıştır. 1960’lardan önce Türkiye’de bölgesel plan yapma görevi İmar ve İskân Bankalığına verilmişti (Dinler 2008: 184). Ancak bu dönemde uygulanan bölge planları bir kalkınma aracı olmaktan ziyade bölgelerin yerleşme planını yapan bir imar aracı konumundadır. Planlı döneme geçilmesi ile birlikte bölgelerin ekonomik ve sosyal anlamda gelişmesini sağlayan anlayış bölgesel planlarda hâkim olmaya başlamıştır (Şen 2004: 43).

DPT kalkınma planlarını, kamu kurum ve kuruluşlarının, özel sektör, üniversiteler ve sivil toplum kuruluşlarının temsilcilerinden oluşan Özel İhtisas Komisyonu’nun raporları doğrultusunda hazırlamakta ve onaylanmak üzere Türkiye Büyük Millet Meclisine (TBMM) göndermektedir. TBMM tarafından onaylanan planlar ülke genelindeki kamu kurumlarını bağlamaktadır. Kamu kurumları faaliyetlerini ulusal

planlara göre yapmaktadırlar (Şen 2004: 43). 1963 yılından itibaren beş yıllık kalkınma planları uygulamasına başlanmıştır.

Hazırlanan kalkınma planlarının bölge sorunlarına yaklaşımları ve bölgesel planlamaya bakışları farklıdır. Birinci ve İkinci beş yıllık kalkınma planlarında bölgesel planlama öngörülürken üçüncü beş yıllık kalkınma planında bölgesel planlama görüşü terk edilerek kalkınmada öncelikli yöre (KÖY) görüşüne önem verilmiştir. Dördüncü beş yıllık kalkınma planında ise geçmiş uygulamalar eleştirilmiş, bölgelerarası gelişmişlik farklarını azaltıcı politikaların başarılı olmadığı belirtilmesine rağmen üçüncü beş yıllık kalkınma planının benimsediği kalkınmada öncelikli yöre görüşü benimsenmeye devam edilmiştir. Beşinci beş yıllık kalkınma planında tekrar bölgesel planlamaya dönmekle birlikte aynı zamanda kalkınmada öncelikli yöre uygulamasına da devam edilmiştir. Altıncı beş yıllık kalkınma planında ise bölgesel planlama sadece kalkınmada öncelikli yöreler için öngörülmüştür. Yedinci beş yıllık kalkınma planında ise kalkınma da öncelikli yöreler sorununa farklı bir başlık altında değinilmiş bölgesel planlamadan bahsedilmesine karşın nasıl bir planlama anlayışının benimsendiği belirtilmemiştir. Sekizinci beş yıllık kalkınma planında ise bölge planlaması uygulamasına devam edileceği ve bu planlamanın nasıl olacağı belirtilmiştir (Dinler 2008: 184-185). Dokuzcu kalkınma planı ise geçmiş planlardan farklı olarak yedi yıllık (2007-2013) süreci kapsayacak şekilde hazırlanmakla, bu plan döneminde bölgesel politikalarda köklü bir değişim süreci gündemde olmaktadır.

Tablo 3.1. Beş Yıllık Kalkınma Planlarında Bölgesel Yaklaşımların Bütünlük Değerlendirmesi

Kalkınma Planı	İlkeler	Yaklaşım ve Politikalar	Hedefler	Araçlar
I. Plan (1962-1967)	-Bölgelere ekonomik kalkınmanın nüfuz etmesi -Bölgesel Ekonomik bütünlük	-Bölgesel Planlama -Büyüme kutupları (örneğin Doğu Marmara, Çukurova, Antalya, Zonguldak)	-Dengeli kentleşme -Bölgeler arasında denge (kamu hizmetleri ve gelir dağılımında) - Yatırım etkinliği	-Finansal teşvikler -Az gelişmiş bölgelere yönelik yatırım temelli önlem alternatifleri
II. Plan (1967-1972)	-Hızlı kentleşmeden kaynaklanan nüfus sorunlarına odaklanma	-Bölge ve il planlaması -Dolaylı bölgesel planlama	-Dengeli bölgeler arası gelişme -Sosyal eşitlik açısından bölgeler arasında dengeli dağılım - Yatırım etkinliği	-Vergi indirimleri -Özel sektör yatırımlarına yönelik finansal teşvikler -Pilot projeler -Keban
III. Plan (1972-1977)	-Bölgesel farkların giderilmesi - Belirli az gelişmiş bölgelerin kalkınması	-Sektör ve il planlaması	-İkinci planın aynısı-Fi	- Finansal teşvikler -Az gelişmiş bölgeler için sanayileşme programları -Envanter çalışmaları -İl planlaması -Sektörel planlama -Paket projeler -Kalkınmada öncelikli iller
IV. Plan (1977-1982)	-Bölgesel sorunlara yönelik kaynakların mobilizasyonu	-Sektörler ve bölgeler arasındaki bağların güçlendirilmesi	-Az gelişmiş illerin kalkınması - Sektörel ve bölgesel karşılıklı bağımlılık -Mekânsal organizasyon	-Yatırımlar için faiz indirimleri -Çeşitli finansal yardımlar - Paket projeler -İl ve bölge düzeyinde yatırımlar -Çukurova Kentleşme Projesi -GAP (DPT-JICA)

Tablo 3.1. (Devamı) Beş Yıllık Kalkınma Planlarında Bölgesel Yaklaşımların Bütünleşik Değerlendirmesi

Kalkınma Plan	İlkeler	Yaklaşım ve Politikalar	Hedefler	Araçlar
V. Plan (1985-1989)	-Az gelişmiş ve sektörel olarak potansiyele sahip bölgelerde kaynak kullanımını rasyonelleştirerek kalkınmanın hızlandırılması	-Projelerin bölgesel etkisini de içeren doğrudan bölgesel planlama (16 fonksiyonel bölge önerisi)	-Sosyal eşitliği dikkate alan dengeli bölgesel kalkınma	-Potansiyel kaynakların belirlenmesi için bölgesel gelişme programlarının hazırlanması -Bu programlar doğrultusunda ilgili yatırımların seçilmesi -Öncelikli bölge ve sektörlerdeki altyapının sanayileşme projeleri için geliştirilmesi -Kalkınmada Öncelikli illerdeki yatırımlar için finansal yardımlar
VI. Plan (1990-1994)	-Uygulama için sosyal, idari ve finansal boyutların bütün olarak ele alınması - Uluslararası standartlara uygun istatistiksel sistemin uyarlanması (özellikle AB bağlamında)	-Bölge ve bölge altı düzeyde planlama	-Bölgelerde dengeli kalkınma - İlçelerin köylerden kente göçün engellenmesi için desteklenmesi	- Kalkınmada öncelikli yörelere yönelik finansal kaynakların artırılması -Kalkınmada öncelikli illere yönelik teşvikler ve bu amaca yönelik özel bir fon oluşturulması -Sanayi bölgeleri
VII. Plan (1996-2000)	-Sektörel ve mekânsal çalışmaların bütümlenmesi - İllerin sektörel uzmanlaşması - Şehir planlaması -Bölgesel farkların giderilmesi -Rekabet gücünün artırılması	-Bölge ve bölge altı projeler - Bölgesel yeteneklerin mobilizasyonu -Sürdürülebilir kalkınma	-Göç ve demografik değişimin rasyonalizasyonu -Metropol bölgelerin sorunlarının ayrı bir kategoride ele alınması -Konut sorunu için politika geliştirme çalışmaları -Bölgesel farklar	- Kalkınmada öncelikli yörelere politikasına devam edilmesi -Doğu ve Güneydoğu Anadolu için acil destek programı -GAP -Yasal düzenlemeler -Konut projeleri - Kalkınmada öncelikli illerdeki KOBİ'lerin desteklenmesi -ZBK, DOKAP, DAP
VIII. Plan (2001-2005)	-Katılımcı planlama - Sürdürülebilirlik -Kaynak kullanımının etkinleştirilmesi -AB bölgesel politikalarla uyum	-Stratejik bölgesel planlama - Kümeleme -İl Gelişme planları	-Rekabet edebilirliğin geliştirilmesi - Yerel girişimcilik ve yerel kaynakların mobilizasyonu -Bölgesel farklar	-KOBİ destekleri -AB fonları -İlk kapsamlı bölgesel planlar -Beşeri sermaye -Yeşilirmak Havzası Gelişme Projesi -Bölgesel operasyonel programlar

Kaynak: (Çeşitli Beş Yıllık Kalkınma Planları; OECD, 1986) Akt:DPT, 2008: 14, 15

Planlı dönemde gerçekleştirilen bölgesel gelişme politikaları; bölgesel gelişme projeleri, kırsal kalkınma projeleri, kalkınmada öncelikli yöre politikası, sanayi alt yapı uygulaması ve il gelişme planlarıdır. Aşağıda bu dönemde uygulanan politikaların ayrıntılarını inceleyeceğiz.

3.2.3.1. Entegre Bölgesel Gelişme Projeleri

Ülkemizde hazırlanan bölgesel gelişme plan ve projelerini iki döneme ayırarak analiz etmemiz mümkündür. Bu dönemlerden ilki planlı dönemden önce başlatılan ve I ve II plan dönemlerinde hazırlanan bölgesel plan ve projelerdir. İkinci dönem ise VII plan döneminde başlatılan ve günümüze kadar gelen plan ve projelerdir. Bu iki dönemi birbirinden ayıran en önemli özellikler planların uygulanması ve halkın katılımıdır. I. ve II. plan dönemlerinde hazırlanan plan ve projelerin hiç birinin uygulanması söz konusu olmadığı gibi halk katkısı da söz konusu olmamıştır. VII. ve VIII. plan dönemlerinde hazırlanan bölgesel planlarda ise halkın katılımına gayret gösterildiği gibi aynı zamanda projelerde uygulamaya dönüktür. Bu iki dönem dışında hazırlanan ve Türkiye için hayati bir öneme sahip olan bir diğer bölgesel proje'de Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) dir (Dinler 2008: 201).

Ülkemizde ilk bölgesel planlama çalışması planlı dönemden dört yıl önce 1959 yılında Antalya Bölgesinde başlatılmıştır. DPT'nin kuruluşu ile birlikte hızlanan bölgesel planlama çalışmaları ikinci beş yıllık kalkınma planının sonunda kurulan KÖY dairesi ile birlikte yavaşlamıştır. Bu dönemde ortaya çıkan bölgesel plan ve projeler; Antalya Bölgesi Projesi, Marmara Bölgesi Projesi, Zonguldak Bölgesi Projesi, Çukurova Bölgesi Projesi ve Keban Projesi'dir. VII. plan döneminde başlayan bölgesel plan ve projeler ise Zonguldak-Bartın-Karabük Bölgesel Gelişme Projesi, Doğu Karadeniz Bölgesel Gelişme Planı (DOKAP), Doğu Anadolu Projesi Ana Planı(DAP), Yeşilirmak Havza Gelişim Projesi ve Marmara Bölge Planıdır. Son olarak ise bahsedilen bu iki plan döneminden farklı döneminde başlatılan Türkiye için son derece önemli olan Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) olmaktadır (Dinler 2008)

3.2.3.2. Kırsal Kalkınma Projeleri

Özellikle geri kalmış yörelerde ekonominin canlanması ve gelir düzeyin artırılması amacıyla uygulanan projelerdir. Bu projeler 1970'lerin sonlarında Dünya Bankasının verdiği krediler ile DPT tarafından başlatılmıştır. Kırsal kalkınma projeleri; tarım ve hayvancılığın geliştirilerek üretimin arttırılmasını, sulama, köy ve orman yolları yapımı, içme suyu sağlanması gibi çeşitli alanlarda gerçekleştirilmiştir. Bu projelerden en önemlileri; Çorum-Çankırı, Erzurum, Bingöl-Muş, Yozgat, Ordu-Giresun Kırsal Kalkınma Projeleridir (Can ve Kocagül 2008: 119).

3.2.3.3. Kalkınmada Öncelikli Yörelere (KÖY) Politikası

Türkiye Cumhuriyetinin kuruluş süreci ile birlikte ortaya konan temel hedeflerden biri ülkenin tüm bölgelerinde gelişme sürecinin başlatılmasıdır. Ancak bu hedef doğrultusunda görüldü ki bazı bölgeler çok hızlı bir gelişme sürecine girerken bazıları bu sürece ayak uyduramamış ve bölgelerarası farklılıklar gün yüzüne çıkmıştır. Bu doğrultuda bölgelerarası yaşanan gelişmişlik farklarının azaltılması hükümetlerin gündemine girmiştir. Özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu da ki illerimiz olmak üzere ülkemizin bazı yöreleri “Kalkınmada Öncelikli Yöre (KÖY)” olarak tanımlanmıştır (DPT 2000: 50).

Kalkınmada Öncelikli Yörelere Politikası, geri kalmış yöreleri teşvik ve kaynak tahsisi politikaları ile kalkındırmayı amaçlandırmaktadır. 1968 yılında başlatılan ve o dönem de Doğu ve Güney Doğu Anadolu'yu kapsayan 22 adet il KÖY kapsamında belirlenmiştir. 1969 yılında bu sayı 23'e ve zaman içinde genişleyerek günümüzde 49 il, 2 ilçeye ulaşmıştır (DPT 2000: 50). Kalkınmada öncelikli yörelere mali önlemler ile sınırlı kaldığından beklenen etkiyi göstermemiştir (DPT 2008: 9).

3.2.3.4. Sanayi Altyapı Uygulamaları

Organize Sanayi Bölgeleri (OSB) ve Küçük Sanayi Siteleri (KSS) bölgesel kalkınmada önemli bir rol oynamaktadır. İhracatın gelişmesini ve sanayilerin birbirini tamamlayıcı olmasını sağlayan bu sanayi bölgeleri ayrıca KOBİ'lerin gelişmesi içinde elverişli bir ortam hazırlamaktadırlar (Can ve Kocagül 2008: 120).

3.2.3.5. İl Gelişme Planları

Yedinci ve Sekizinci beş yıllık kalkınma planları ile birlikte il gelişme planlarına verilen önem artmıştır. Bu planlar öncelikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu ve deprem bölgesindeki (Bolu, Düzce) iller için hazırlanmıştır. Bu anlamda atılan en önemli adım yapılan kanuni düzenlemeler ile nüfusun 50 binin üzerindeki belediyelerin stratejik plan yapmakla yükümlü olmalarıdır (Can ve Kocagül 2008: 120). İl gelişme planları da mali kısıtlar yüzünden sınırlı sayıda ilde uygulanabilmiş, planların kaynak ve zaman boyutu yeterince tanımlanmamıştır (DPT 2008: 9).

3.3. Türkiye’de Plan Bölge Ayrımı

3.3.1. Birinci Tip Plan Bölge Ayrımı

Birinci tip plan bölge, ulusal kalkınma planına mekân boyutunu katmak amacı ile yapılan bölgesel ayırmadır (Dinler 2008: 85). Ülkemizde 1963 yılından beri ulusal anlamda planlama olmasına rağmen tüm ülkeyi kapsayacak bir bölgesel planlama yapılmamıştır. Bu doğrultuda geçmişte üç plan bölge ayrımı çabalarına rastlanmaktadır. Bunlar Homojen bölge saptama çalışması, Bölge Valiliği Hakkında Kanun Gücündeki Kararname ve Polarize bölge saptama çalışmalarıdır. Bunlara ek olarak günümüzde saptanan bir diğer bölgesel ayırım, Avrupa Birliğine üyelik süreci ile ortaya çıkan birliğin bölgesel politikalarına uyum doğrultusunda kabul edilen İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflandırmasıdır (İBBS) (Dinler 2008: 89-90).

3.3.1.1. Homojen Bölge Sınıflandırması

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planının ardından bölgelerarası gelişmişlik farklarını azaltmaya yönelik bir ilgi ortaya çıkmıştır. Bu doğrultuda bölgelerarası gelişmişlik farklarını saptamaya yönelik 1970’li yıllara girerken DPT ve İmar İskân Bakanlığı tarafından homojen bölgesel ayırım çalışmaları yapılmıştır. Yapılan bu çalışmada Türkiye 8 ana bölgeye, bu ana bölgelerden dört’ü de kendi içinde 15 alt bölgeye ayrılarak toplam 19 bölge elde edilmektedir. Yapılan bu değerlendirme sonucunda Marmara ve Ege bölgeleri görece en gelişmiş illerin bulunduğu bölgeleri oluştururken Doğu Anadolu da bulunan beş bölgeye ait 15 il Türkiye’nin en geri kalmış

illerini oluşturmaktadır. Ülkemizi 19 plan bölgeye ayıran bu çalışma bir etüt bölge projesi olmaktan öteye gitmemiş ve ulusal kalkınma planlarında bölgesel ayırım olarak kabul görmemiştir (Dinler 2008: 77, 78, 89).

3.3.1.2. Bölge Valiliği

1983 yılında 71 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Bölge valiliği sistemi kabul edilmiştir. Remi gazetede yayınlanan 71 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Bölge Valiliği sistemi birden çok ili kapsayarak, kamu hizmetlerinin götürülmesinde verimin artırılması, güvenliğin ve bölgede sosyal ve ekonomik gelişimin sağlanmasını amaçlamıştır (Taştekin 2007: 129–131). 71 sayılı kanun hükmünde kararname ile ülke sekiz bölgeye ayrılmıştır (Tamer 1992: 126). Uygulamaya konulmadan terk edilen bu bölgesel ayırmda bölge valisine ulusal kalkınma planlarının bölgesi ile ilgili bölümünün hazırlaması yetkisi verilmesi o dönemde ulusal kalkınma planlarının bölgesel ayırımının gerçekleştirilmesi isteğinin önemli bir göstergesi olmaktadır (Dinler 2008: 89).

3.3.1.3. Polarize Bölge Sınıflandırması

Devlet Planlama Teşkilatının Kalkınmada Öncelikli Yörelere Dairesi tarafından, merkezi yerler teorisine göre polarize bölgelerin saptanmasına yönelik bir çalışma yapılmıştır. Polarize bölgelerin saptanmasına yönelik olarak yapılan çalışmada üç grupta toplanan anket formları kullanılmıştır. Bu anket formlarından ilki, merkez işlevlerini saptama formu ikincisi, imalat sanayinin durumunu saptama formu üçüncüsü ise etki alanı saptama formudur. Yapılan bu anketlerin değerlendirilmesi sonucu yerleşme merkezleri yedi gruba ayrılmıştır. En alt sıralamada köy karakterli yerleşme merkezleri yerini alırken hiyerarşinin en üstünde ise Türkiye'nin en gelişmiş ili olan ve diğer yerleşim birimleri ile ilişki içinde olan İstanbul yer almaktadır. İstanbul en polarize merkez niteliğine sahiptir. Beşinci beş yıllık kalkınma planının hedefler bölümünde özel amaçlı bölgelerin saptanmasının gerekli olmadığı durumlarda göze alınması öngörülen bu bölgesel ayırım tipine altıncı ve yedinci plan dönemlerinde yer verilmemiştir (Dinler 2008: 82,90).

3.3.1.4. Türkiye’de İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflandırması

Türkiye, Avrupa Birliğine üyelik sürecinde Birliğin müktesebatının üstlenilmesi amacı ile ortaya çıkan Türkiye’nin Ulusal Programının Bakanlar Kurulu kararı ile kabulü (19 Mart 2001) ve resmi gazetede yayınlanması (24 Mart 2001) ile Türkiye birliğin İstatistikî Bölge Birimleri (NUTS-Nomenclature of Territorial Units for Statistics) sisteminde yer almayı kabul etmiştir (Çamur ve Gümüş 2005: 148). Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı koordinasyonunda ve Devlet İstatistik Enstitüsü Başkanlığının katkılarıyla İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflandırması çalışmaları tamamlanmış ve bu çalışma sonucunda; Tabloda da görüldüğü üzere düzey 1, düzey 2 ve düzey 3 İstatistikî Bölge Birimi (İBBS) tanımlanmıştır. Tanımlanan bu üç düzey İstatistikî Bölge Birimleri; “bölgesel gelişme politikalarının belirlenmesini, bölgesel istatistiklerin toplanmasını ve AB bölgesel istatistik sistemine uygun karşılaştırılabilir istatistikî veri tabanı oluşturulmasını sağlayan istatistikî bölge birimleri sınıflandırmalarıdır” (Kayasü ve Yaşar 2006: 207). Bu sınıflandırma yapılırken sadece “coğrafi yakınlık dışında ekonomik gelişmişlik, nüfus yapısı, vb.” (Koçberber 2006: 42) gibi çeşitli değerler de dikkate alınmıştır.

İstatistikî bölge birimleri düzey 3 sınıflandırmasında 81 ilden oluşur, düzey 2 ise düzey 3 içerisindeki komşu illerin gruplandırılması sonucu oluşmuş ve 26 tanedir, düzey 1 ise düzey 2 istatistikî bölge birimleri sınıflandırılması sonucu oluşmuş ve 12 tanedir. Bunun tek istisnası İstanbul Bölgesi’dir. İstanbul ili; düzey 1, düzey 2 ve düzey 3 sınıflandırmaları açısından tek başına bölge durumundadır (Dincer ve diğ. 2003: 103).

Tablo 3.2: Türkiye’de İktisadi Bölge Birimleri Sınıflandırması

Düzyen 1	Düzyen 2	Düzyen 3
1	İstanbul	İstanbul
2	Batı Marmara	Tekirdağ, Edirne, Kırklareli
	Balıkesir	Balıkesir, Çanakkale
3	Ege	İzmir
	Aydın	Aydın, Denizli, Muğla
	Manisa	Manisa, Afyon, Kütahya, Uşak
4	Doğu Marmara	Bursa, Eskişehir, Bilecik
	Kocaeli	Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova
5	Batı Anadolu	Ankara
	Konya	Konya, Karaman
6	Akdeniz	Antalya, Isparta, Burdur
	Adana	Adana, Mersin
	Hatay	Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye
7	Orta Anadolu	Kırkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir
	Kayseri	Kayseri, Sivas, Yozgat
8	Batı Karadeniz	Zonguldak, Karabük, Bartın
	Kastamonu	Kastamonu, Çankırı, Sinop
	Samsun	Samsun, Tokat, Çorum, Amasya
9	Doğu Karadeniz	Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane
10	Kuzeydoğu Anadolu	Erzurum, Erzincan, Bayburt
	Ağrı	Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan
11	Ortadoğu Anadolu	Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli
	Van	Van, Muş, Bitlis, Hakkâri
12	Güneydoğu Anadolu	Gaziantep, Adıyaman, Kilis
	Şanlıurfa	Şanlıurfa, Diyarbakır
	Mardin	Mardin, Batman, Şırnak, Siirt

Kaynak: DPT

Türkiye düzey 1 itibari ile 12 bölgeye ayrılmıştır. Bunlar İstanbul, Batı Marmara, Ege, Doğu Marmara, Batı Anadolu, Akdeniz, Orta Anadolu, Batı Karadeniz, Doğu Karadeniz, Kuzeydoğu Anadolu, Ortadoğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgesidir (Çamur ve Gümüş 2005: 155).

3.3.2. Ülkemizde İkinci Tip Plan Bölge Ayrımı

Yoğun bölgesel sorunların üstesinden gelmek amacı ile gerek ulusal kalkınma planlarından önce gerekse ulusal kalkınma planlarından sonra başlatılan bölgesel planlama tipidir. Sadece sorunların karşılandığı yöreler plan bölge olarak saptanmakta ve bu sorunları çözecek bölgesel planlar uygulanmaktadır (Dinler 2008: 85). Bu dönemi de ülkemizde ikiye ayırarak incelememiz mümkündür.

İlk dönem 1957–1973 yılları arasında sağlanan özel sorunlu bölge ayrımıdır. Nitekim 1957 yılında İmar ve İskân Bakanlığının kurulması ile başlayan bu bölgesel ayırım tipi üçüncü beş yıllık kalkınma planının başlangıç yılı olan 1973 yılına kadar devam etmiştir. Bu dönem de saptanan ikinci tip plan bölgeler; büyük kentlerin bulunduğu bölgelerin sosyo-ekonomik sorununun çözümü için Doğu Marmara Plan Bölgesi, büyük bir endüstri projesinin yaracağı sorunu çözmek için Zonguldak Plan Bölgesi, bölgesel planlamaya eleman yetiştirilmesi ve deneyim kazanılması ve turistik bir bölgenin gelişme sorunları için Antalya Plan Bölgesi, önemli bir tarımsal potansiyelin gelişmesinin planlanması için Çukurova Plan Bölgesi ve geri kalmış bir bölgeyi geliştirmek amacı ile hazırlanan Keban Plan Bölgesi'dir (Dinler 2008: 91-92).

İkinci Dönem 1995 yılından günümüze devam eden özel sorunlu bölge ayrımında da amaç sorunlu bölgelerin sorunlarının giderilmesidir. Bu amaç doğrultusunda ortaya çıkan plan bölgeleri; Türkiye Taş Kömürünün küçülmesi ve Karabük ile Ereğli Demir Çelik işletmelerinin özelleştirilmesi ile ortaya çıkacak sorunların çözümü için Zonguldak-Bartın-Karabük Bölgesel Gelişim Projesi ve bu projenin uygulanması içinde Zonguldak-Bartın-Karabük Plan Bölgesi saptanmıştır. Türkiye'nin en geri kalmış ili olan Doğu Anadolu Bölgesini kalkındırmak için Doğu Anadolu Projesi (DAP) hazırlanmış ve bu projenin uygulanması için Doğu Anadolu Plan Bölgesi saptanmıştır. İşsizlik ve göç sorunu ile karşılaşılan Doğu Karadeniz bölgesinde istihdam olanaklarının artırılması için Doğu Karadeniz Gelişim Projesi (DOKAP) hazırlanmış ve proje uygulaması içinde Doğu Karadeniz Plan Bölgesi saptanmıştır. Yeşilirmak ve kollarının yer aldığı havzada su taşkınlıkları, erozyon ve çevre kirliliği gibi sorunların üstesinden gelmek için Yeşilirmak Havza gelişim projesi

hazırlanmış projenin uygulanması içinde Yeşilirmak Havza Plan bölgesi saptanmıştır (Dinler 2008: 92).

Bu iki dönem dışında 1976 yılında başlatılan, 2006 yılında bitirilmesi amaçlanan ancak çeşitli sebeplerle günümüzde de hala tamamlanamayan Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) bölgenin yaşadığı sorunları çözmeye yönelik hazırlanmış önemli bir bölgesel proje olmaktadır (Dinler 2008: 92).

3.4. Avrupa Birliği'nin Türkiye'nin Bölgesel Politikalarındaki Dönüşüme Etkisi

Türkiye'de geçmişten beri bölgelerarası yaşanan gelişmişlik farklarının azaltılması, bölgesel kalkınmanın hızlandırılması ve sürdürülebilir bir gelişme sağlanması doğrultusunda çeşitli politika ve araçlar uygulanmıştır. Bu doğrultuda uygulanan bölge planları, kalkınmada öncelikli yöreleri hedef alan destek uygulamaları, organize sanayi bölgeleri politikaları, yatırımlarda devlet yardımları ve kırsal kalkınma projeleri gibi politikalar bölgelerarası gelişmişlik farklarını azaltılmasında ve amaçlanan gelişme düzeyine ulaşılmada beklenen etkiyi gösterememişlerdir. Bölgelerarası yaşanan gelişmişlik farkı ise artmaya devam etmiştir. Türkiye'nin 2001 yılı kişi başına gayri safi yurtiçi hâsıla verilerine göre en yüksek gelire sahip ili Kocaeli (6.165 Dolar) ile en düşük gelire sahip ili Ağrı (568 Dolar) arasında 11 kata varan gelir farkı bulunmaktadır. Ayrıca 2003 yılı illerin sosyo ekonomik gelişmişlik sıralaması çalışmasına göre ise özellikle Ankara'nın doğusundaki illerin ülke ortalamasının altında kaldığı ve dikkat çeken bir diğer husus ise bu verilerin 1996 yılında yapılan bir önceki araştırmaya göre daha gerilemiş olarak karşımıza çıkmasıdır. Gelinen bu noktada mevcut kaynak ve bölgesel düzeyde örgütlenme eksikliği geçmişte uygulanan planlarda göze çarpmaktadır. AB ile devam eden ilişkiler gerek birliğe uyum sürecinde gerekse birliğin fonlarından yararlanmak için AB'nin uyguladığı bölgesel politikalara yakınlaşma süreci Türkiye'nin bölgesel politikalarını yakından etkilemiş ve bölgesel düzeyde örgütlenme ile ilgili tartışmalar başlamıştır (http://www.dpt.gov.tr/bgyu/kalkinmaajans/Genel_Gerekce.pdf).

10–11 Aralık 1999 Helsinki zirvesinde Türkiye Avrupa Birliğine aday bir ülke olarak kabul edilmesinin ardından bölgesel politikalarını birliğin politikaları ile uyum süreci gündeme gelmiştir. Türkiye 2001 yılında itibaren gerçekleştirdiği düzenlemelerle Avrupa birliğinin bölgesel politikalarına uyum sürecinde önemli adımlar atmıştır. Avrupa Birliğinin yayınladığı Katılım Ortaklığı Belgesi aday ülkelerin ilerleme kaydetmesi gereken öncelikli alanları ortaya koymaktadır. Türkiye için hazırlanan ilk katılım ortaklığı belgesi 8 Mart 2001 ikincisi ise 19 Mayıs 2003 tarihinde AB komisyonu tarafından kabul edilmiştir (Şen 2004: 49).

2001 yılında yayımlanan ilk katılım ortaklığı belgesinde bölgesel politikalarla ilgili olarak kısa dönemde (European council 2001: 18);

- Avrupa Birliğinin kurallarıyla uyumlu NUTS sınıflandırmasının hazırlanmasını,
- Etkili bölgesel politikanın geliştirilmesi için strateji belirlenmesi,
- Türkiye'nin planlama süreci içerisinde seçilen projelerin bölgesel politika kriterleri ile tanıştırılması yer almıştır.

Orta vadede ise; Ulusal politikanın ekonomik ve sosyal uyumunun geliştirilmesi amacıyla bölge içi yaşanan farklılıkları azaltmayı içeren çok yıllık bütçeleme sistemi ve izleme ve değerlendirme yapılarının kurulması istenmektedir (European council 2001: 21).

2003 yılında yayımlanan katılım ortaklığı belgesinde ise kısa dönemde (European Council 2003: 49);

- Ekonomik ve sosyal uyum için ulusal politikaların geliştirilmesine yönelik olarak bölgesel farklılıkların ulusal kalkınma planı aracılığı ile azaltılması ve NUTS 2 seviyesinde bölgesel kalkınma planlarının uygulanması.
- Birliğin mevzuatını uygulamayı kolaylaştıracak yasal düzenlemelerin yapılması

- Bölgelere yönelik kamu yatırımları için öncelik kriterlerini belirleyen çok yıllık bütçeleme sisteminin kurulması ve
- Bölgesel kalkınmayı yönetecek yapının kuvvetlendirilmesidir.

Orta vade de ise; NUTS2 seviyesinde bölgesel kalkınma planlarını uygulayacak bölge yönetimlerinin kurulması gerekliliğini belirtmiştir (European Council 2003: 49).

Türkiye gerek bölgesel sınıflandırma sisteminin belirlenmesinde gerekse bölgesel kuruluşların oluşturulması sürecinde çeşitli yasal ve kurumsal düzenlemeler yapmıştır. Bu düzenlemelerden biri olan İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflandırmasından yukarıda bahsettik. Bu düzenlemelerden bir diğeri olan Bölgesel Kalkınma Ajanslarının kurulum sürecini ise aşağıda inceleyeceğiz.

3.5. Türkiye’de Kalkınma Ajansları

3.5.1. Kalkınma Ajanslarının Ortaya Çıkış Süreci

Ajanslar ilk olarak, 58. Hükümet tarafından hazırlanan ve 59. Hükümet tarafından da benimsenen Acil Eylem Planının da (AEP) Kamu Yönetimi reformu başlığı altında ortaya çıkmıştır (http://www.dpt.gov.tr/bgyu/kalkinmaajans/Genel_Gerekce.pdf). Nisan 2003’de ise Kamu Yönetimi Temel Kanun Tasarısı Taslağı’nın 25. maddesinde Kalkınma Ajanslarının kurulması gündeme gelmiş ancak kalkınma ajansları ile ilgili ayrı bir yasa hazırlığı olduğu için tasarıda yer alan hüküm daha sonraki tasarılar da yer almamıştır (Demirci 2003: 3).

08.02.2006 tarih ve 26074 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan 5449 sayılı kanun ile Kalkınma ajanslarının kuruluşu, koordinasyonu ve görevleri hakkında kanun yürürlüğe girmiştir. Bu kanun ile amaçlanan kamu, özel sektör ve sivil toplum kesimi arasındaki işbirliğini geliştirmek, yerel kaynakları etkin bir şekilde kullanılmasını sağlamak ve yerel potansiyeli harekete geçirerek ulusal programlarla uyumlu olmak koşulu ile bölgesel gelişmeyi hızlandırmak, sürdürülebilirliğini sağlamak ve bunun sonucunda da bölgelerarası ve bölge içi gelişmişlik farklarını azaltmayı hedeflemektedir. Bu kanunun uygulanmasında bölge, düzey 2 istatistikî bölge birimini

ifade etmektedir. Ajanslar, Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığının bağlı olduğu Bakanın teklifi üzerine Bakanlar Kurulu kararı ile kurulur ayrıca kaldırılmalarında Bakanlar Kurulu yetkilidir. Ajansın ulusal düzeyde koordinasyonundan Devlet Planlama teşkilatı sorumludur (DPT 2006b: 1). Türkiye, 5449 sayılı kanunu yürürlüğe girmesi ile bölgesel kalkınma ile ilgili önceliklerini değiştirmiş AB ile uyumlu hale getirmiştir. (Tutar ve Demiral 2007: 78).

5449 sayılı kanunun 5. maddesinde ajansların görev ve yetkileri aşağıdaki gibi belirlenmiştir;

- Yerel yönetimlerin planlama çalışmalarına teknik destek sağlamak,
- Bölge plan ve programlarının uygulanmasını sağlayıcı faaliyet ve projelere destek olmak ve bölge plan ve programları ile uyumlu kırsal ve yerel kalkınma ile ilgili kapasitenin geliştirilmesine katkıda bulunmak, bu kapsamdaki projelere destek olmak,
- Bölgede kamu kesimi, özel kesim ve sivil toplum kuruluşları arasında işbirliğini geliştirmek,
- Ajansa tahsis edilen kaynakları bölge plan ve programlarına uygun olarak kullanırmak,
- Bölgenin kaynak ve olanaklarını tespit etmeye yönelik araştırma yapmak ve bölgenin uluslar arası alanda tanıtımını sağlayıcı faaliyetlerde bulunmak,
- Bölge illerinde yatırımcıların, kamu kurum ve kuruluşlarının yetki alanına giren izin ve ruhsat işlemlerini tek elden takip etmektir.

Kalkınma Ajanslarının teşkilat yapısı kalkınma kurulu, yönetim kurulu, genel sekreterlik ve yatırım destek ofislerinden oluşmaktadır.

• **Kalkınma Kurulu:** Bölgesel gelişme hedefine yönelik olarak yerel kamu kurumları, üniversiteler, özel sektör ve sivil toplum kuruluşları arasındaki işbirliğini

geliştirmek ve ajansı yönlendirmek üzere illerin dengeli şekilde temsilini sağlayacak yapıda, en fazla yüz üyeden oluşur. Kurul yapacağı ilk toplantıda bir başkan ve başkan vekili seçer. Yılda en az iki defa toplanır (DPT 2006b: 3);

• **Yönetim Kurulu:** Ajansın karar organıdır. Yönetim kurulu, tek ilden oluşan bölgelerde vali, büyük şehir belediye başkanı, il genel meclisi başkanı, sanayi odası başkanı, ticaret odası başkanı ile kalkınma kurulu tarafından seçilecek üç temsilciden; birden fazla ilden oluşan bölgelerde il valileri, büyük şehir belediye başkanları veya büyük şehir olmayan illerde il merkez belediye başkanları, il genel meclis başkanları ve her ilden birer kişi olmak kaydıyla ticaret ve sanayi odalarının ayrı ayrı kurulmuş bulunması halinde, yönetim kurulunda yer alacak temsilci Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği Yönetim kurulu tarafından belirlenir. Ajansı yönetim kurulu başkanı temsil eder. Yönetim kurulunun başkanı validir. Yönetim kurulu ilk toplantısında üyeleri arasından bir başkan vekili seçer. Birden fazla ilden oluşan bölgelerde yönetim kurulu başkanlığı: ilk yıl ajans merkezi olarak tespit edilen ilin valisi tarafından, ilerleyen yıllarda illerin alfabetik sırasına göre bölgedeki valiler tarafından birer yıl süreyle dönüşümlü olarak yürütülür. Ayrıca Yönetim Kurulunun önemli görevlerinden biride genel sekreteri belirlemektir (DPT 2006b: 4-5).

• **Genel Sekreterlik:** Ajansın icra organıdır. Genel sekreterliğin ve yatırım destek ofislerinin en üst amiri genel sekreterdir. Genel Sekreter Yönetim Kuruluna karşı sorumludur. (DPT 2006b:5-6);

• **Yatırım Destek Ofisi:** Bölge illerinde, yönetim kurulu kararı ile biri koordinatör olmak üzere, en çok beş uzmandan oluşur. Bu sayı Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığınca artırılabilir. Yatırım destek ofisleri genel sekreterliğe karşı sorumludur ve sunulan hizmetler ücretsizdir. Yatırım Destek Ofisinin önemli görevlerinden birisi, bölge illerinde özel kesimdeki yatırımcıların, kamu kurum ve kuruluşlarının görev ve yetki alanına giren izin ve ruhsat işlemleri ile diğer idari iş ve işlemlerini takip ve koordine etmektir (DPT 2006b: 6);

Ajansın gelirleri; Kamusal gelirler, Avrupa Birliği ve diğer uluslararası fonlardan sağlanacak kaynaklar, faaliyet gelirleri, bölgedeki sanayi ve ticaret

odalarından aktarılan kaynaklar, ulusal ve uluslar arası kurum ve kuruluşlarca yapılan bağış ve yardımlar, önceki yıldan devreden gelirlerden oluşmaktadır (DPT 2006b: 8).

Ajansın giderleri ise; Plan, program ve proje giderleri, proje ve faaliyet destekleme giderleri, araştırma ve geliştirme giderleri, tanıtım ve eğitim giderleri, taşınır ve taşınmaz mal ile hizmet alım giderleri, yönetim ve personel giderleri ve görevlerle ilgili diğer giderlerdir (DPT 2006b: 8).

Ajanslarda iç ve dış olmak üzere iki türlü denetim yapılır. İç denetimde; Ajansın faaliyetleri, hesapları, işlemleri ve performansı, yönetim kurulu başkanı veya genel sekreter ile bir iç denetçi tarafından denetlenir. İç denetim raporları yönetim kuruluna veya kalkınma kuruluna sunulur. Dış denetimde; İç İşleri Bakanlığı ve Maliye Bakanlığı ile Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığınca belirlenecek esas ve usullere göre ajansın her türlü hesap ve işlemleri, yönetim kurulu tarafından Sermaye Piyasası Kurulu (SPK) mevzuatına göre kurulmuş bağımsız denetim kuruluşlarına incelenir (DPT 2006b: 10).

Kalkınma Ajansları yasal statü olarak özel hukuk kurallarına tabidir. Ancak özel hukuk kurallarına bağlı olmakla birlikte kamu kurumlarının sahip olduğu yetkilerle donatılmıştır. Bu yetkiler; yatırımcıların tek durak ofislerin başvurusu devlet kurumlarına başvuru olarak değerlendirilecektir, ajansın gelirleri büyük ölçüde kamu kudretine dayanan gelirlerden oluşmaktadır, ajanslarda kamu görevlileri de çalışabilecek ve burada geçen süreler memurlukta geçmiş gibi sayılacaktır. Ajansların ulusal düzeyde koordinasyonundan Devlet Planlama Teşkilatı sorumludur, ajansların görevleri kapsamında gerekli gördüğü bilgileri kurum ve kuruluşlardan istemeye yetkili ve bu kurumlarda gerekli bilgileri zamanında vermeye yükümlüdür, ajanslar İçişleri Bakanlığı ve Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığına karşı sorumludur. Bu sonuçlara göre kalkınma ajansları özel hukuk hükümlerine tabi olan ancak kamu kurumlarına has yetkilere sahip kamu, özel sektör ve sivil toplum örgütlerinin oluşturduğu bir bölge yönetim modelidir diyebiliriz (Koçberber 2006: 47-48).

3.5.2. Türkiye’de Kalkınma Ajansları Deneyimleri

Türkiye’de 1960’lı yıllarda başlayan bölgesel planlama çalışmaları ile bölgeler arası gelişmişlik farklarını azaltmayı amaçlamıştır. Ancak kaynak ve bölgesel düzeyde örgütlenmenin yetersiz olması sebebiyle uygulanan bu planlar yetersiz kalmıştır. 1990’lı yıllarla beraber hem içsel kalkınma anlayışının dünyada öne çıkması ve önemli başarılar elde edilmesi hem de AB’ye katılma sürecinin hızlandırılması amacıyla kalkınma ajansları kurulma çabaları ortaya çıkmış ancak bu çabalar ya proje aşamasında kalmış ya da uygulamadan kaynaklanan sorunlar nedeni ile sona ermiştir (Celepçi 2006: 50). Bu dönemde ortaya çıkan yapılanmalar; GAP-Girişimci Destekleme ve Yönlendirme Merkezi, Ege Bölgesi Kalkınma Ajansı, Mersin Kalkınma Ajansı ve Doğu Anadolu Projesi Ekonomik Kalkınma Ajansı’dır. Aşağıda bu dönemde ortaya çıkan kalkınma ajansı yapılarını inceleyeceğiz.

3.5.2.1. GAP-Girişimci Destekleme ve Yönlendirme Merkezi

1997 yılında Gap Bölge Kalkınma İdaresi (GAP BKİ) ile Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (BMKP) tarafından başlatılan GİDEM (Girişim Destekleme ve Yönlendirme Merkezi) projesinin amacı; bölgeye yatırım yapmak isteyen yatırımcılara gerekli hizmetlerin sağlanmasıdır. Projenin 2002 yılında tamamlanan ilk aşamasında beş il merkezinde (Adıyaman, Diyarbakır, Gaziantep, Mardin, Şanlıurfa) yatırımcıların düşünce aşamasından uygulama aşamasına kadar geçen süreçte gerekli desteğin sağlanması amacıyla temsilcilikler açılmıştır (<http://www.gap.gov.tr/Turkish/Gidem/gdfaz1.html>). 2002 yılında sonlanan bu proje daha sonra AB ile yapılan antlaşma neticesinde projenin 5 yıl daha sürdürülmesi kararlaştırılmıştır. GİDEM’lerin sağladığı hizmetler; bilgilendirme, eğitim ve yatırım danışmanlığı hizmetidir. 1997’den beri faaliyetlerini yerine getiren GİDEM’ler Kalkınma Ajanslarının sağladıkları tüm fonksiyonlarını yerine getirmese de sağladıkları hizmet bakımından kalkınma ajansları modeli olarak tanımlanabilir (Kayasü ve diğ 2003: 80-81).

3.5.2.2. EGEV ve İZTO-Ege Bölgesi Kalkınma Ajansı

Ege Ekonomiyi Geliştirme Vakfı (EGEV), yurt içi ve yurtdışında yatırımcıların ilgisini çekecek tanıtım ve teşvik sistemi hakkında bilgi vermek ve böylece Ege'yi gelişmiş bir bölge haline getirmeyi amaçlamaktadır. Bunu yaparken bu amaç doğrultusunda çalışan kurum ve kuruluşları koordine ederek kaynak israfını önlemekte ve verimi arttırmayı amaçlamıştır. 1993 yılında Avrupa Birliğinin Akdeniz ülkelerine yönelik Med-Invest programının desteğiyle ülkenin ilk kalkınma ajansı EBKA (Ege Bölgesi Kalkınma Ajansı), EGEV bünyesinde kurulmuştur. 1995 yılında Med-Invest projesinin sonlanmasının ardından o dönemde Türkiye'de kalkınma ajansları ile ilgili yasal dayanağın eksikliği ve finansman sorunları nedeniyle EGEV, EBKA'yı kendi içinde bir şirkete dönüştürmüştür (<http://www.egev.org/>).

İZTO' da (İzmir Ticaret Odası) İngiltere'de bir grup uzman ile çeşitli çalışmalar yapmış, yapılan bu çalışmalar sonucunda Ege bölgesinin kalkınmasının kalkınma ajansları ile mümkün olacağı sonucuna varılmış ancak kalkınma ajansları ile ilgili yasal dayanak sağlanana kadar bölge genelinde bilgilendirme çalışmaları yapılması kararlaştırılmıştır. Ege bölgesi için yapılan bu iki BKA kurma çabası olumlu olmakla birlikte aynı bölge için aynı faaliyetleri gerçekleştirecek farklı iki kurum çeşitli sorunlarında beraberinde getirecektir (Kayasü ve diğ. 2003: 82-84). Yereldeki kurum ve kuruluşlar tarafından oluşturulan bu çeşit yapılanmalar gerek bölgesel plan yapma ve uygulamadaki yetki eksikliği gerekse bölgesel düzeyde kendilerini destekleyecek kurumsal yapı eksikliği nedeniyle bu kuruluşların etkileri sınırlı olmuştur (Göymen 2005: 54).

3.5.2.3. Mersin Kalkınma Ajansı

Mersinde Kalkınma Ajansı girişimi ilk defa 1999 yılında Kalkınma Ajansı Proje Koordinatörlüğü olarak Mersin Ticaret ve Sanayi Odası (MTSO) tarafından başlatılmış ancak kurumlar arası çıkan anlaşmazlıklar ve bütçe sorunları gibi nedenlerden dolayı çalışma beklemeye alınmıştır. 2001 yılında yerli ve yabancı uzmanlarla yapılan çalışmalar sonucunda 2002 yılında MTSO bünyesinde Mersin Kalkınma Ajansı kurulmuştur. Ajansın amacı bölgedeki kamu sektörü, özel sektör, sivil toplum

kuruluşları ve üniversiteler arasında ki koordinasyonu ve bu kuruluşların karar alma sürecine katılımını sağlamaktır. Mersin Kalkınma Ajansı 2004 yılında Mersin Kalkınma ve İşbirliği Konseyine (MEKİK) dönüşmüş böylece hem bölgedeki kamu, özel sektör ve sivil toplum kurumları arasında koordinasyon sağlamış hem de AB fonlarından en üst seviyede yararlanılmıştır (Okutucu 2006: 400-404). EURADA'nın da üyesi olan Mersin Kalkınma Ajansında bu dönemde yaşanan en büyük eksiklikler; kalkınma ajansları ile ilgili yasal bir dayanağın olmayışı, finansman yetersizliği ve teknik personel sıkıntısıdır (Uzay 2005: 124).

3.5.2.4. EKA-Doğu Anadolu Projesi Ekonomik Kalkınma Ajansı Önerisi

Doğu Anadolu Projesin de ortaya atılan önemli önerilerden biri de, bölgenin ekonomisini yönlendirecek kalkınma ajansı ya da benzeri bir örgüt kurulması önerisidir. Bu yapılanma gerek temsil düzeyi gerekse yerine getirdiği faaliyetler itibari ile katılımcılık ve bölgesel gelişme ilkesinin öne çıktığı bir yapılanma türü olacaktır (<http://www.dpt.gov.tr/bgyu/bkp/DOKAP.pdf>). Doğu Anadolu projesi içerisinde yer alan bu yapılanmanın adı Ekonomik Kalkınma Ajansı (EKA)'dır. EKA'nın kurulmasında benimsenen temel ilkeler; bölgesellik, kamusalılık, özerklik, tamamlayıcılık, katılımcılık ve uygun ölçekte olmaktır (Uzay 2005: 124-125). Tarım sektöründe faaliyet gösteren kurum ve kuruluşların olması ve örgütlenmenin bu sektörde zor olması nedeniyle EKA'nın faaliyet alanı sanayi ve hizmetler sektörü olarak belirlenmiştir (Kayasu ve diğ. 2003: 84).

Yukarıda açıklamaya çalıştığımız örnekler her ne kadar BKA'ların tüm özelliklerini göstermeseler de bölgesel gelişmenin sağlanması için bölgesel çabaların geliştirildiği ve bölgenin gerçekleri ile yakından ilgili kurumların geliştirilmesinin ülkemizde kurulacak BKA'lara yol göstermesi açısından önemli bir örnek teşkil edeceği düşünülmektedir (Uzay 2005: 125).

3.5.3. Türkiye'de Kalkınma Ajansı Uygulaması

08.02.2006 ve 5449 sayılı kanun resmi gazetede yayımlandıktan sonra Bakanlar Kurulu kararı ile Adana-Mersin ve İzmir ili merkez olmak üzere iki adet kalkınma

ajansı kurulmuştur. Kurulan bu kalkınma ajansları diğer kurulacak kalkınma ajanslarına örnek olacağından önem teşkil etmektedir. Ajansların kısa vadede ki faaliyetlerinin çerçevesini belirleyecek olan ön bölgesel gelişme planları Mart 2007’de DPT tarafından onaylanmıştır. Ancak, Anayasa Mahkemesinde Kanun, Danıştay’da da Çalışma Yönetmeliği ve kuruluş kararnameleri aleyhine açılan davalar ve yürütmeyi durdurma kararları nedeniyle kurulmuş bulunan ajanslar faaliyetlerine yaklaşık bir yıl süre ile durdurmak zorunda almışlardır. Anayasa mahkemesinin Kanun hakkındaki kararının olumlu bulunması sonucunda kurulmuş bulunan İzmir ve Çukurova Kalkınma Ajansları Mart 2008’de yeniden faaliyetlerine başlamış ve yeni ajansların kurulmasının önünde herhangi bir hukuki engel kalmamıştır (<http://www.dpt.gov.tr/bgyu/kalkinmaajans/ajans.html>). Hukuki belirsizliğin ortadan kalkması ile beraber ilk etapta sekiz ikinci etapta on altı kalkınma ajansının kurulması ile tüm düzey 2 bölgelerinde kalkınma ajansı kurulumu tamamlanmıştır (Bkz. Tablo 3.2).

Çalışmamıza yasal düzlemelerin ardından uygulamaya geçen plot projelerden olan İzmir ve Çukurova Kalkınma Ajanslarını inceleyerek analizimize devam edeceğiz.

Tablo 3.3: Düzey 2 Bölgelerinde Yeni Kurulan Kalkınma Ajansı ve Kapsadığı İller

DÜZEY2 BÖLGESİ	KAPSAMDAKİ İLLER	MERKEZ
TR10	İstanbul	İstanbul
TR52	Karaman, Konya	Konya
TR83	Amasya, Çorum, Samsun, Tokat	Samsun
TRA1	Bayburt, Erzincan, Erzurum	Erzurum
TRB2	Bitlis, Hakkâri, Muş, Van	Van
TRC1	Adıyaman, Gaziantep, Kilis	Gaziantep
TRC2	Diyarbakır, Şanlıurfa	Diyarbakır
TRC3	Batman, Mardin, Şırnak, Siirt	Mardin
TR21	Edirne, Kırklareli, Tekirdağ	Tekirdağ
TR22	Balıkesir, Çanakkale	Balıkesir
TR32	Aydın, Denizli, Muğla	Denizli
TR33	Afyonkarahisar, Kütahya, Manisa, Uşak	Kütahya
TR41	Bilecik, Bursa, Eskişehir	Bursa
TR42	Bolu, Düzce, Kocaeli, Sakarya, Yalova	Kocaeli
TR51	Ankara	Ankara
TR61	Antalya, Burdur, Isparta	Isparta
TR63	Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye	Hatay
TR71	Aksaray, Kırıkkale, Kırşehir, Nevşehir, Niğde	Nevşehir
TR72	Kayseri, Sivas, Yozgat	Kayseri
TR81	Bartın, Karabük, Zonguldak	Zonguldak
TR82	Çankırı, Kastamonu, Sinop	Kastamonu
TR90	Artvin, Giresun, Gümüşhane, Ordu, Rize, Trabzon	Trabzon
TRA2	Ağrı, Ardahan, Iğdır, Kars	Kars
TRB1	Bingöl, Elazığ, Malatya, Tunceli	Malatya

Kaynak: DPT

3.5.3.1. İzmir Kalkınma Ajansı (İZKA)

Sosyo ekonomik gelişmişlik ve rekabetçilik endeksinde Türkiye'nin üçüncü büyük ili olan İzmir aynı zamanda Ege bölgesinin merkezidir. İzmir zengin doğal kaynakları, yetişmiş insan gücü ve sermaye birikimi ile önemli bir ilimiz konumundadır. İzmir 13.383 milyon TL hâsılası ile Ege bölgesi gayri safi yurt içi hâsılasının neredeyse yarısını oluşturmaktadır. Türkiye'de sanayinin yoğunlaştığı ikinci bölge olan İzmir ayrıca ihracatın ithalatı karşılama oranı ile de ikinci sırada yer almaktadır. Ancak İzmir'in ülke ihracatındaki payı günümüze gelindiğinde düşüş trendi göstermektedir. 2000 yılında %7.70 olan bu oran 2008 yılında %5.96'ya düşmüştür. Ayrıca kentsel nüfus yoğunluğunun Türkiye ortalamasının üstünde olması, yaşanan yoğun işsizlik oranı (%11,8) ve kentte yaşayan yaşlı nüfus oranının (%8.05) Türkiye ortalamasının

(% 6.84) üzerinde olması çeşitli sosyal sorunları da beraberinde getirmekte ve sosyal hizmetlere olan ihtiyacın şiddetini de göstermektedir. İzmir turizm açısından önemli bir potansiyele sahip olmakla birlikte bu potansiyelini etkin kullanamamış ve yabancı turist çekme açısından geri kalmıştır. Ayrıca kentte yaşanan çevre kirliliği önemli bir sorun olarak şehrin gündeminde yer almaktadır. Bu doğrultuda atılan adımlar önemli olmakla birlikte bu çalışmaların kararlılıkla sürdürülmesi gerekmektedir. Ayrıca şehirde bulunan yedi üniversite İzmir'in bir öğrenci ve bilim kenti olması yolunda önemli bir ivme kazanmasına neden olmuştur. (www.izka.org.tr).

İzmir'in kendi içinde çok büyük gelişmişlik farklarının yaşanması kalkınma ajanslarının kurulmasında pilot bölge olarak İzmir'in seçilmesinde önemli olmaktadır (Can 2007: 371). 5449 sayılı Kalkınma Ajanslarının kuruluşu, koordinasyonu ve görevleri hakkında kanunun kabul edilmesinin ardından Bakanlar Kurulunun bazı düzey 2 bölgelerinde kalkınma ajansları kurulmasını öngören kararı ile İzmir ili merkez olmak üzere TR31 düzey 2 bölgesinde İzmir Kalkınma Ajansı kurulmuştur (Bkz. Şekil 3.3). İzmir Kalkınma ajansı tüzel kişiliğe sahip olmakla birlikte kanunla düzenlenmiş tüm işlemlerinde özel hukuk hükümleri geçerlidir (İzka 2009a: 7).

Kaynak: İzka 2007

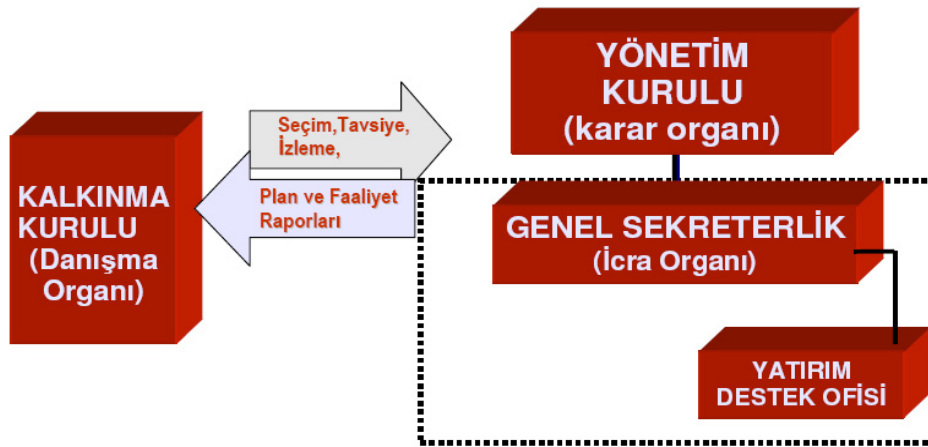
Şekil 3.3: TR 31 Düzey 2 Bölgesi

Ajansın vizyonu; sürdürülebilir yerel kalkınmada öncü ve uluslar arası tanınırlığa sahip bir ajans olmak iken ajansın misyonu ise; İzmir'in sürdürülebilir kalkınması için katılımcı bir yaklaşımla yerel potansiyeli harekete geçirmek olarak belirlenmiştir (İzka 2009a: 6).

İzmir Kalkınma Ajansının ana faaliyetleri (İzka 2009a: 6-7);

- İzmir ilindeki, kamu kesimi, özel kesim, sivil toplum örgütleri ve yerel yönetim arasındaki koordinasyon sağlamak,
- İzmir ilinin rekabet gücünü artıracak çalışmalar yapmak, projeler geliştirmek,
- Ulusal Kalkınma Planı ile uyumlu, geniş katılım ile bölgesel plan hazırlamak,
- Bölgesel Gelişme Planındaki amaç ve öncelikler için teknik ve maddi destek sağlamak,
- Bilgilendirme ve tanıtım faaliyetleri yapmak ve
- Yatırımcıların, kamu kurum ve kuruluşlarının görev ve yetki alanına giren izin ve ruhsat işlemlerini takip etmektir.

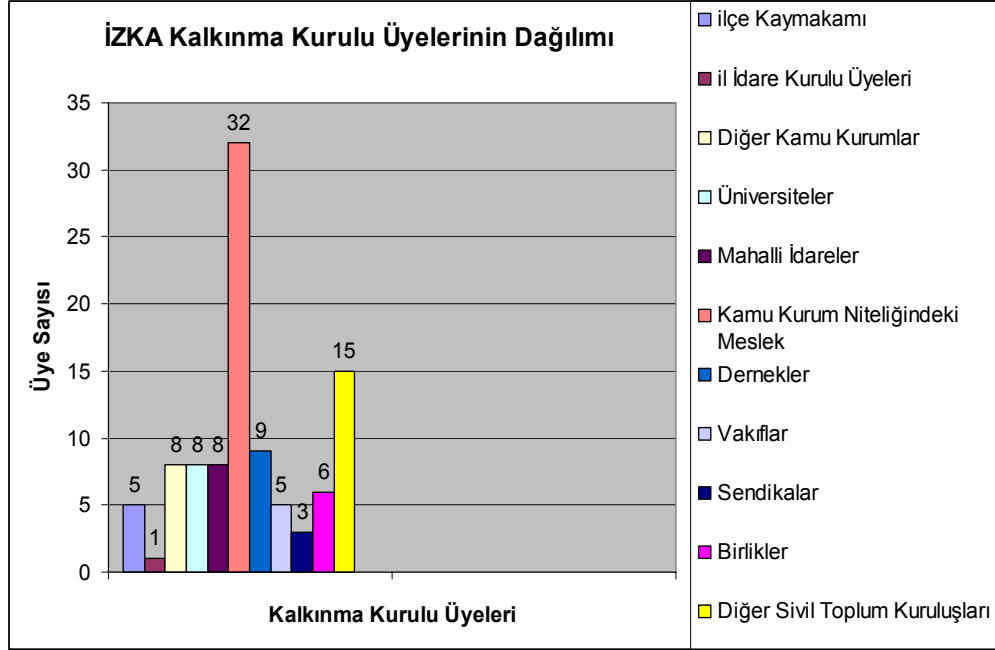
Ajansın teşkilat yapısı kalkınma kurulu yönetim kurulu, genel sekreterlik ve yatırım destek ofislerinden oluşmaktadır (Bkz. Şekil.3.4).

Kaynak: İzka 2009a: 8

Şekil 3.4: İzmir Kalkınma Ajansının Organizasyon Yapısı

Kalkınma Kurulu; İzmir Kalkınma Ajansının danışma organı niteliğindedir. Kalkınma kurulu kamu, özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarından seçilmiş 100 kişiden oluşmaktadır. Bu kurulun üyelerinin %30'u kamu kesimi, %70'i ise özel sektör temsilcilerinden oluşmaktadır(Bkz. Şekil.3.5).

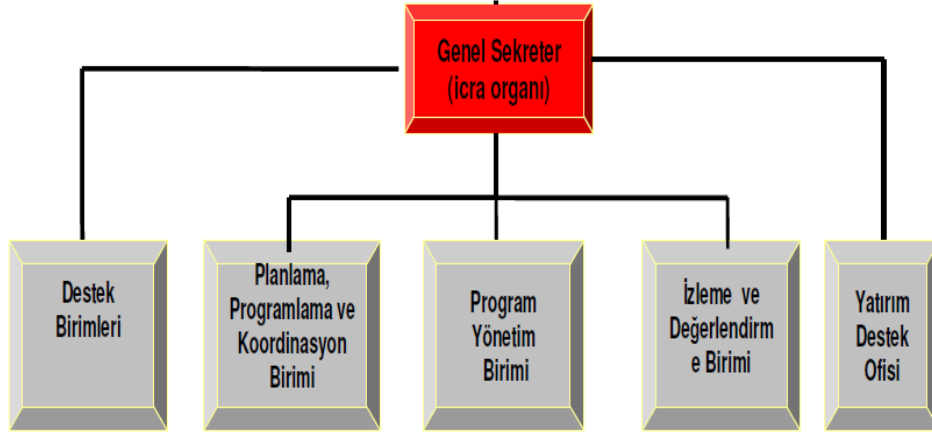

Kaynak: Can 2007:373

Şekil 3.5: İzmir Kalkınma Ajansı Kalkınma Kurulu Dağılımı

Yönetim kurulu, ajansın karar organıdır. İzmir valisi, Büyükşehir belediye başkanı, il genel meclis başkanı, ticaret odası yönetim kurulu başkanı, Ege bölgesi sanayi odası başkanı ve kalkınma kurulu tarafından özel kesim ve sivil toplum kuruluşlarından seçilen üç temsilcinin dâhil olduğu sekiz kişiden oluşmaktadır.

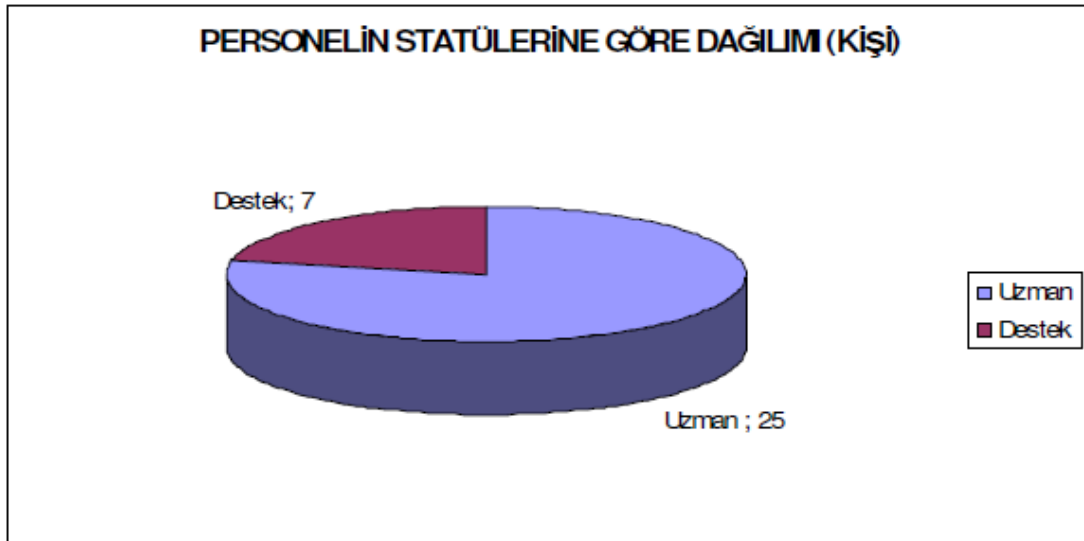
Genel sekreterlik ajansın icra organıdır. Genel Sekreterlik, destek birimleri, planlama programlama ve koordinasyon birimleri, program ve yönetim birimi, izleme ve değerlendirme birimi ve yatırım destek ofisinden oluşmaktadır (Bkz. Şekil 3.6).

Kaynak: İZKA 2009a:10

Şekil 3.6: İzmir Kalkınma Ajansı Genel Sekreterlik Organizasyon Şeması

Ajansın icra organı olan ve yönetim kuruluna karşı sorumlu olan genel sekreterlik 2009 Haziran sonu itibari ile 25 uzman ve 7 destek personelden oluşmaktadır (Bkz. Şekil 3.7) (İZKA 2009b: 12).

Kaynak: İzka 2009b:12

Şekil 3.7: İzmir Kalkınma Ajansı Genel Sekreterlik Personelinin Statülerine Göre Dağılımı

Türkiye’de kurulan Kalkınma Ajansının en önemli görevlerinden biri arasında ön bölgesel gelişme planı hazırlamak yer almaktadır (Can ve Yaşar 2008: 67-68). Bu plan uzun vadeli stratejilerin belirlenmesinde referans teşkil etmektedir. Bu planda bölgenin şimdiki durumu, güçlü ve zayıf yönleri, fırsat ve tehditler belirlenmiştir. Bu planda dikkat çeken bir diğer noktada sadece ekonomik konuların değil çevre ve sosyal konularında değerlendirilmesi olmuştur (Gönül 2007: 104). İzmir kalkınma ajansının da kurulduktan sonra gerçekleştirdiği en önemli faaliyetlerinden bir bölgesel gelişme planını hazırlamak olmuştur (Can ve Yaşar 2008: 68). Hazırlanan ön bölgesel gelişme planının temel amaç ve öncelikleri (İzka 2007: 1);

- İnsan kaynakları ve sosyal sermayenin geliştirilmesi,
- Metropolitan merkez fonksiyonları ile bölgenin çekicilik ve erişilebilirlik unsurlarını arttırarak, kaliteli hizmet ve çevre potansiyellerini koruyarak güçlendirmek,
- İşletmelerin rekabet gücünün arttırılması ve
- Tarım ve Kırsal kalkınmanın sağlanmasıdır.

Tablo 3.4 de görüldüğü üzere İzmir Kalkınma Ajansının gelir kalemleri İl özel idaresinden, belediyelerden ve sanayi ve ticaret odasından aktarılan paylardan, çeşitli faaliyet gelirlerinden ve merkezi bütçeden aktarılan paylardan oluşmaktadır. Ajansın 2008 yılı bütçesi 21.581.664,11 TL ike 2009 yılında bütçe gelirlerinin toplamı 38.173.497,62 TL olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 3.4: İzmir Kalkınma Ajansı Bütçe Uygulama Sonuçları (2008 ve 2009 Yıllarına Ait Gelirler)

	2008(YTL)	2009(TL)
İl Özel İdaresinden Aktarılan Paylar	636312,00	829.725,00
Belediyelerden Aktarılan Gelir Payları	530803,76	14.439.945,98
Sanayi ve Ticaret Odalarından Aktarılan Gelir Payları	257315,62	320.455,22
Faaliyet Gelirleri	2008496,32	3.131.254,58
Çeşitli İadeler	468,41	26.553,84
Merkezi Bütçeden Aktarılan Paylar	18.148.268,00	19.425.563,00
Bütçe Gelirleri Toplamı	21.581.664,11	38.173.497,62

Kaynak: www.izka.org.tr

Ajansın gider kalemleri ise genel yönetim giderleri, izleme değerlendirme ve koordinasyon giderleri, plan program ve proje hizmet giderleri, araştırma ve geliştirme hizmet giderleri, tanıtım ve eğitim hizmet giderleri, proje ve faaliyet hizmet giderlerinden oluşmaktadır. Ajansın 2008 sonu itibari ile toplam giderleri 2.413.434,18 YTL iken 2009 sonu itibari ile toplam giderleri 9.009.586,92 TL olmuştur (Bkz.Tablo 3.5).

Tablo 3.5: İzmir Kalkınma Ajansı Bütçe Uygulama Sonuçları (2008 ve 2009 Yıllarına Ait Giderler)

	2008(YTL)	2009(TL)
Genel Yönetim Giderleri	2.013.171,49	6.794.703,37
İzleme Değerlendirme ve Koordinasyon Giderleri	0,00	35.770,35
Plan Program ve Proje Hizmet Giderleri	28.965,88	213.293,93
Araştırma ve Geliştirme Hizmet Giderleri	25.795,68	81.597,20
Tanıtım ve Eğitim Hizmet Giderleri	345.501,13	572.895,49
Proje ve Faaliyet Destekleme Hizmet Giderleri	0,00	1.311.326,58
Bütçe Giderleri Toplamı	2.413.434,18	9.009.586,92

Kaynak:www.izka.org.tr

Ajans yasal nedenlerden dolayı faaliyetlerine bir süre ara vermesi kurumsal kapasitesini oluşturmada ve gelişmesi yönünden ajansa ek bir zaman kazandırmıştır (İzka 2009a: 152). Ajansın bölgesel kalkınmanın sağlanması için kullanacağı en önemli araçlardan biri hibe mekanizmasıdır. Bu mekanizma İzmir’de ki özel sektör, sivil toplum kuruluşları ve yerel yönetimlerin projelerine mali destek sağlamaktadır. Bu destekler doğrudan hibe ya da geri ödeme şeklinde olmayıp, teklif çağrılarını yöntemi ile başarılı projelere destek sağlamak şeklinde olacaktır (Can ve Yaşar 2008: 69-70). 2008 yılının başlarına kadar ajansın çalışmalarının çerçevesini belirleyecek bazı yönetmeliklerin hazırlanmaması ajanslara bu dönemde bir güvensizlik oluşmasına neden olmuştur. “8 Kasım 2008’de yürürlüğe giren Kalkınma Ajansları Proje ve Faaliyet Destekleme Yönetmeliği ile Ajans 30 Aralık 2008 tarihinde KOBİ ve Sosyal Kalkınma başlıklarından teklif çağrısına çıkmıştır” (İzka 2009a: 152).

İzmir Kalkınma Ajansı, kurulması yönünde talepte bulunan sivil bir yapının İzmir ilinde bulunması, finansal yapısının güçlü olması, personelin yetenekli olması ve yönetim kurulunun etkin desteği ajansın üstün yönlerini oluşturmaktadır. Ajansın zayıf yönlerini ise; ajansın kullanacağı bir takım araçların kullanılmasına yönelik teknik mevzuatta yaşanan eksiklik, ajansın bulunduğu merkezde yaşanan yer sıkıntısının personel alımı, arşiv oluşturma ve toplantıların yapılması gibi konularda sıkıntı

yaratması, ülkemiz insanlarının kalkınma ajansları hakkındaki eksik bilgileri ve ajansların faaliyetlerinin yasal işlemler nedeni ile bir süre kesintiye uğramasının ajansın imajı üzerinde olumsuz etki yaratması ise ajansın zayıf yönleri olarak sıralanabilir (İzka 2009a: 151).

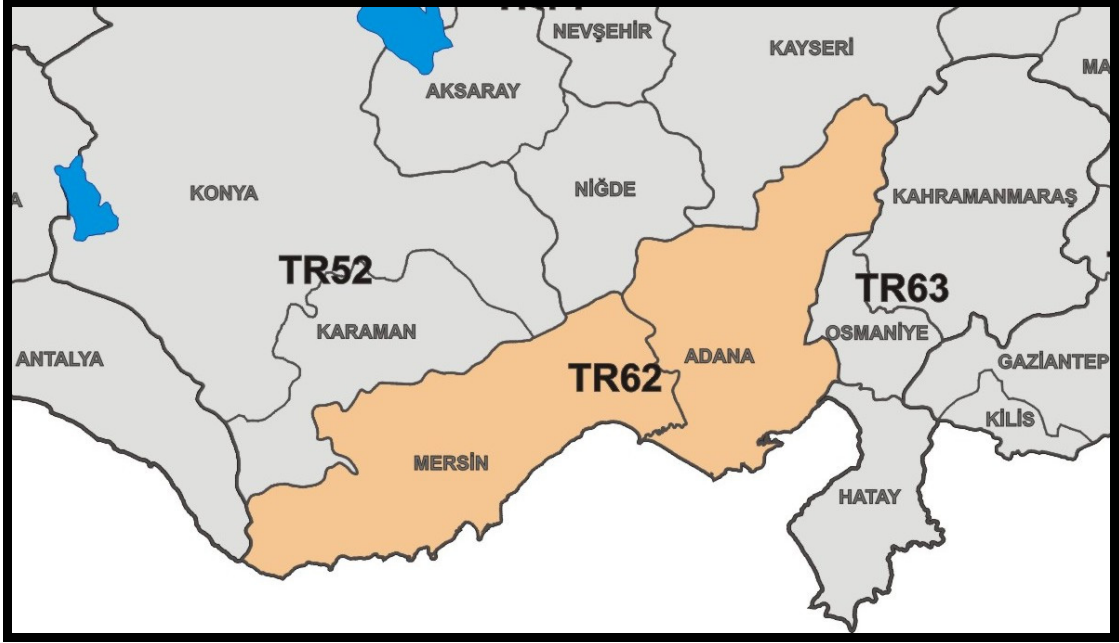
İzmir Kalkınma Ajansına yönelik öneri ve tedbirler aşağıdaki şekilde sıralanmaktadır (İzka 2009a: 152-153);

- Yeni kurulacak kalkınma ajansları ile ortak bilgi iletişim ağı hızla kurulmalı,
- Kalkınma kurulu ve yönetim kurulu ajansların faaliyet alanları ile ilgili olarak bilgilendirilmeli
- Ajansların esnek yapısı çok sayıda yönetmelik ile hareket alanı kısıtlanmamalı
- Ajansların ulusal ve yerel düzeyde bölge planı, hibe programları gibi ajansın temel faaliyetleri ile ilgili toplumsal bilinç arttırılmalı ve bilgilendirme yapılmalıdır.

3.5.3.2. Çukurova Kalkınma Ajansı (ÇKA)

Çukurova Kalkınma Ajansı çalışma bölgesi Adana ve Mersin illerini kapsamaktadır. Adana ve Mersin illerinden oluşan TR62 düzey 2 bölgesinin toplam yüz ölçümü 29.745 km² ve bölge nüfusu 3.5 milyon kişidir. Bölge nüfusunun %68,5 şehirlerde, %31,5 ise kırsal da yaşamaktadır. Bölge GSYİH'nın sektörler itibari ile dağılımı incelendiğinde tarım sektörü %19,4, sanayi %22,7 ve hizmetlerin de %53,4 pay aldığı görülmektedir. Bölge imalat sanayinin gelişmişlik düzeyine bakıldığında 26 düzey 2 bölgesi içerisinde 7. sırada bulunmaktadır. Bölgenin ihracatının ithalatı karşılama oranı %115 olmakta ve %65 olan ülke ortalamasının oldukça üzerinde bulunmaktadır. Bölge turizm imkânları açısından önemli bir potansiyele sahip olmakta birlikte bölge iç turizm ağırlıklı olmakta ve ülkemize gelen 100 yabancı turistin ancak 0.68 bölgeye gelmektedir. Bu doğrultuda bölgeye gelen turist sayısının yetersiz olduğu

göze çarpmaktadır. Bölgede üç üniversite bulunmakta ve 42.028 öğrenci eğitim görmektedir (www.cka.org.tr).

Kaynak: ÇKA 2006

Şekil 3.8: TR 62 Düzey 2 Bölgesi (Adana ve Mersin)

Ekonomik ve sosyal potansiyelin ortaya konularak bölgenin cazibesinin artırılması, bölgenin ulusal ve uluslar arası ortamlarda tanıtımının yapılması, bölgede üretim ve istihdamın arttırabilecek faaliyetlerin desteklenmesi, göçün önlenmesi ve insan kaynakları kapasitesinin geliştirilmesi doğrultusunda ülkemizin siyasi, idari koşulları ve AB üyeliği perspektifi de göz önüne alınarak yerel potansiyeli harekete geçirecek ve yerel kalkınmayı gerçekleştirme rolü üstlenen Çukurova Kalkınma Ajansı 25.01.2006 tarihli ve 5449 sayılı Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri hakkındaki kanuna dayanarak Bakanlar kurulu kararı ile Adana ili merkez olmak üzere Adana ve Mersin ilini kapsayacak şekilde kurulmuştur (Bkz.şekil 3.8).

Ajansın misyonu; bölgesinin kalkınması için iktisadi ve sosyal alanda sürdürülebilir büyümenin sağlanması doğrultusunda yapılacak faaliyetleri belirleyen ve

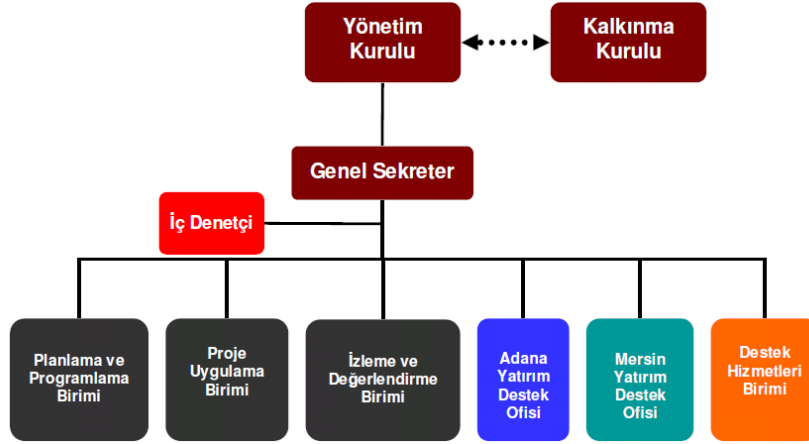
başarılı bir şekilde uygulayabilen bir yapı olmak iken ajansın vizyonu ise sürdürülebilir bölgesel kalkınmanın sağlanmasında öncü ve etkin olmak olarak belirlenmiştir (ÇKA 2008: 1).

Yerel kaynakları harekete geçirerek yerel kalkınmayı gerçekleştirmeyi amaçlayan ajans küreselleşmenin ortaya çıkardığı tehditlerin önlenmesi ve sunduğu fırsatlardan yararlanmak amacıyla yerel kalkınma stratejileri oluşturmayı amaçlar. Bu strateji doğrultusunda hazırlanan proje ve faaliyetler Avrupa Birliği gibi uluslar arası kuruluşların yanı sıra ulusal kuruluşlar tarafından da hibe şeklinde desteklenerek içsel kalkınmayı gerçekleştirmeyi amaçlarlar. Ayrıca bölgesel gelişme stratejilerinin hazırlanmasına destek verecek olan ajans; girişimciliğin desteklenmesi, kırsal faaliyetlerin geliştirilmesi, kamu, özel kesim ve sivil toplum kuruluşları arasında işbirliğini sağlanması gibi çeşitli görevler üstlenmektedir. Bu görevlerin yanı sıra ajans ulusal ve AB gibi uluslar arası fon kuruluşlarının fonlarının kullanılmasında aracılık görevi üstlenecek ve uygulanan projelerin izlenmesi ve değerlendirilmesi sürecinde yer alacaktır (<http://www.cka.org.tr/>).

Ajans tarafından yapılan önemli faaliyetlerinden biri Ön Bölgesel Gelişme planı hazırlamak olmuştur. Çukurova kalkınma ajansı tarafından hazırlanan Ön Bölgesel Gelişme planının amaçları (CKA 2006: 3);

- Bölgenin cazibesinin artırılması için, ekonomik ve sosyal potansiyelin ortaya konulması, bölgenin ulusal ve uluslararası alanda tanıtımının yapılması
- İnsan kaynakları kapasitesinin geliştirilmesi ve göçün etkin yönetimi
- Bölgede üretim ve istihdamı artırıcı faaliyetlere destek sağlanmasıdır.

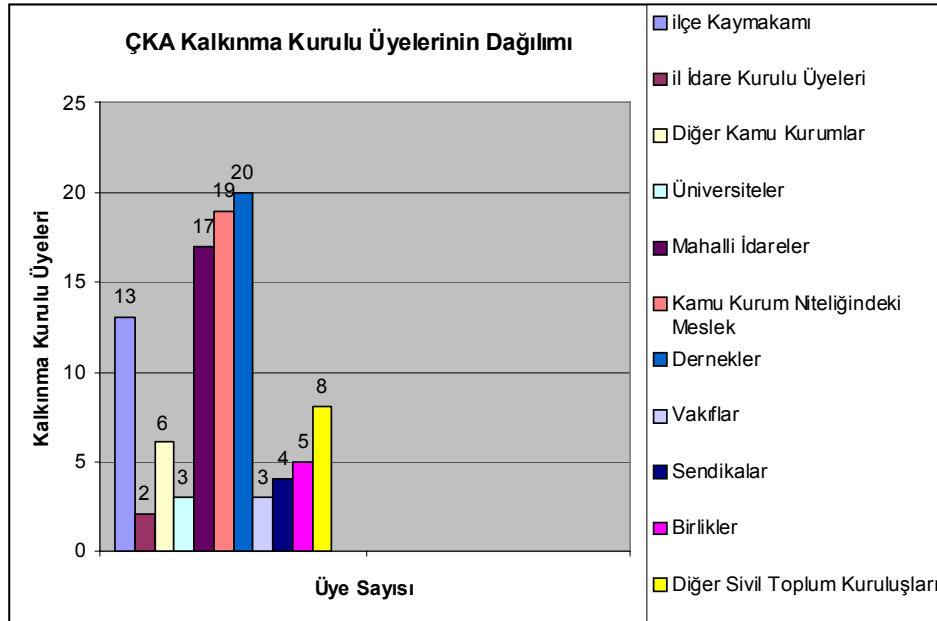
Çukurova Kalkınma Ajansı 5449 sayılı kanunda belirtildiği gibi teşkilat yapısı kalkınma kurulu, yönetim kurulu, genel sekreterlik ve yatırım destek ofisinden oluşmaktadır. Ayrıca aşağıdaki şekil 3.9 da görüldüğü gibi genel sekreterlik, genel sekreter ve çeşitli teknik ve destek personelden oluşmaktadır.

Kaynak: ÇKA, 2008:10

Şekil 3.9: Çukurova Kalkınma Ajansının Organizasyon Şeması

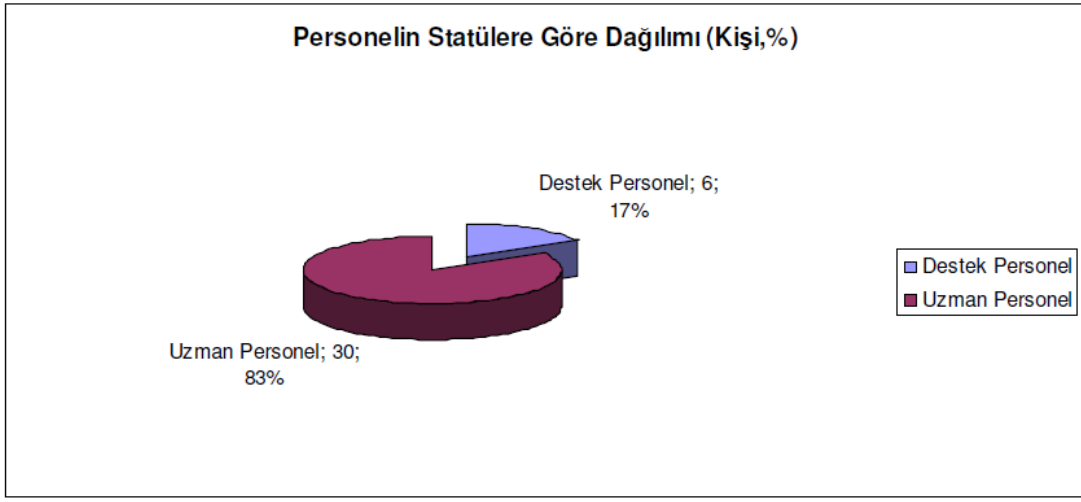
Ajansın Kalkınma Kurulu kamu, özel sektör, sivil toplum kuruluşları, yerel yönetimler ve üniversite temsilcilerinin dâhil olduğu 100 kişilik bir kuruldan oluşur. Kurulun %40'ı kamu'dan gelen üyelerden, % 60'ı da özel sektörden gelen üyelerden oluşmaktadır (Bkz. Şekil 3.10).

Kaynak: Can 2007: 373

Şekil 3.10: Çukurova Kalkınma Ajansının Kalkınma Kurulu Dağılımı

Ajansın karar organı olan yönetim kurulu ise Adana ve Mersin illerinin valileri büyük şehir belediye başkanları, il genel meclis başkanları ve ticaret ve sanayi odası başkanları olmak üzere 8 kişiden oluşmaktadır. Ajansın icra organı olan ve yönetim kuruluna karşı sorumlu olan genel sekreterlik ise 30 uzman ve 6 destek personelden oluşmaktadır (Bkz.şekil 3.11)(www.cka.org.tr).

Kaynak:ÇKA 2009:10

Şekil 3.11:Çukurova Kalkınma Ajansı Genel Sekreterlik Personelinin Statülere Göre Dağılımı

Çukurova Kalkınma Ajansının gelirlerine baktığımızda ajansın geliri, merkezi yönetim bütçesinden, il özel idaresinden, belediyelerden, sanayi ve ticaret odalarından aktarılan paylardan ve faaliyet gelirlerinden oluşmaktadır. Bu doğrultuda Tablo 3.6 incelendiğinde ajansın 2008 yılı elde ettiği toplam gelir 22.722.892.28 YTL iken 2009'un ilk altı ayında 2.854.674,76 TL'dir.

Tablo 3.6: Çukurova Kalkınma Ajansı Bütçe Uygulama Sonuçları (2008 ve 2009 Yıllarına Ait Gelirler)

GELİR KALEMLERİ	2008	2009(Ocak-Haziran)
Merkezi Yönetim Bütçesinden Aktarılanlar		
İl Özel İdarelerinden Aktarılanlar		842.181,02
Belediyeden Aktarılanlar		330.159,76
San. Ve Tic. Odalarından Aktarılanlar		156.087,49
Faaliyet Gelirleri		1.526.246,49
Bütçe Gelirleri Toplamı	22.722.892.28	2.854.674,76

Kaynak:ÇKA 2008:23;ÇKA 2009:23

Tablo 3.7 incelediğimizde Çukurova Kalkınma Ajansının harcama kalemleri genel hizmetler, genel yönetim hizmetleri, izleme değerlendirme ve koordinasyon hizmetleri, plan program ve proje hizmetleri, araştırma ve geliştirme hizmetleri, tanıtım ve eğitim hizmetleri, proje ve faaliyet destekleme hizmetleri ve yasal yükümlülüklerden oluşmaktadır. Ajansın 2008 yılın bütçe giderleri toplamı 1.904.003,36 iken 2009'un ilk altı ayında 1.918.943,24 TL olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 3.7: Çukurova Kalkınma Ajansı Bütçe Uygulama Sonuçları (2008 ve 2009 Yıllarına Ait Giderler)

HARCAMA KALEMLERİ	2008	2009 (Ocak-Haziran)
Genel Hizmetler		1.734.356,15
Genel Yönetim Hizmetleri	1.904.003,36	1.455.599,17
İzleme Değerlendirme ve Koordinasyon Hizmetleri		
Plan Program ve Proje Hizmetleri		198.689,45
Araştırma ve Geliştirme Hizmetleri		
Tanıtım ve Eğitim Hizmetleri		80.067,53
Proje ve faaliyet Destekleme Hizmetleri		
Yasal Yükümlülükler		184.587,09
Bütçe Giderleri Toplamı	1.904.003,36	1.918.943,24

Kaynak: ÇKA 2008: 23;ÇKA 2009: 24.

Ajansın kurumsal kabiliyet ve kapasitesinin değerlendirilmesi bağlamında ajansın üstünlükleri, mali ve teknik destek olanakları ile bölgede kalkınmayı gerçekleştirecek kapasitesinin olması, esnek yapısı ile yüksek hareket kabiliyetine sahip ve yerelin desteğini sağlamış güçlü bir kurumsal yapısının olması olarak sıralanabilir. Ajansın zayıf yönleri ise, kanun ve yönetmeliklerle bazı düzenlemelerin yapılmaması ajansın faaliyetlerini gerçekleştirmesinde engel teşkil etmekte, ajans çeşitli bilgilerin ve istatistikî verilerin temini konusunda sorun yaşamakta ve ajansın bulunduğu mevcut hizmet binası işlevsel açıdan ajansın ihtiyaçlarını karşılamamaktadır. Ancak ajansın tecrübesi ve kurumsal kapasitesi ile bölgesel düzeyde işbirliği kapasitesini arttırarak ajansın zayıf yönlerinin ortadan kaldırması hedeflenmektedir (ÇKA 2008: 38).

Ajansın kurumsal kapasitesinin geliştirilmesi, ikincil düzenlemelerin bir an önce gerçekleştirilmesi ve bu doğrultuda ajansın kurumlar arası işbirliği ile gerek ajans tarafından yürütülen faaliyetlerin etkili ve verimli şekilde yürütülmesi gerekse daha yerine getirilmeyen faaliyetlerin çok hızlı bir şekilde yürürlüğe girmesi gerekmektedir. Ayrıca ajansın faaliyetlerini ve bilgi-iletişim akışını etkili ve verimli yürütebilmesi

amacı ile bilgi yönetim sisteminin kurulması ayrıca istatistikî bilgi ve verilerin temini konusunda yaşanan zorlukların aşılması için bu verileri üreten kurum ve kuruluşlarla işbirliği faaliyetlerin geliştirilmesi ve ajansın yönetim ve teknik birimlerinin işlevsel ihtiyaçlarının karşılanması için yeni binanın temin edilmesi gerekmektedir (ÇKA 2008: 39).

3.6. Kalkınma Ajanslarına Yönelik Yapılan Eleştiriler

Ülkemizde 5449 sayılı Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanuna yönelik toplumun çeşitli kesimlerinden eleştiriler gelmektedir.

Kalkınma Ajansları ile ilgili Türk Girişim ve İş Dünyası Konfederasyonu (TÜRKONFED) yönetim kurulu eski başkanı Enis Özsaruhan; Kalkınma Ajanslarının (üç büyük il hariç) kamu ağırlıklı tasarlanarak, özel sektörün dinamizminden uzaklaşıldığını ve DPT'nin kanundaki görevinin koordinasyondan çok ötesine geçilerek yerelliğin ihmal edildiğini, ajansların yönetim kurulların valilerin başkanlık etmesinin, genel sekreterin DPT onayı ile göreve gelmesinin merkeziyetçi anlayışı terk etmede zorluk çektiğimizin göstergesi olduğunu belirtmiştir. (<http://www.milliyet.com.tr/2005/04/29/ege/ege14.html>)

Oyan'a göre Kalkınma Ajansları; kamu kaynaklarından yararlanan ve kamu görevlilerinin içinde bulunduğu bir yapılanmanın kamu tüzel kişiliği olarak adlandırılmaması ve özel hukuk hükümlerine tabi olması, yönetim kurullarında sivil toplum kuruluşlarına (STK) garanti yer tanımlamasının yapılmaması ve sendika, meslek odası ve tarım kesiminden temsilcilerin bulunmaması, kalkınma ajanslarının kuruluş felsefesi olan katılımcılık ilkesi ile bağdaşmamakta, kalkınma sözcüğünün içeriği doldurulmamakta sadece ekonomik olarak özel sektörü desteklemekle sınırlı kalmakta ve kamu ihale yasası ve mali kontrol yasası dışında kalan ajansların Sayıştay denetimi dışında faaliyetlerini sürdüreceği olması (Oyan 2005a) ve doğrudan uluslararası ilişkileri kurması bakımından ayrıksı bir örnek oluşturması ajanslara yöneltilen yoğun eleştirilerden bazılarıdır (Oyan 2005b).

Tutar ve Demiral'a göre Ajansların uzun vadede istihdam deposu olarak görülmesi ve politik müdahalelere maruz kalması ajansların işlevselliği açısından tehlikeli olacağını belirtmişlerdir (Tutar ve Demiral 2007: 78).

Gündoğdu, ajansların kurulacağı NUTS 2 bölgelerinin hangi nesnel ölçütlere dayandığı ve iki, üç ilin birleştirilmesi ile oluşturulan ajansların gerekli işbirliği ortamını nasıl sağlayacağı gibi sorunların cevapsız kaldığına işaret etmektedir. Nitekim GAP bölgesinde oluşturulan 3 farklı NUTS bölgesi GAP'ın mekânsal bütünlüğünü tehlikeye atmaktadır. Bu durumun fark edilmesi ile GAP idaresine, bölgedeki ajansların koordinasyonunun sağlama görevi verilmesi ileride karşılaşılabilecek koordinasyonla ilgili sorunların bir göstergesi olmaktadır (Gündoğdu 2006: 96-97).

Maç'ın hazırladığı raporda ise ajanslar; yönetim kurulu başkanı olan valilerin toplanan fonları dar bir kesime kullandırarak tarafsız kamu görevlisi sıfatının dışına çıkması, ajansların iş takipçisi bir devlet modeli yaratması ve diğer kamu kurumlarının yetki alanına müdahale etmesi, ajansların bütçelerini oluşturan kamu kaynakları ve AB hibelerinin hangi önceliklere ve sektörlere kullanılacağına yasada yer almaması, merkezi bütçe gelirlerinden ajanslara aktarılacak kısmında gelişmişlik derecesi gibi ölçütlerin hangi yönde etki edeceğinin belirtilmemiş olması, bürokrasiyi azaltma iddiası ile ortaya çıkan ajansların yeni bürokrasiler yaratması, iller ve bölgeler arasında çekişmeler meydana getirmesi, 26 yeni harcama birimi ortaya çıkarması, ajanslarının yönetim kurulu bileşiminde bir çok bölgede tarımsal yoğunluk günümüzde hala mevcut iken tarım kesimi temsilcilerine yer verilmemesi, bölgeyi harekete geçirecek kaynak bulunmadığında kaynak aktarımının nasıl sağlanacağına yasada belirli olmaması, ülkemizde aynı ilin ilçeleri arasında gelişmişlik farkları mevcut iken farklı illeri içine alan ajansların bu farkları nasıl gidereceğinin belirtilmemesi kalkınma ajansları kuruluş kanununa yapılan önemli eleştirilerdir (Maç 2006: 7).

Atay'a göre, kalkınma ajanslarının esnek üretim yapısında kobi'ler ekonomik gelişmenin temeli olmakta, nitelikli işgücü ve ileri teknoloji ile üretim sürecinin gerçekleştirildiğinden bahsedilmektedir. Ancak günümüzde az gelişmiş ülkelerin gerek vasıflı iş gücü gerekse teknolojik ilerleme bakımından sıkıntı yaşadığı düşünüldüğünde

bu ülkelerde gelişmenin nasıl sağlanacağı kalkınma ajansları modelinde cevapsız kalmaktadır (Atay 2006: 37-38).

Avaner ise, iller ve belediyelerden daha geniş bölgelere ayrılma ve bu bölgelere geniş yetki verilmesinin federalizme dönüş kaygısını gündeme getireceğini belirtmiştir (Avaner 2006: 45).

3.7. Bölüm Değerlendirmesi

Türkiye’de geçmişten beri bölgelerarası yaşanan gelişmişlik farklarının azaltılması, bölgesel kalkınmanın hızlandırılması ve sürdürülebilir bir gelişme sağlanması doğrultusunda çeşitli politika ve araçlar uygulanmıştır. Bu doğrultuda uygulanan bölge planları, kalkınmada öncelikli yöreleri hedef alan destek uygulamaları, organize sanayi bölgeleri politikaları, yatırımlarda devlet yardımları ve kırsal kalkınma projeleri gibi politikalar bölgelerarası gelişmişlik farklarını azaltılmasında ve amaçlanan gelişme düzeyine ulaşılmasında beklenen etkiyi gösterememişlerdir. Bölgelerarası yaşanan gelişmişlik farkı ise artmaya devam etmiştir. Geline bu noktada kaynak ve bölgesel düzeyde örgütlenme eksikliği geçmişteki uygulamalarda göze çarpmaktadır. AB ile devam eden ilişkiler gerek birliğe uyum sürecinde gerekse birliğin fonlarından yararlanmak için AB’nin uyguladığı bölgesel politikalara yaklaşma süreci Türkiye’nin bölgesel politikalarını yakından etkilemiş bu doğrultuda ilk olarak Türkiye Birliğinin İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflandırmasını kabul etmiş ardından çıkarılan 5449 sayılı kanun ile kalkınma ajanslarının yasal dayanağı oluşturulmuştur. Kalkınma ajanslarının ortaya çıkış süreci ile birlikte Türkiye’nin bölgesel politikalarında köklü değişim gerçekleşmiş ve bölgesel politikaların belirleyicisi merkezi hükümetin yerini kamu, özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarının oluşturduğu yapılanmalar olan kalkınma ajansları almıştır.

SONUÇ

1970'li yıllarda yaşanan kriz süreci ile birlikte merkezi hükümetin hâkim olduğu, bölgelerarası gelişmişlik farklarını azaltmaya yönelik uygulanan finansal teşvikler ve altyapı yatırımları gibi politikalar etkisini kaybetmeye başlamıştır. Nitekim bu dönem üretim sisteminde fordizm'den post fordizme geçildiği, teknolojik gelişmelerin yaşandığı ve tüm dünyayı içine alan küreselleşme sürecinin gerçekleştiği bir dönem olmaktadır. Yaşanan bu gelişmeler ışığında artık bölgesel gelişme sorunu merkezi hükümetin belirleyici olduğu bölgesel farklılıkları giderme problemi olmaktan çıkmış yerel aktörlerin sürece dâhil olduğu bölgenin küresel rekabetçiliğini arttırmaya yönelik bir anlayışa dönüşmüştür. Bu anlayış çerçevesinde bölgesel politikaların uygulanmasında kamu kesimi özel kesim ve sivil toplum örgütü temsilcilerinin oluşturduğu bölgelerin rekabetçi yapılarını artırma anlayışını benimseyen ve bölgenin sorunlarına çözüm arayan yapılanmalar ortaya çıkmıştır. Bu yapılanmalar Bölgesel Kalkınma Ajansları'dır.

Bölgesel politikalarda yaşanan bu değişim süreci ile birlikte merkezi hükümetin bölgesel politikalardaki karar verici işlevi yerini içsel kalkınma anlayışına bırakmış, bölgesel politikaların uygulanmasında benimsenen yukarıdan aşağıya anlayışın yerini ise aşağıdan yukarıya uygulama anlayışı almıştır. Avrupa Birliğinin bölgesel politikalarının bu anlayış etrafında şekillenmesi ve özellikle Sovyetler Birliğinin dağılması ile birlikte Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin birlikle bütünleşmek istemesi ve bu doğrultuda birliğin bölgesel politikalarını benimsemeleri bu ülkelerin bölgesel kurumlar olan kalkınma ajansları ile tanışmalarına ve kalkınma ajanslarının dünyada hızla yayılmasına neden olmuştur.

1999 yılında Helsinki zirvesi ile birliğe aday ülke statüsü kazanan Türkiye, geçmiş dönemlerde yoğun bölgelerarası gelişmişlik sorunları ile uğraşmış ve bu konuda çeşitli bölgesel politikalar uygulamıştır. Her ne kadar bu anlamda ilerleme kaydetse de gerek ülkenin bölgeleri arasında gerekse birlik üyesi ülkelerle arasındaki gelişmişlik farkları gibi göstergeler ülkemizin kat etmesi gereken çok mesafe olduğunu bize göstermektedir. Avrupa Birliğine tam üye olmadan yaşanan bu gelişmişlik farkı

sorunlarını çözmek isteyen Türkiye 2001 yılında itibaren gerçekleştirdiği düzenlemelerle Avrupa Birliğinin bölgesel politikalarına uyum sürecinde önemli adımlar atmıştır. Avrupa Birliğinin 2001 ve 2003 yılında yayınladığı Katılım Ortaklığı Belgesinde bölgesel politikalar başlığı altında Türkiye'nin ilerleme kaydetmesi gereken öncelikli alanlar olarak birlikle uyumlu bölge birimi sınıflandırmasını (NUTS) ve kalkınma ajanslarının oluşturulması gerekliliğinden bahsedilmiştir. Bu doğrultuda 2002 yılında İstatistikî Bölge Birimi Sisteminin ve 2006 yılında da Kalkınma Ajansları yasasının kabul edilmesi ile Türkiye birliğin bölgesel politikalarına uyumda çok önemli aşama kaydetmiştir.

Kalkınma Ajansları ile ilgili kanun resmi gazetede yayımlandıktan sonra Bakanlar Kurulu kararı ile Adana-Mersin ve İzmir ili merkez olmak üzere iki adet kalkınma ajansı kurulmuştur. Ancak ajanslar aleyhine açılan davaların sonuçlanması ile birlikte İzmir ve Çukurova Kalkınma Ajansları yeniden faaliyetlerine başlamış ve yeni ajansların kurulmasının önünde herhangi bir hukuki engel kalmamıştır. Hukuki belirsizliğin ortadan kalkması ile beraber ilk etapta sekiz ikinci etapta on altı kalkınma ajansının kurulması ile tüm düzey 2 bölgelerinde 26 adet kalkınma ajansı kurulumu tamamlanmıştır.

Türkiye'nin AB'ye aday ülke olarak kabul edilmesinin ardından bölgesel politikalarında köklü bir değişim sürecinin yaşanacağı beklenmiştir. Nitekim ortaya çıkan kalkınma ajansları bu değişimin önemli bir göstergesi olmaktadır. Artık Türkiye'nin bölgesel politikaların belirleyicisi olan merkezi hükümetin yerini kamu, özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarının oluşturduğu yapılanmalar olan kalkınma ajansları almıştır. Gerçekleşen bu değişimle beraber eskiden beri var olan köklü merkezîyetçi yaklaşım yerini daha âdem-i merkezîyetçi anlayışa bırakmıştır. Bu değişim doğal olarak sıkıntılı olmakta, geçmişin bürokratik örgütlenmesi ve günümüz kurumları arasında yetki karmaşası ve bölgesel politikalar üzerindeki hâkimiyetin kaybedilmemesine yönelik tartışmalar ortaya çıkmaktadır.

Yaşanan bu tartışmalara rağmen ajansların kurulum faaliyetleri tamamlanmış ve gerekli düzenlemeler yapılmıştır. Türkiye'de kalkınma ajanslarının ortaya çıkış

sürecinde Avrupa Birliğinin etkisi yadsınamaz bir gerçek olsa da Türkiye’de kalkınma ajanslarının etkin çalışması için ajansların bölgenin ihtiyaçlarına cevap veren politikaları oluşturmaları, yeterli finansal kaynaklara sahip olmaları, nitelikli personelin varlığı, bölge halkının, yerel ve merkezi kurumların desteği, ajansların başarısı için dikkate alınması gereken faktörlerdendir. Aksi takdirde ajanslar Avrupa Birliğinin etkisi ile oluşmuş ancak bölgesel düzeyde etkin olmayan, politik müdahalelere maruz kalan ve uzun vadede istihdam deposu olarak görülen kurumlar olarak kalacak, kendilerinden beklenen faaliyetleri gerçekteştirmeyeceklerdir.

KAYNAKÇA

Acar, Yalçın

2002 *İktisadi Büyüme ve Büyüme Modelleri*, Genişletilmiş Dördüncü Baskı, Vipaş Yayınları, Bursa.

Akgüngör, Sedef- Falcıoğlu, Pınar

2005 “Türkiye İmalat Sanayinde Bölgesel Uzmanlaşma ve Sanayi Kümeleri” *Kentsel Ekonomik Araştırmalar Sempozyumu, Denizli*.

Allen, Grahame

2002 “Regional Development Agencies(RDAs)”, *House of Commons Library, Research Paper 02/50*

Altay, Oğuzhan N.- Gacaner, Aydanur- Çatık, Nazif

2004 “Ege Bölgesinin Kalkınmasında Finansal Kurumsallaşma Araç Olabilir mi?”, *Kentsel Ekonomik Araştırmalar Sempozyumu*, ss.16-42.

Amstrong, Harvey- Taylor, Jim

2000 *Regional Economics and Policy*, Third Edition, Blackwell Publishing .

Amin, Ash

1999 An Institutional Perspective on Regionall Economic Development, *International Journal of Urban and Regional Research*, Vol.23, 2, ss.365-378.

Apan, Ahmet

2004 “Bölge Kavramı ve Bölgesel Kalkınma Ajansları”, *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, Sayı:4, ss.39-58

Arslan, Kahraman

2005 “Bölgesel Kalkınma Farklılıklarının Giderilmesinde Etkin Bir Araç: Bölgesel Planlama ve Bölgesel Kalkınma Ajansları”, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, ss.275-294

Assessment Report

2004 Initial Performance Assessment Transport for London,
(<http://www.tfl.gov.uk/assets/downloads/corporate/ipa-full-report.pdf>),
Erişim Tarihi: 26. 08. 2009

Atay, Faruk

2006 “Kalkınma Ajansları Kalkınmayı Sağlayabilir mi?” *Memleket Mevzuat*
2006/2, ss.36-38

Avaner, Tekin

2006 “Kalkınma Ajansları Bir Bölgeyi Devlet ya da Federalizm Adımı mıdır?”
Memleket Mevzuat 2006/2, ss.44-46

Bakır, Hasan-Tuncel, O. Cem

2009 “Bölgesel Gelişme Politikası Aracı Olarak Kalkınma Ajansları: Türkiye
Örneği”, *Burhaniye Meslek Yüksek Okulu Bölgesel Kalkınma Kongresi*,
ss.209-221.

Barkley, L. David-Henry, S. Mark

2001 “Advantages and Disadvantages of Targeting Industry Clusters”, *Clemson*
University Public Service Activities, REDRL Research Report.

Bayramoğlu, Sonay

2005 Türkiye’de Bölgesel Politikalarının Gelişimi, *Bölgesel Kalkınma Ajansı*
Nedir Ne Değildir? Der. Menaf Turan, Paragraf Yayınevi, Ankara.

Bilen, Gülhan

2006 “Türkiye’de Yeni Bölgesel Politikaların Oluşumu” *Bölgesel Kalkınma ve*
Yönetişim Sempozyumu, ODTÜ, Ankara, ss.257-271

Brasche, Ulrich

2001 “Avrupa Birliği’nin Bölgesel Politikası ve Türkiye’nin Uyumu”, İktisadi
Kalkınma Vakfı, İstanbul

Bun, G.J.Maurice.-Makhloufi, E.Abderrahman

2002 “Dynamic Externalities, Local Industrial Structure and Economic Development: Panel Data Evidence for Morocco, *Regional Studies*,Vol.41,6, ss.823-837

Cameron, Greta-Danson, Mike

2000 “The European Partnership Model and the Changing Role of Regional Development Agencies:A Regional Development and Organisation Perspective”, iç.Mike Danson, Henrik Halkier, Greta Cameron(Ed.) *Governance, Institutional Change and Regional Development*, Ashgate Publishing Company, ss.11-36.

Can, Ergüder

2007 Türkiye’de Bölgesel Kalkınmanın Aracı olarak Kalkınma Ajansları: İzmir Kalkınma Ajansı Örneği, 2. *Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu*, Tepav, 25-26 Ekim 2007, İzmir ss.369-377.

Can, Ergüder-Kocagül, A. Dilek

2008 *Avrupa Birliği’nde Bölgesel Politikanın Gelişimi ve Yapısal Fonlar*, TEPAV, Ankara

Can,Ergüder-Yaşar, S.Senem

2008 *İzmir Kalkınma Ajansı: Kuruluşu ve Faaliyetleri, Bölgesel Kalkınma Ajansları*, iç. Bölgesel Kalkınma Ajansları(ed.), Günaydın Ofset, İstanbul.

Celepçi, Ebru

2006 Bölgesel Dengesizliklerin Giderilmesinde Kalkınma Ajanslarının Rolü ve Türkiye Uygulamaları, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Trabzon.

Chakravorty, S.

1994 “Equity and big city”, *Economic Geography*, Vol.70, 1,ss.1-22.

Çakmak, Erol

2006 *Yerel Ekonomi ve Bölgesel Kalkınma Ajansları*, İlk Baskı, İmaj Yayınevi, Ankara.

Çamur, C.Kübra –Gümüş, Özge

2005 İstatistiki Bölge Birimleri-NUTS Sistemi, *Bölgesel Kalkınma Ajansı Nedir Ne Değildir?*, Der. Menaf Turan, Paragraf Yayınevi, Ankara.

ÇKA (Çukurova Kalkınma Ajansı)

2006 Çukurova Kalkınma Ajansı Ön Bölgesel Gelişme Planı

2008 Çukurova Kalkınma Ajansı 2008 yılı Faaliyet Raporu

2009 Çukurova Kalkınma Ajansı 2009 Yılı Ara Raporu

ÇKA, www.cka.org.tr, Erişim Tarihi:02.09.2009

Dall'olio, Roberta,

2006 Regional Development and Governance in Emilia-Romagna: The Ervet Experience, *Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu, 7-8 Eylül 2006*, ODTÜ, Ankara, ss.63-67

Danson Mike- Halkier Henrik-Damborg Charlotte

1998 “Regional Development Agencies in Europe An Introduction and Framework for Analysis”, iç. Henrik Halkier, Mike Danson, Charlotte Damborg(ed.), *Regional Development Agencies in Europe*, Jessica Kingsley Publishers, England.

Dawkins, J., Casey

2003 “Regional Development Theory:Conceptual foundations, Classic Works, and Recent Developments”, *Journal of Planning Literature*, Vol.18,2, ss.131-172.

Demirci, G. Aytül

2003 “Bölgesel Kalkınma Ajansları”, *Türkiye Sosyal Bilimler Derneği, Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi*, 03-05 Aralık 2003, ODTÜ, Ankara

2005 Farklı Ülkelerde Bölgesel Kalkınma Ajansları, iç. Menaf Turan(der.), *Bölgesel Kalkınma Ajansı Nedir Ne Değildir?*, Paragraf Yayınevi, Ankara.

Dincer, Bülent- Özasan, Metin- Kvasoğlu, Taner

2003 “İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması”, Yayın No:DPT 2671.

Dinler, Zeynel

2008 *Bölgesel İktisat*, Sekizinci Baskı, Ekin Kitabevi, Bursa.

DPT

2000 *Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Bölgesel Gelişme Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, Ankara.

2006 *Dokuzuncu Kalkınma Planı*, Ankara.

2006b Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanun, İnternet Adresi:<http://www.dpt.gov.tr/bgyu/kalkinmaajans/5449SayiliKanun.pdf>, Erişim Tarihi: 19.08.2009

2008 *Dokuzuncu Kalkınma Planı Bölgesel Gelişme Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, Ankara.

5449 Sayılı Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanun Genel Gerekçesi, http://www.dpt.gov.tr/bgyu/kalkinmaajans/Genel_Gerekce.pdf) Erişim Tarihi:19.10.2009

Doğu Karadeniz Bölgesel Gelişme Planı,<http://www.dpt.gov.tr/bgyu/bkp/DOKAP.pdf>
Erişim Tarihi:02.02.2010.

Kalkınma Ajansları nedir?

İnternet Adresi: <http://www.dpt.gov.tr/bgyu/kalkinmaajans/ajans.html>, Erişim

Tarihi:19.08.2009

Edwards E. Mary

2007 *Regional and Urban Economics and Economic Development Theory and Methods*, Auerbach Publications: Newyork

EGEV, <http://www.egev.org/>, Erişim Tarihi:01.02.2009

Elmas, Gülen

2001 *Küreselleşme Sürecinde Bölgesel Dengesizlikler AB ve Türkiye*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.

Eraydın, Ayda

2002 *Yeni Sanayi Odakları: Yerel Kalkınmanın Yeniden Kavramlaştırılması*, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Basım İşbirliği, Ankara.

2004 “Bölgesel Kalkınma Kavram Kuram ve Politikalarında Yaşanan Değişimler”, *Kentsel Ekonomik Araştırmalar Sempozyumu*, Denizli, ss.126-146.,

2007 Politikalardan Süreç Tasarımına: Yeni Bölgesel Politikalar ve Yönetişim Modelleri, 2. *Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu* “Çok Düzlemli Yönetişim”, 25–26 Ekim 2007, ss. 5-24, Ege Üniversitesi, İzmir.

2008 Bölgesel Kalkınmanın Yönetişim Çerçevesinde Kurumlaşması: Kalkınma Ajansları, iç. *Bölgesel Kalkınma Ajansları*(ed.), Günaydın Ofset, İstanbul.

Ercan, Y.Nihal

2000 “İçsel Büyüme Teorisi: Genel Bir Bakış” *Planlama Dergisi*, Ankara. <http://ekutup.dpt.gov.tr/planlama/42nciyil/>

Erkan, Hüsnü

1987 *Sosyo-Ekonomik Bölgesel Gelişme-Teorik ve Uygulamalı Bir Yaklaşım*, Birinci Basım, D.E.Ü Yayınları: İzmir.

EURADA

- 1999 *Creation, Development and Management of RDAs, Does it Have to Be So difficult?*

EUROPEAN COUNCIL

- 2001 “Council Decision of 8 March 2001 on the principle, priorities, intermediate objectives and conditions contained in the Accession Partnership with the Republic of Turkey”, Official Journal of the European Communities, L85/13.

EUROPEAN COUNCIL

- 2003 “Council decision of 19 May 2003 on the principles, priorities, intermediate objectives and conditions contained in the Accession Partnership with Republic of Turkey”, Official Journal of the European Communities, L 145/40.

Fang, Cai-Dewen, Wang

- 2003 “Regional Comparative Advantages in China, Differences Changes and Their Impact on Disparity”, *Conference on Spatial Inequality in Asia*, 28-29 March 2003, Tokyo.

Florida, Richard

- 1995 “Toward The Learning Region”, *Futures*, ss.527-536

Gao, Ting

- 2003 “Regional Industrial Growth: Evidence From Chinese Industries”, *Regional Science and Urban Economics*, Vol 34,1, ss.101-124.

- GAP, Gap Gidem Projesi İnternet Adresi: <http://www.gap.gov.tr/Turkish/Gidem/gdfaz1.html>, Erişim Tarihi:01.02.2010.

Gibbs, David

1998 “Regional Development Agencies and Sustainable Development”, *Regional Studies*, Vol.32,4,ss.365-368.

GLA, <http://www.london.gov.uk/gla>, Erişim Tarihi:26.08.2009

Glaeser, L.E.-Kallal, D.H.-Scheinkman, A.J.-Shleifer,A.

1991 “Growth in Cities” *NBER Working Paper Series*, No.3787

Gordon, Ian

1999 “Internationalisation and Urban competition”, *Urban Studies*, Vol.36 ss.1001-1016

Gönül, Dilcu

2007 Bölge Planlama Politikaları ve Bir Araç Olarak Kalkınma Ajansları, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.

Göymen, Korel

2005 “Türkiye’de bölge politikalarının evrimi ve bölgesel kalkınma ajansları”, *Yerel Kalkınma için Ortaklıklar Uluslararası Konferansı*, İstanbul Politikalar Merkezi, İstanbul ss.35-60

Gündoğdu, İbrahim

2006 “Devlet-Toplum İlişkilerinin Mekanında Dönüşüm: (Bölge) Kalkınma Ajansları”, *Genel-İş-Emek Araştırma Dergisi* ,2006/1,ss.95-100

Gündüz, Yılmaz Ali

2006 *Bölgesel Kalkınma Politikası*,1.Baskı, Ekin Kitabevi, Bursa

Güzelsarı, Selime

2003 “Neo-Liberal Politikalar ve Yönetişim Modeli” *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt 36, sayı 2, ss.117-34.

Halkier Henrik-Danson, Mike

1998 “Regional Development Agencies in Western Europe A Survey of Key Characteristics and Trends ” iç. Henrik Halkier, Mike Danson ve Charlotte Damborg(ed.), *Regional Development Agencies in Europe*, Jessica Kingsley Publishers, England.

Harding, Richard

2006 “Regional development Agency Experiences in England and Romania”, *Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu, 7-8 Eylül 2006*, ODTÜ, Ankara,ss.111-135.

Haris, M., Jonathan

2000 “Basic Principles of Sustainable Development”, *Global Development and Enviroment Institute Working Paper 00-04*, USA.

Hartman, M.- Seckler, David

1967 “Toward The Application Of Dynamic Growth Theory To Regions”, *Journal of Regional Science*, Vol.7, No.2.

Helmsing, Bert

2001 “Externalities, Learning and Governance: New Perspectives on Local Economic Development” *Development and Change*, Vol, 32, ss.277-308.

2003 “Local Economic Development: New Generations of Actors, Policies and Instruments for Africa”, *Public Administration and Development*,23 ss.67-76

Henry, S. Mark-Barkley, L.David-Zhang, Yibin

1997 Industry Clusters In The TVA Region: Do They Affect Development Of Rural Areas?, TVA Rural Studies Program/ Contractor Paper 98-9.

Hiç, Mükerrerem

1967 *Büyüme Teorileri ve Az Gelişmiş Ekonomiler*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Hughes, T. James

1998 “The Role of Development Agencies in Regional Policy:An Academic and Practitioner Approach”, *Urban Studies*, April, Vol.35, Issue 4, ss.615-626

Ildırar, Mustafa

2004 *Bölgesel Kalkınma ve Gelişme Stratejileri*, Birinci Baskı, Nobel Yayın, Ankara.

İzka (İzmir Kalkınma Ajansı)

2009a İzmir Kalkınma Ajansı 2008 Yılı Ajans Faaliyet Raporu, İzmir.

2009b İzmir Kalkınma Ajansı 2009 Yılı Ara Raporu, İzmir.

2008 *Avrupa’da Kalkınma Ajansları*, İzka-A/2008-01,2008, İzmir.

2007 İzmir Kalkınma Ajansı Ön Bölgesel Gelişme Planı, İzmir.

İzka, www.izka.org.tr, Erişim Tarihi:02.09.2009

Kayasü, Serap- Yaşar, S. Senem

2004 “Bölgesel Kalkınma Ajansları: Türkiye Üzerine Öneriler”, *Kentsel Ekonomik Araştırmalar Sempozyumu*, Denizli,ss.348-357.

2006 “Avrupa Birliği’ne Üyelik Sürecinde Kalkınma Politikaları: Yasal ve Kurumsal Dönüşümler” *Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu*, 7-8 Eylül 2006, ODTÜ, Ankara,ss.199-213.

Kaysü, Serap-Pınarcıoğlu, Melih-Yaşar, S. Senem-Dere, Sencer

2003 *Yerel Bölgesel Ekonomik Kalkınma ve Rekabet Gücünün Arttırılması: Bölgesel Kalkınma Ajansları*, Yayın no:2003-8,

Kazdağlı, Hasan

1998 “Yeni Bölgesel Gelişme Yaklaşımları Doğrultusunda Denizli Ekonomisi”, iç. Celal Küçüker(ed.) *Anadolu’da Hızla sanayileşen Kentler: Denizli Örneği*, Türkiye Ekonomi Kurumu, Ankara.

Koçberber, Seyit

2006 “Kalkınma Ajansları ve Sayıştay Denetimi”, *Sayıştay Dergisi*, Sayı.61, ss.37–55

Koyuncu, Evrim

2006 Türkiye’de Kalkınma Sürecinde Bölgesel Kalkınma Ajanslarının Rolü ve Bir Uygulama, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) İzmir.

Krugman, Paul

1991a *Geography and Trade*, Leuven University Pres Leuven, Belgium and The MIT Pres Cambridge, Massachusetts London, England.

1991b “Increasing Returns and Economic Geography”, *The Journal of Political Economy*, Vol.99, No.3, pp.483-499.

Kumral, Neşe

1993 Bölgesel Gelişme Politika Aracı Olarak Ekonomi Kalkınma Ajansları ve Girişimciliğin Teşviki, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İzmir.

1994 “Ekonomik Kalkınma Ajansları ve Girişimciliğin Teşviki”, *Egiad Ekonomik Raporlar*, No:10

Kumral, Neşe - Barbaros, R. Funda- Akgüngör, Sedef,-Orhon, Ömer

1998 *İzmir İmalat Sanayinin Üretim Potansiyeli Öğrenmeye Dayalı Bölgesel Kalkınma Stratejisi*, İzmir Ticaret Odası Yayını, İzmir.

Küçüker, Celal

1998 “Kentsel Büyüme Dinamikleri”, iç. Celal Küçüker (ed.), *Anadolu’da Hızla sanayileşen Kentler: Denizli Örneği*, Türkiye Ekonomi Kurumu, Ankara.

Leichenko, M.Robin

2000 “Exports,employment,and Production:A Causal Assessment of U.S. States and Regions”, *Economic Geography*,Vol. 76, 4, ss.303-324

Maç, Nazlı

2006 “Bölgesel Kalkınma Ajansları ve Türkiye”, *Konya Ticaret Odası Etüt-Araştırma Servisi*, 117-76, ss.1-8.

Markusen, Ann

1996 “Sticky Places in Slippery Space: A Typology of Industrial Districts”, *Economic Geography*, Vol.72, 3, ss.293-313.

Markusen, R. Ann, - Lee, Sook-Yong- DiGiovanna, Sean

1999 *Second tier cities: Rapid Growth Beyond The Metropolis*, University of Minnesota Pres, Minneapolis.

Martin, Ron-Sunley, Peter

1998 “Slow Convergence? The New Endogenous Growth Theory and Regional Development”, *Economic Geography*, ss.201-227

Mengi, Ayşegül

2001 “Avrupa Birliğinde Bölge Planlaması ve Türkiye”, *GAP Dergisi*, Sayı:15, ss.23-23

Mengi, Ayşegül - Algan, Nesrin

2003 *Küreselleşme ve Yerelleşme Çağında Bölgesel Sürdürülebilir Gelişme AB ve Türkiye Örneği*, Birinci Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara.

MİLLİYET, “İş Dünyasının Ajans Kaygısı”,

(<http://www.milliyet.com.tr/2005/04/29/ege/ege14.html>) Erişim Tarihi:29 Nisan 2005

Nelson, C. Arthur

1993 “Theories of regional development”, iç. Richard D. Bingham and Robert Mier(ed.), *Theorise of Local Economic Development: Perspectives from Across the Disciplines*, Sage Publications, ss..27-57.

NOM, Northern Netherlands,

(http://www.nom.nl/mmbase/attachments/28556/NOM_Brochure_English.pdf;jsessionid=B041F0D495158EB644D6162B6EDB9DCA), Erişim Tarihi:26.08.2009

North,C., Douglass

1955 “Location Theory And Regional Economic Growth”, *The Journal of political Economy*,Vol.63,3 ss.243-258

OECD

2003 The role of Local Development Agencies, (<http://www.pakte.at>),Erişim Tarihi:20.02.2009

Okutucu, Raif

2006 Türkiye’de Bir İlk: Mersin Kalkınma ve İşbirliği Konseyi, *Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu*, 7-8 Eylül 2006,ODTÜ, Ankara, ss.399-405.

Oyan, Oğuz

2005a “Bölgesel Kalkınma Ajansları (1)”, Birgün, 08 Mart 2005 (http://www.emo.org.tr/ekler/b4c48608ce8825b_ek.doc?tipi=46&turu=X&sube=0), Erişim Tarihi:18.09.2009

2005b “Bölgesel Kalkınma Ajansları(2)”, Birgün, 29.03.2005 (http://www.emo.org.tr/ekler/b4c48608ce8825b_ek.doc?tipi=46&turu=X&sube=0) Erişim Tarihi:18.09.2009

Özgür, Hüseyin-Erdal, Fuat

2003 “Yerel ve Bölgesel Ekonomik Büyüme ve Gelişme Teorileri”, iç. M.Akif Çukurçayır (ed.), *Küresel Sistemde Siyaset Yönetim Ekonomi*, Birinci Basım, Çizgi Kitabevi, Konya.

Palabıyık, Hamit

2004 “Yönetimden Yönetişime Geçiş ve Ötesi Üzerine Kavramsal Açıklamalar”, *Amme İdaresi Dergisi*, 37, 1, 63-85.

Peşelioğlu, İstemihan

2007 Avrupa Birliği Perspektifinde Türkiye Ekonomisinde Bölgesel Kalkınma Ajanslarının Uygulama İmkânları, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi), İzmir

Piore, J., Micheal – Sabel, F., Charles

1984 *The Second Industrial Divide Possibilities for Prosperity*, Basic Boks, New York.

Porter, E., Michael

1990, *The Competitive Advantage of Nations*, Free Pres, New York.

Rhode Island Economic Development Corporation (RIEDC),

http://www.riedc.com/business_services/international-trade-and-exporting/resource-directory/regional-trade-and-development-agencies, Erişim Tarihi:17.12.2009

Rydin, Yvonne

1999 “Environmental Governance for Sustainable Urban Development: a European Model, *Local Environment*, Vol. 4, Issue 1, ss. 61-65.

Scot, J., Allen

1992 “The collective order of flexible production agglomerations: Lessons for local economic development policy and strategic choice” *Economic Geography*, Vol. 68, 3, ss.219-233

Seyidoğlu, Halil

1998 *Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama*, Güzlem Yayınları, İstanbul:

Shannon Development,

<http://www.shannonregiontrails.ie/UsefulInformation/AboutShannonDevelopment/>, Erişim Tarihi:26.08.2009

Shannon International Development Consultants, (<http://www.sidc.ie/shannon.html>), Erişim Tarihi:26.08.2009

Shaw, G.K

1992 “Policy İmplication of Endogenous Groth Theoy” *The Ecnomic Journal* 102(May), 611-621

SPRI (Sociedad para la Promocion y Reconversion Industrial), Sanayinin Dönüşümü ve Tanıtım Topluluğu,İspanya (www.spri.es), 25.06.2009

Sternberg, Rolf

1996 “Regional Growth Theories and High-Tech Regions”, *International Journal of Urban and Regional Research*, Vol 20, 3, ss.518-538.

Şen, Zelal

2004 *Türkiye 'nin Avrupa Birliği adaylığı ve katılım öncesi stratejisi çerçevesinde bölgesel politika alanında uyum durumunun değerlendirilmesi*, Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, Ankara.

Tamer, Mustafa

1992 *Bölge Valiliği*, Fen Edebiyat Fakültesi, Ofset Tesisleri, Erzurum.

Taştekin, Abdullah

2007 Avrupa Birliği'nde Bölgeselleşme Politikaları ve Türkiye'de Bölgesel Stratejiler, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir.

Tekeli, İlhan

2008 “Bir Bölge Plancısının Çözmeye Çalıştığı Sorunun Karşısında Yaşadığı İç Huzursuzlukları” İç. *Türkiye'de Bölgesel Eşitsizlik ve Bölgesel Planlama Yazıları*, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yay.

Tekeli, İlhan.-Şenyapılı, Tansı-Geüvenç, Murat

1991 *Ankara'da Sanayi Üretiminin Tarihsel Gelişim Süreci*, Milli Produktivite Merkezi Yayınları, Ankara.

TEPAV

2007 Çek Cumhuriyetinde Bölgesel Kalkınma, *Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı Yönetişim Etütleri*, Ankara.

Tiebout, M.,Charles

1956 “Exports and Regional Economic Growth”, *The Journal of Political Economy*, Vol.64, No.2, ss.160-164.

Tunçsiper, Bedriye

1995 *Bölgesel Ekonomi ve GAP*, Yaklaşım Yayınları, Ankara

Tutar, Filiz-Demiral, Mehmet

2007 “Yerel Ekonominin Yerel Aktörleri”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, ss.65-83

Uzay, Nisfet

2005 *Bölgesel Gelişmişlik Farplarının Giderilmesi ve Bölgesel Kalkınma Ajansları*, Seçkin Kitabevi, Ankara.

Vernon, Raymond

1966 “International Investment and International Trade in the Product Cycle”, *The quarterly Journal of Economics*, Vol.80, No.2, ss.190-207.

Water Rupert-Smith, L.Helen

2002 “Regional Development Agencies and Local Economic Development:Scale and Competitiveness in High-technology Oxfordshire and Cambridgeshire”, *European Plannig Studies*, Vol.10, No.5,ss.633-649.

World Bank “The Role of Local Economic Development Agencies (LEDA)”
http://info.worldbank.org/etools/docs/library/166856/UCMP/UCMP/7_leda.html,19.08.

2009

Wroclaw Regional Development Agency (WARR), (<http://www.warr.pl/2005en/>),
Erişim Tarihi:17.12.2009

Yaşar, S.Suna

2003 Regional Development Agencies: Endogenous Dyamics And Regional Policy, The Graduate Scholl of Natural And Applied Sciences of The Middlle East Technical University, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara.

ÖZGEÇMİŞ

Doğum Yeri ve Yılı : Bursa-1984

Öğr.Gördüğü Kurumlar : Başlama Yılı Bitirme Yılı Kurum Adı

Lise : 1998 2000 Bursa Erkek Lisesi

Lisans : 2003 2008 Uludağ Üniversitesi

Yüksek Lisans : 2008 2010 Uludağ Üniversitesi

Doktora :

Medeni Durum : Bekar

Bildiği Yabancı Diller ve Düzeyi: İngilizce, İyi

Çalıştığı Kurum (lar) : Başlama ve Ayrılma Tarihleri Çalışılan Kurumun Adı

1. 2009 - Uludağ Üniversitesi

...

Yurtdışı Görevleri :

Kullandığı Burslar :

Aldığı Ödüller :

Üye Olduğu Bilimsel ve Mesleki Topluluklar : KBAM-Kentsel ve Bölgesel Araştırmalar Merkezi/ODTÜ

Editör veya Yayın Kurulu Üyelikleri :

Yurt İçi ve Yurt Dışında katıldığı Projeler :

Katıldığı Yurt İçi ve Yurt Dışı Bilimsel Toplantılar:

Yayımlanan Çalışmalar : “Bölgesel Gelişme Politikası Aracı Olarak Kalkınma Ajansları: Türkiye Örneği” Bölgesel Kalkınma Kongresi Burhaniye/ Balıkesir
“Bölgesel Rekabetçiliğin Geliştirilmesinde Kalkınma Ajanslarının Rolü: Avrupa Birliği ve Türkiye'nin Bölgesel Gelişme Politikalarının Karşılaştırmalı Analizi” Türk Sosyal Bilimler Derneği, ODTÜ ,2009
“Öğrenmeye Dayalı Bölgesel Rekabetçiliğin Geliştirilmesinde Bölgesel Politikaların Önemi ve Türkiye İçin Öneriler” 13. Ulusal Bölge Bilimi/ Bölge Planlama Kongresi, 11-12 Mart 2010, Yıldız Teknik Üniversitesi.

Diğer :

Tarih-İmza

Adı Soyadı

Hasan Bakır